

4/2009

Samfunnsspeilet 4/2009 – 23. årgang

Samfunnsspeilet presenterer aktuelle analyser om levekår og livsstil. Samfunnsspeilet kommer ut fem ganger i året og gir viktig informasjon om sosiale, demografiske, økonomiske og kulturelle endringer i samfunnet. Samfunnsspeilet henvender seg til deg som er samfunnsengasjert, og til deg som har bruk for å kjenne det norske samfunnet i jobben din. For studenter og skoleelever er tidsskriftet en nyttig kilde som fyller tomrommet mellom lærebøker og dagspressen.

Redaksjon: Johan-Kristian Tønder (ansv. red.), Natasza P. Sandbu (red.), Even Høydahl, Trude Lappegård, Tor Morten Normann, Elisabeth Nørgaard, Ole Sandvik, Mona Raabe, Jorun Ramm og Toril Sandnes.

Redigering: Gunn Bredevang, Liv Hansen, Anne Skarateppen og Kirsten Aanerud

Design: Siri E. Boquist

Foto: Hanne Marit Svensrud, Torbjørn Tjensberg, Siri E. Boquist, Linde Wennersten, Kristin Strand, Einar Strand, Christine Bakke, Crestock, Colorbox.

Trykk: Møklegaards Trykkeri AS

Priser: Per år kr 330,- (institusjoner), kr 220,- (private). Enkeltnr. kr 65,-.

Neste nummer av Samfunnsspeilet kommer ut 7. desember og er en oppdatert indikatorutgave om levekår i Norge. Fokuset ligger på regionale forskjeller. Blant områdene som belyses er befolkning, helse, arbeid, inntekt, forbruk, sosialhjelp, bolig, kriminalitet, økonomi og fritid.

Internett: <http://www.ssb.no/>

E-post: ssb@ssb.no

ISBN 978-82-537-7651-4 Trykt versjon
ISBN 978-82-537-7652-1 Elektronisk versjon
ISSN 0801-7603

© Statistisk sentralbyrå, september 2009.
Artikler i tidsskriftet kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk sentralbyrås oppfatning. Ved bruk av stoff fra tidsskriftet, oppgi kilde: Samfunnsspeilet/Statistisk sentralbyrå.

Terje Olav Rundtom og Trond Amund Steinset

Jakt og jegere i Norge:

Hver femte mann er jeger 2

Eiliv Mørk

Forbruk i Norge og Europa:

På Europa-toppen i bilutgifter 8

Kurt Jonny Einarsen

StatRes – ny statistikk om ressursbruk og resultater i staten:

Hva får vi igjen for skattepengene? 15

Marit Rønsen og Ragni Hege Kitterød

Kvinner arbeidstid – avtalt og ønsket :

Er kvinner fornøyd med arbeidstiden sin? 22

Ragnhild Rein Bore

Alkoholbekymringer i statistiken:

«Drikfældighed blandt Arbejdsklassen er desværre almindelig»..... 31

Jan Erik Kristiansen

Tall kan temmes!:

Forholdsvis: Lettere å sammenlikne..... 36

Torkil Løwe

Unge oppvokst i Norge med innvandrerforeldre:

Mer «norske» enn eldre innvandrere? 39

Torbjørn Skarøhamar og Kjetil Telle

Etter avsonet dom – arbeid og risiko for ny fengsling:

Livet etter soning – hindrer arbeid tilbakefall? 47

Anders Barstad

Utenfor allfarvei:

Trær og det gode liv 54

Siden sist 56

Hver femte mann er jeger

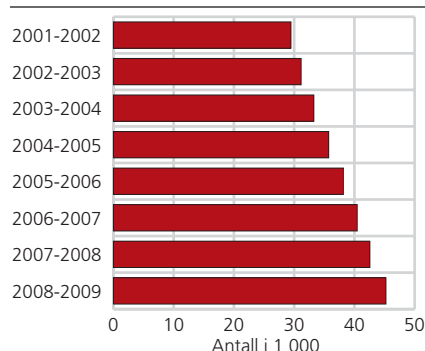
Jakt er mange menns store høsteventyr, men også kvinner opplever uglekten ved å ferdes i naturen for å nedlegge et dyr. På landsnivå er 20 prosent av mennene og 2 prosent av kvinnene over 16 år oppført i Jegerregisteret. Kvinneandelen øker jevnt og trutt. Og vi er blant de ivrigste jaktnasjonene i Europa.

Terje Olav Rundtom og
Trond Amund Steinset

For noen få tiår siden var kvinnene nesten fraværende som jegere her i landet. Først i de siste 20 årene har de aktivt meldt sin interesse for å være med på høstjakta. Den første jaktstatistikken fra jaktåret 1971/72 viser at det var 400 kvinner som jaktet, noe som betyr at kvinnene utgjorde under en halv prosent av de utøvende jegerne.

Siden har flere kvinner blitt jegere, og i jaktåret 2008/09 utgjorde de 6 prosent av dem som jaktet. Det er ingen grunn til å tro at denne utviklingen vil stoppe. Antallet kvinner i Jegerregisteret har økt med over 50 prosent de siste 8 årene (se figur 1), mens antallet menn har økt med 12 prosent i samme periode.

Figur 1. Antall registrerte kvinner i Jegerregisteret. 2001/02-2008/09

Kilde: Jaktstatistikk, Statistisk sentralbyrå og Jegerregisteret.

Jakt i tidligere tider

At jakta har vært viktig, viser flere norske bygdesagn hvor det fortelles at ved arveskifte ble jaktretten valgt framfor selve gården. Hvilke motiver som lå bak dette valget, sier historien ingenting om, men opp gjennom historien har jakta gitt et viktig tilskudd i matveien.

Dyregravene ble i mange hundre år brukt til fangst av elg, hjort og villrein samt store rovdyr, og fortsatt finnes det spor etter slike dyregraver en rekke steder både i skog og fjell. Det var ikke bare på fjellet eller i avsidesliggende skogområder det ble jaktet, da som nå ble jakt og fangst utført i hele landet. På Ekeberg i Oslo er det spor etter et såkalt dyrestup hvor dyrene ble drevet utfor slik at de slo seg i hjel.

Fangst i dyregraver var effektivt, og gikk etter hvert utover dyrebestander. På slutten av 1800-tallet ble slik fangst helt forbudt, mens jakt med skytevåpen ble enerådende. Jaktstatistikken viser at det for hundre år siden ble skutt 1 300 elger og 1 150 villrein. Til sammenligning ble det under jakta i fjor høst skutt henholdsvis 35 600 elger og 5 155 villrein.

Jegerregisteret

Jegerregisteret er et offentlig register over personer som er kvalifisert til å utøve jakt i Norge. Det gir samtidig en oversikt over hvem som har betalt jegeravgiften. Fra og med 1. mars 1986 måtte alle nye jegere avlegge en obligatorisk jegerprøve før de fikk lov til å jakte.

Alle som skal utøve jakt i Norge, må betale jegeravgift for det aktuelle jaktåret. Betalt avgift gir ikke jaktrett til noe konkret område.

Et jaktår går fra og med 1. april til og med 31. mars året etter. Av ulike årsaker får ikke alle som løser jegeravgiften mulighet til å jakte. Antallet som har jaktet vil da være noe lavere enn antallet som har løst jegeravgiften.

Terje Olav Rundtom (t.v.) er skogbrukskandidat og rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for primærnæringsstatistikk (terje.rundtom@ssb.no).

Trond Amund Steinset er skogbrukskandidat og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for primærnæringsstatistikk (trond.amund.steinset@ssb.no).

Hva jakter vi på?

Hva vi jakter på, avhenger i stor grad av hva som finnes av jaktbart vilt der vi bor. På Vestlandet jakter flertallet hjort. I Sogn og Fjordane var over 87 prosent av de jegerne som jaktet, på hjortejakt høsten 2008.

På Østlandet er det mer variert. I byene og i de bynære områdene der jegerne i større grad må reise ut av eget fylke for å jakte, er det rypejakta som er den mest populære. Blant jegerne fra Oslo som var på jakt i jaktåret 2008/09, var 62 prosent på rypejakt og litt over 20 prosent på elgjakt. I Telemark og Hedmark derimot er det flest som jakter på elg. Flertallet av jegerne fra de tre nordligste fylkene jakter ikke uventet mest på rype. Det er likevel ikke slik at jegerne bare jakter på en type vilt. En stor andel av jegerne deltar på flere typer jakt.

Tabell 1. Antall jegere, etter hva de jaktet på. 2001/02-2008/09

	Jegere som deltok på en eller flere former for jakt	Småviltjakt	Rypejakt ¹	Elgjakt	Hjortejakt
2001/02	143 796	95 279	.	55 644	27 496
2002/03	145 128	95 456	.	56 813	28 762
2003/04	147 420	98 161	.	58 143	29 983
2004/05	148 100	99 266	.	57 879	30 813
2005/06	141 675	90 796	58 439	57 390	32 419
2006/07	137 587	86 110	54 029	57 410	33 610
2007/08	140 584	90 367	57 166	57 243	34 803
2008/09	142 517	91 665	56 092	58 331	37 730

¹ Antall jegere på rypejakt ble første gang samlet inn for jaktåret 2005/06.

Kilde: Jaktstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Flest går på elgjakt ...

Om lag 142 000 jegere jaktet i løpet av jaktåret 2008/09 (se tabell 1). Elgen er det viltet som flest jakter på, og antallet elgjegere har vært stabilt på rundt 57 000 de siste årene. Noe av årsaken til det er at fellingskvoten har ligget på rundt 45 000 elger de siste ti årene. I begynnelsen av 1970-årene begynte elgstammen å øke som en følge av en mer systematisk utplukking av de dyrene som hvert år skulle skytes. I tillegg økte også mattilgangen for elgen som følge av utbredt flatehogst i skogbruket. Som en naturlig følge av dette økte også fellingskvoten og antallet elgjegere.

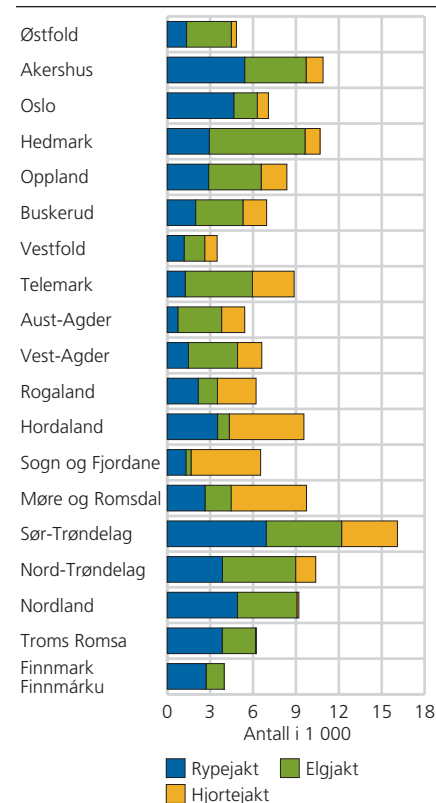
... og stadig flere på hjortejakt

Den samme utviklingen skjedde med hjortejakt. Siden begynnelsen av 1990-årene har fellingskvotene og utbyttet fra hjortejakta økt kraftig. Det har igjen ført til at flere jakter på hjort. I alt har 37 700 jegere oppgitt å ha jaktet på hjort høsten 2008. Det er en økning på 10 000 jegere i løpet av åtte år. Høsten 2008 ble det for første gang felt flere hjorter enn elger, men fortsatt er det langt flere som jakter på elg enn på hjort. Fortsetter veksten i antallet hjortejegere, vil det om noen år være flere som jakter på hjort enn elg.

Småviltjakt

Totalt var det 91 000 jegere som jaktet på småvilt i 2008/09, og antallet har ikke endret seg nevneverdig de siste årene (se tabell 1). Blant småviltartene (se tekstboks for definisjon) er rypa både den arten som det felles mest av og som flest småviltjegere jakter på. Om lag 56 000 jaktet på rype i jaktåret 2008/2009.

Figur 2. Antall jegere som jaktet på rype, elg eller hjort, etter bostedsfylke. 2008/09

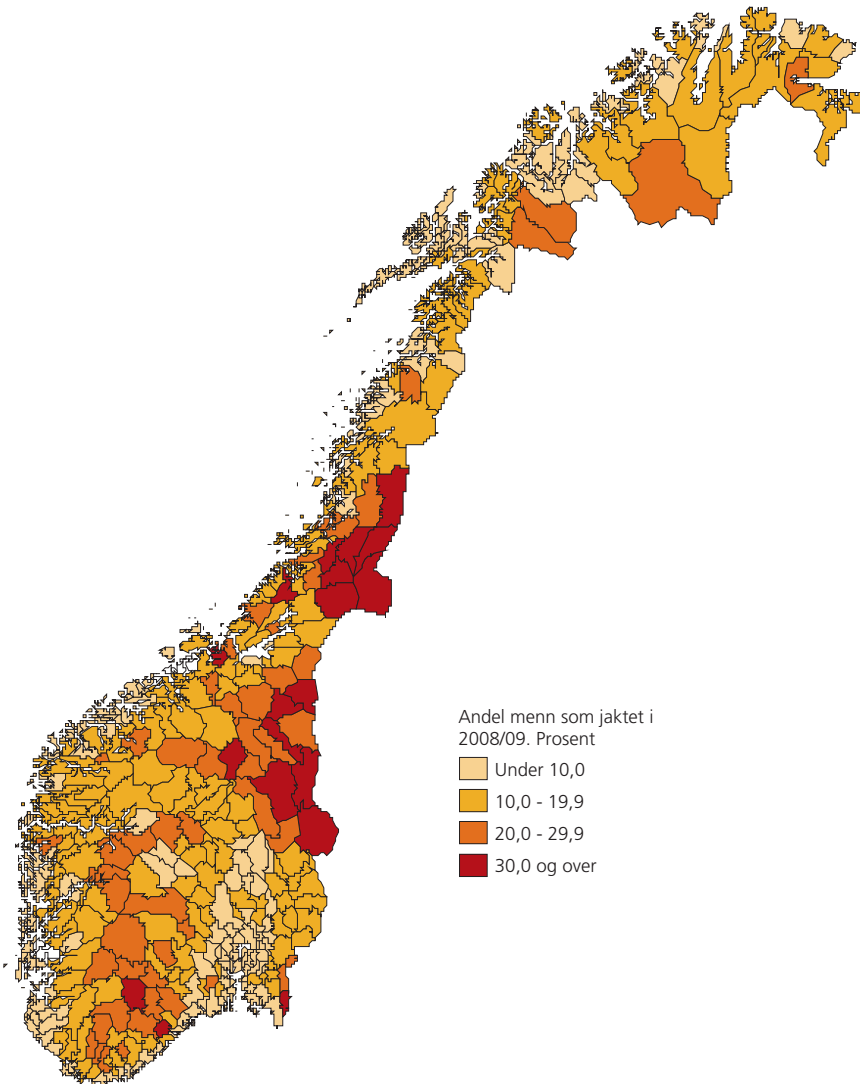
Kilde: Jaktstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Småvilt

Som småvilt regnes 36 ulike småviltarter som det er åpnet for jakt på. De småviltartene det skytes mest av, er rype, ringdue, kråke, orrfugl, hare, skjære, rødrev, stokkand, måke, trost, grågås og storfugl.

Figur 3. Andel av den mannlige befolkning over 16 år som har jaktet i 2008/09, etter kommune. Prosent

Kilde: Jaktstatistikk, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

Bygdefolk jakter mest

I en del kommuner er andelen mannlige jegere høy. Dette er som regel utkantkommuner med få innbyggere. I enkelte kommuner jakter omtrent halvparten av mennene over 16 år.

Derimot er andelen utøvende jegere minst i de største byene. I Oslo og Bergen jaktet bare 3 prosent av de mannlige innbyggerne i løpet av jaktåret 2008/09. Trondheim skiller seg ut med relativt mange jegere. Her har 7 prosent av mennene jaktet forrige jaktår (se figur 3).

På landsnivå jaktet 7 prosent av alle menn over 16 år i 2008/09. Lierne i Nord-Trøndelag og Engerdal i Hedmark er de kommunene som har størst andel mannlige jegere over 16 år. Her jaktet halvparten av den mannlige befolkningen – henholdsvis 310 og 282 personer – i 2008/09.

Der menn er aktive, henger jenter med

I 17 prosent av kommunene har 20 prosent eller mer av mennene jaktet i 2008/09. Disse kommunene har i gjennomsnitt 2 200 innbyggere. Kommuner med relativt høy andel mannlige jegere, har også høy andel av kvinnelige jegere. Høyest andel av kvinnelige jegere var det i Namskogan og Lierne, hvor 6 prosent av kvinnene jaktet i 2008/09.

Rypejakt ofte i et annet fylke

Mange småviltjegere bor på steder der det ikke finnes vilt de ønsker å jakte på, og de må derfor kjøpe jaktrett i andre fylker. Det har noen steder ført til konflikt, fordi de lokale jegerne mener at de blir «fortrengt» av tilreisende jegere. På landsbasis ble 38 prosent av rypene felt i et annet fylke enn der jegerne var bosatt i jaktåret 2008/09.

Variasjonen er stor på fylkesnivå. I Nordland ble 16 prosent av rypene felt av jegere som var bosatt i et annet fylke, og i Troms var tallet 15 prosent. I Finnmark ble 37 prosent felt av jegere fra andre fylker i jaktåret 2008/09, mot 43 prosent året før.

På Østlandet er Oppland det fylket der det felles mest ryper. Der ble 55 prosent av rypene felt av jegere som var bosatt i et annet fylke. I Buskerud og Aust-Agder ble henholdsvis 70 og 72 prosent av rypene felt av jegere fra andre fylker.

Kjøtt for 500 millioner kroner i 2007

Regnet i kroner og øre er det betydelige verdier som årlig høstes i norske skoger og fjell. Mye av det som felles, blir ikke omsatt på vanlig måte, men brukt av jegeren selv. Kjøttverdien av alt vilt som ble felt i 2007 er beregnet til om lag 500 millioner kroner. Av dette utgjorde verdien av elgjakta rundt 300 millioner.

For grunneierne er jaktutleie en kjærkommen ekstraintekt. I 2007 solgte norske skogeiere jaktrettigheter for 190 millioner kroner. I tillegg kommer inntekter fra hytteutleie og annen tilrettelegging for jakta.

Blant Europas mest jaktglade

Sammenlignet med andre land i Europa er Norge helt på toppen i andelen jegere i forhold til folketallet. De siste statistikkene viser at Norge bare er slått av Irland, Kypros og Finland på antall jegere i forhold til innbyggertallet. Flest jegere har de mer folkerike landene som i tillegg har utmarksarealer hvor det kan utøves jakt. Frankrike har 1,3 millioner jegere, Spania 1 million og Storbritannia og Italia omkring 800 000.

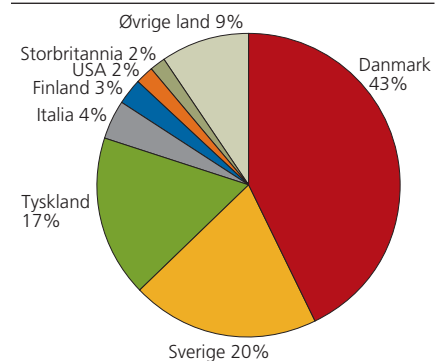
Jegere fra 53 land til Norge

Selv om det ikke har vært så vanlig som i mange andre land å tilrettelegge for organisert jaktutleie, kommer det en del utenlandske jegere til Norge også. I Jegerregisteret er det registrert 7 200 jegere fra 53 land. Av disse er 43 prosent dansker, 20 prosent svensker og 17 prosent tyskere.

Selv om jegerne fra Europa dominerer, er alle verdensdeler representert. Her finner vi både jegere fra New-Zealand, Sør-Afrika, Venezuela og Kasakhstan.

Figur 4. Andel registrerte utlendinger i Jegerregisteret. 2008/09. Prosent

Kilde: Jaktstatistikk, Statistisk sentralbyrå og Jegerregisteret.

Hjortevilt

Med hjortevilt mener vi her elg, hjort, villrein og rådyr.

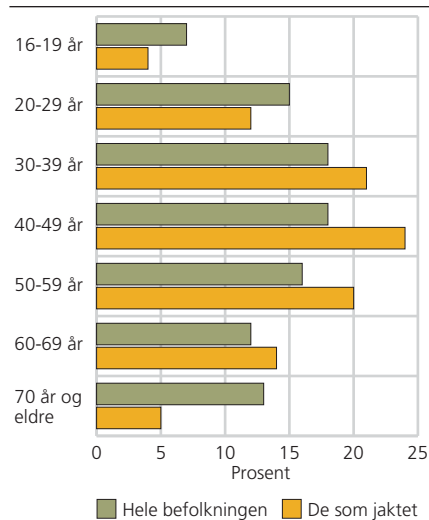

Som en kuriositet kan det nevnes at Vatikanstaten er representert med 31 jegere i Jegerregisteret. Regnet i forhold til folketallet der utgjør det over 3 prosent av befolkningen.

Blir jegerne færre og eldre?

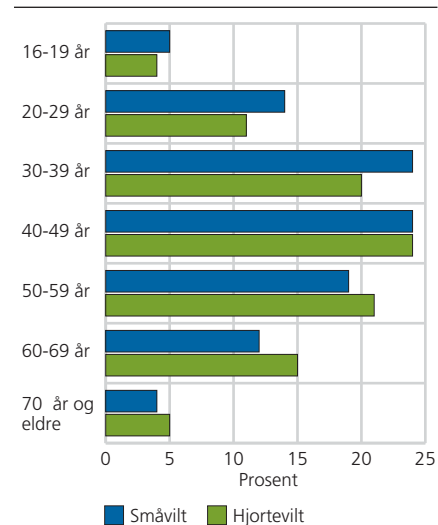
I ulike sammenhenger er det blitt påpekt at jegerne blir stadig eldre, og at det på sikt kan bli et rekrutteringsproblem. Men i perioden 1971/72 til 2008/09 økte antallet personer som løste jegeravgiften fra 98 000 til 196 000 personer, som er en økning på 100 prosent. Befolkningsøkningen har i samme periode vært på 33 prosent. Det har altså blitt langt flere som løser jegeravgiften enn det befolkningsøkningen skulle tilsi.

Figur 5. Aldersfordeling i befolkningen og blant jegerne. 2008/09. Prosent

Kilde: Jaktstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 6. Aldersfordeling blant småvilt- og hjorteviltjegerne. 2008/09. Prosent

Kilde: Jaktstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Det er relativt færre jegere i forhold til befolkningen for øvrig i gruppene under 30 år og over 70 år (se figur 5). I aldersgruppen 30-70 år er det derimot relativt flere jegere enn det befolkningssammensetningen skulle tilsi. Dette kan ha flere årsaker. Blant de eldste er det naturlig at jegerne blir færre. Det er til dels fysisk krevende å jakte, og noen vil derfor slutte på grunn av sviktende helse.

Det koster en del å jakte, og det kan være en årsak til at mange yngre ikke jakter. Denne utviklingen gjør seg også gjeldende blant småvilt- og hjorteviltjegerne (se tekstboks for definisjon). Blant yngre jegere er det overvekt av småviltjegere, mens det blant eldre jegere er overvekt av hjorteviltjegere.

Småviltjakt er en rimeligere og i mange tilfeller lettere tilgjengelig jaktform enn hjorteviltjakt, og derfor velger mange av de yngre denne typen jakt. En del vil også opparbeide seg erfaring før de begynner å jakte på større vilt.

Det er altså lite som tilsier at norske jaktlag i nær fremtid vil slite med rekruttering. Mens unge i etableringsfasen velger rypejakt, skyter de mer velstående «voksne» gjerne storvilt. I og med at jaktinteressen nå også øker blant kvinner, risikere Norge neppe å miste plasseringen som en av Europas store jakt nasjoner.

Referanser

Jegerregisteret 2009: <http://www.brreg.no/registrene/jeger/>

Store norske leksikon, 2009: <http://www.snl.no/fangstgraver>

Landbruksundersøkelsen 2008: <http://www.ssb.no/skogbruk/>

Statistisk sentralbyrå (1972): NOS Jaktstatistikk, A563, 71 s.

The Federation of Association for Hunting and the Conservation of the EU (FACE) (2009): Annual Report 2009, 56 pp. <http://www.face.eu>

På Europa-toppen i bilutgifter

Forbruket i norske husholdninger er ikke høyest i Europa, men vi er blant ti på topp. Vi ligger derimot på førsteplass i hvor mye vi bruker på bil og annen transport. Samtidig er Norge blant de landene der forskjellen på forbrukere med lavest og høyest inntekt er minst. Europeiske forbruksmønstre har endret seg de siste 20 år. I det utvidete EU går skillelinjen mellom øst og vest, og ikke lenger mellom sør og nord

Eiliv Mørk

Forbruk

Forbruk omfatter husholdningens utbetalinger. Her regnes ikke direkte skatter, trygdepremie, gitte gaver, realinvesteringer (for eksempel kjøp av bolig og utgifter til bygging og påbygging av bolig) og kontraktmessig sparing slik som pensjonsinnskudd, avdrag på lån, livsforsikring med videre. I tillegg til utbetalingene omfatter begrepet verdien av forbruket av egenproduserte varer og mottatte gaver.

Siden forbruksnivået ble sammenliknet over landegrensene i Europa i 1988 (Eiliv Mørk og Stein Opdahl 1994) har det skjedd dramatiske endringer på forbruksområdet. EU har blitt utvidet med en rekke land samtidig som den økonomiske utviklingen i de forskjellige landene har vært forskjellig.

Det går et klart skille i forbruksmønstrene mellom gamle og nye medlemmer i EU etter utvidelsen av Europa østover på 1990-tallet. Tidligere var det et skille mellom sør og nord i det «gamle» EU (EU 12, se tekstboks). Etter utvidelsen går skillet mellom øst og vest.

Resultatene fra de nasjonale forbruksundersøkelsene fra 1988 viste at Luxembourg hadde høyest forbruk i Europa. Frankrike og Vest-Tyskland lå på de neste plassene, mens Storbritannia, Belgia, Nederland og Danmark kom like etter. Norge ville sammenlikningsvis havnet sammen med den siste gruppen (Eiliv Mørk og Stein Opdahl 1994).

Før utvidelsen hadde landene i Sør-Europa et markert lavere forbruk i husholdningene. Italia lå blant disse høyest, mens folk i Portugal hadde lavest forbruk. Irland kom da i samme kategori som landene i Sør-Europa, og hadde et forbruk lavere enn både Italia, Hellas og Spania.

Store forskjeller i det nye Europa

Resultatene fra forbruksundersøkelsene i 1988 viser forbruket fra tiden før Vest-Europa opplevde kraftig økonomisk vekst i tillegg til at EU har blitt utvidet østover. Mange tidligere østblokkland er nå medlemmer i fellesskapet. En måling av forbruksnivået i det utvidete EU viser i 2005 et helt nytt bilde av situasjonen. (Se tekstboks om forbruksundersøkelser.)

For å kunne sammenlikne forbruksutgiften i de enkelte landene er denne regnet om med en måleenhet for verdi. Denne måten å måle på eliminerer forskjeller i prisnivå landene imellom (*purchasing power standard* eller PPS, se tekstboks for definisjon).

Luxembourg fortsatt på topp

Luxembourg troner på toppen med et gjennomsnittlig forbruk på vel 50 000 PPS i 2005 (se tekstboks). Deretter følger Irland med drøye 36 000, Kypros med drøye 34 000 og Storbritannia med snaue 32 000 PPS (se figur 1). En stor del av de vesteuropeiske landene følger så med en forbruksutgift på rundt 30 000 PPS og Norge med 29 100 PPS. Norske husholdninger har altså et forbruk som ikke skiller seg mye fra de fleste husholdningene i Vest-Europa.

Eiliv Mørk er sosiolog og rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk. Han er fagansvarlig for forbruksundersøkelsen (eiliv.mork@ssb.no).

Forbruksundersøkelser

Alle medlemslandene i EU gjennomfører undersøkelser av forbruket i private husholdninger, *Household Budget Surveys*. I likhet med forbruksundersøkelsen som også Statistisk sentralbyrå gjennomfører, er dette utvalgsundersøkelser. I de senere årene er det gjennomført en utstrakt harmonisering av forbruksundersøkelsene med hensyn til hyppighet, innsamlingsmetode og utvalgsmetodikk (Eurostat 2003).

En privat husholdning består av personer som bor i samme bolig og som har økonomisk fellesskap.

Eurostat opererer med referanseår for undersøkelser gjennomført i en viss periode. 1988 og 2005 er slike referanseår. Resultater for 2005 baserer seg på undersøkelser gjennomført i perioden 2003-2005, pris er omregnet til 2005. Neste referanseår vil være 2010.

Grupperingen av varer og tjenester følger internasjonale anbefalinger (COICOP) (Eurostat 2003) og tallene er derfor sammenliknbare mellom landene.

Sverige (25 600 PPS), Finland (24 400 PPS) og Danmark (24 100 PPS) har alle et lavere forbruk enn Norge. En større gruppe av «nye» EU-land ligger rundt på 10 000 PPS, dette gjelder Tsjekkia, Slovakia, Ungarn, Polen, Latvia, Litauen og EU-kandidaten Tyrkia. Særlig lavt ligger Bulgaria og Romania med henholdsvis 7 100 og 5 300 PPS.

Utvidelsen av EU har ført til større forskjeller i forbruksnivåene mellom landene. Mens Portugal hadde laveste forbruk i 1988, på 30 prosent av nivået i Luxembourg, er det nå Romania som ligger lavest med bare 10 prosent av forbruket i Luxembourg. Blant de «gamle» EU-landene er det fortsatt Portugal som ligger lavest med snau 21 000 PPS.

Formidabel vekst i Irland

I 1988 lå Irland i samme kategori som de søreuropeiske landene med lavest forbruk i husholdningene. Nå har landet det nest høyeste forbruket i Europa. Irene har hatt en formidabel forbruksvekst på disse 17 årene.

Irland opplevde en enorm økonomisk vekst fra 1990-tallet og frem til midten av 2000-tallet. En strategisk utdanningspolitikk førte til en ung og høyt utdan-

Gamle og nye EU

EU12 besto av Belgia, Danmark, Frankrike, Hellas, Irland, Italia, Luxembourg, Nederland, Portugal, Spania, Storbritannia og Vest-Tyskland.

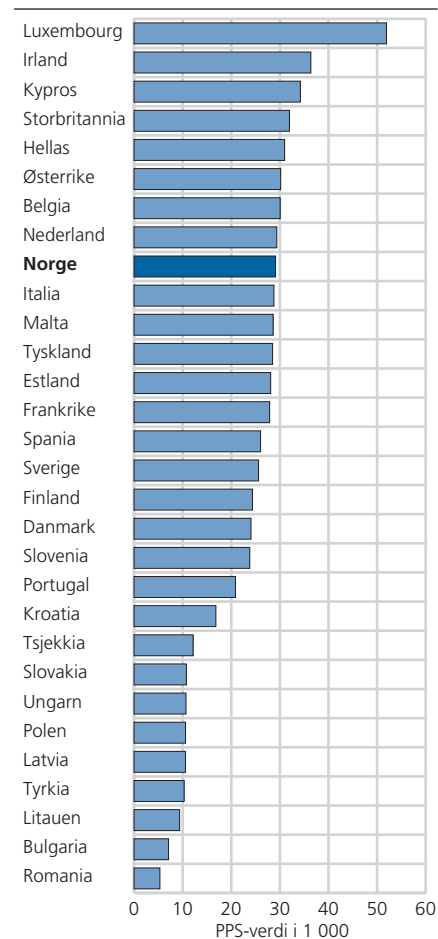
Etter den siste utvidelsen består **EU27** av Belgia, Bulgaria, Danmark, Estland, Finland, Frankrike, Hellas, Irland, Italia, Kypros, Latvia, Litauen, Luxembourg, Malta, Nederland, Polen, Portugal, Romania, Slovenia, Slovakia, Spania, Storbritannia, Sverige, Tsjekkia, Tyskland, Ungarn og Østerrike.

I tillegg til Norge er det i tabellene her tatt med EU-kandidatene Tyrkia og Kroatia.

Måleenheten PPS

Kjøpekraftsstandard («Purchasing power standard», PPS) er betegnelsen på en måleenhet for verdi av forbruket når dette er omregnet til en felles valuta og et felles prisnivå. PPS eliminerer forskjeller i prisnivå landene imellom.

Figur 1. Gjennomsnittlig forbruksutgift i PPS-verdi (se tekstboks for definisjon) per husholdning per år i EU-land og Norge. 2005

Kilde: Eurostat.

Tabell 1. Andel av utgift per husholdning, etter vare- og tjenestegruppe i EU-land og Norge. 2005. Prosent

	Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	Alkohol-drikker og tobakk	Klær og skotøy	Bolig, lys og brensel	Møbler og husholdnings-artikler	Helse-pleie	Trans-port	Post og tele-tjenester	Kultur og fritid	Ut-danning	Restaurant- og hotell-tjenester	Andre varer og tjenester	Sum
Østerrike	13,0	2,8	5,6	22,3	6,2	3,1	16,1	2,6	12,6	0,8	5,5	9,3	99,9
Belgia	13,5	2,2	4,7	25,3	5,6	4,7	12,9	2,9	9,5	0,5	6,3	11,9	100,0
Bulgaria	31,5	3,8	3,1	34,7	3,0	4,3	5,0	4,6	2,9	0,5	3,6	3,1	100,1
Kypros	15,1	1,9	7,7	21,6	5,9	4,7	14,6	3,4	6,0	4,0	8,3	6,9	100,1
Tsjekkia	20,6	2,9	5,6	20,1	6,7	2,0	11,1	4,6	10,6	0,5	5,1	10,2	100,0
Tyskland	11,2	1,7	4,8	29,6	5,4	3,6	13,3	2,9	11,1	0,8	4,3	11,3	100,0
Danmark	11,9	3,3	4,9	29,9	6,1	2,7	13,8	2,4	11,4	0,4	4,0	9,3	100,1
Estland	22,5	2,8	5,5	29,9	5,2	2,6	10,0	5,5	6,4	1,3	3,1	5,2	100,0
Spania	18,0	2,3	6,9	30,3	4,7	2,2	10,5	2,7	6,4	1,1	9,3	5,8	100,2
Finland	12,7	2,4	3,8	27,2	5,1	3,5	15,7	2,8	11,2	0,2	4,2	11,2	100,0
Frankrike	13,4	2,3	6,6	26,3	6,1	4,2	13,5	3,3	6,9	0,6	4,6	12,2	100,0
Hellas	15,5	3,4	7,0	24,0	6,2	5,9	10,4	3,8	4,2	2,4	8,6	8,7	100,1
Kroatia	27,1	3,3	6,3	29,6	4,1	1,9	8,8	4,3	5,1	0,6	2,8	6,2	100,1
Ungarn	22,6	3,6	5,0	19,4	4,7	4,1	14,1	6,5	8,5	0,8	3,2	7,5	100,0
Irland	12,3	5,6	5,1	23,4	7,2	2,5	11,6	3,4	10,1	1,9	6,0	10,9	100,0
Italia	18,6	1,8	7,0	29,6	5,8	3,9	11,9	2,2	5,8	0,7	5,0	7,8	100,1
Litauen	33,8	3,5	7,9	18,9	4,2	4,7	8,1	4,6	4,3	1,1	4,6	4,2	99,9
Luxembourg	9,3	1,7	6,4	30,1	7,1	2,6	16,2	2,2	7,5	0,4	7,9	8,6	100,0
Latvia	29,2	3,1	7,3	17,1	5,2	3,7	10,9	5,8	6,3	1,4	5,3	4,8	100,1
Malta	21,3	2,7	8,3	9,1	10,7	3,0	16,6	2,9	10,1	1,2	7,1	6,9	99,9
Nederland	10,5	2,1	5,8	25,6	6,4	1,3	10,9	3,1	10,9	1,0	5,6	16,8	100,0
Norge	11,7	3,1	5,6	26,2	6,5	3,0	18,1	2,6	12,3	0,3	3,8	6,7	99,9
Polen	25,5	2,5	4,6	31,5	4,5	4,6	8,1	4,8	6,3	1,3	1,7	5,4	100,8
Portugal	15,5	2,3	4,1	26,6	4,8	6,1	12,9	3,0	5,7	1,7	10,8	6,5	100,0
Romania	44,2	5,8	6,2	15,6	3,8	3,8	6,5	4,9	4,2	0,0	1,1	3,0	99,9
Sverige ¹	10,5	1,9	4,6	29,6	5,9	2,3	13,0	2,8	12,2	0,0	3,5	5,6	91,9
Slovenia	16,7	2,4	7,0	23,0	5,8	1,5	15,6	4,0	9,4	0,8	4,3	9,3	99,8
Slovakia	27,0	3,1	6,1	23,4	4,6	3,1	9,2	4,7	6,6	0,9	4,8	6,6	100,1
Tyrkia	26,1	4,2	6,3	26,7	6,6	2,3	10,7	4,3	2,5	1,9	4,4	3,9	99,9
Storbritannia	9,9	2,4	5,0	29,6	6,5	1,2	13,5	2,7	12,3	1,4	8,0	7,6	100,1
EU27	16,9	2,5	5,7	27,6	5,5	3,4	11,9	3,3	8,4	1,0	5,3	8,7	100,2

¹ En feil i tabellen fra Eurostat gir Sverige mindre enn 100 prosent i total forbruksutgift.

Kilde: Eurostat.

net befolkning, særlig innenfor tekniske og naturvitenskapelige fag. Dette virket i sin tur som et trekkplaster på mange multinasjonale selskaper som etablerte seg i Irland på grunn av landets kunnskapsnivå samt et gunstig skatteregime og investeringspolitikk. Noe som igjen ga grunnlag for inntektsvekst og økt forbruk i private husholdninger.

Lavt totalforbruk og høy andel til mat

I EU sett under ett (EU27) hadde en gjennomsnittshusholdning i 2005 en tredel (33,1 prosent) av forbruket sitt plassert i boutgifter, slik som bolig, lys og brensel sammen med møbler og husholdningsartikler (se tabell 1). Noe under en femdel gikk til mat og alkoholfri drikke (16,9 prosent). Til sammen utgjør dette halvparten av det totale forbruket for en gjennomsnittlig EU-husholdning.

Forbruk i Norge og Europa

Den andre halvparten av forbruket gikk mest til transport (11,9 prosent), så kultur og fritid (8,4 prosent), klær og sko (5,7 prosent), restaurant- og hotelltjenester (5,3 prosent), helseutgifter (3,4 prosent), post og teletjenester (3,3 prosent), utdanning (1,0 prosent) og andre varer og tjenester (8,7 prosent).

Tykk lommebok – mindre andel til mat

Forbrukets fordeling på varer og tjenester er ganske forskjellig mellom de enkelte landene i EU (se tabell 1).

Det er vanlig at en prosentvis mindre andel av forbruket går til mat med økende inntekt og materiell velstand. Jo høyere forbruk, jo lavere andel til mat. For eksempel kan vi se at mens gjennomsnittshusholdningen i Romania har 44 og Bulgaria 32 prosent av forbruket som går til mat, er andelen i Luxembourg og Storbritannia på under 10 prosent (9,3 og 9,9 prosent), mens Norge ligger på 11,7.

Bedre råd til bolig, lys og brensel?

I landene med høyest forbruk ligger andelen til bolig, lys og brensel, mellom 25 og 30 prosent av forbruket. I landene med lavest forbruk ligger boligutgiftsandelen rundt 20 prosent eller under, med unntak for Tyrkia (26,7) og Bulgaria (34,7).

Malta skiller seg også ut med relativt høyt forbruk totalt, men med svært lav boligutgiftsandel. Dette skyldes nok spesielle forhold på boligmarkedene i dette landet. På Malta bruker befolkningen størst andel på møbler og husholdningsartikler, snaue 11 prosent, mens snittet i EU27 ligger på drøye 5 prosent.

Kultur og fritid som tegn på velstand

Et fellestrekk for landene med høyest forbruk er at det også er disse landene som har størst forbruksandel til kultur og fritid. En stadig økende kultur- og fritidsandel er et tegn på økende velstand. I landene med høyest forbruk er det vanlig å bruke rundt 12 prosent på dette feltet, mens gjennomsnittet for EU27 sett under ett er på 8,4 prosent. Som i andre velstående land har også andelen til kultur og fritid økt for husholdningene i Norge og ligger blant de høyeste i Europa med 12,3 prosent.

Ved slike sammenlikninger må en ta i betraktning at forbruksmønsteret, ved siden av forskjeller i materiell velstandsnivå, også avspeiler kulturelle forskjeller landene imellom. Malta er et eksempel på dette.

Tabell 2. Gjennomsnittlig forbruksutgift per år i EU-land og Norge, etter fem inntektsnivåer, der 1=lavest og 5=høyest. 2005. Målt i PPS-verdi (se tekstboks for definisjon)

	Total	1	2	3	4	5
Italia ¹	:	:	:	:	:	:
Luxembourg	51 932	21 139	32 673	44 751	60 862	100 177
Irland	36 373	18 272	25 758	37 589	46 345	53 881
Kypros	34 208	13 676	24 795	34 189	41 065	57 269
Storbritannia	31 959	18 941	24 341	29 455	36 638	50 401
Hellas	30 975	18 617	22 926	27 629	35 673	50 020
Østerrike	30 167	24 766	23 801	28 511	32 398	41 358
Belgia	30 048	18 929	24 998	29 634	34 173	42 461
Nederland	29 368	22 694	22 733	27 257	33 047	41 091
Norge	29 106	17 463	24 292	30 487	33 096	40 168
Malta	28 605	13 683	22 345	29 241	35 077	42 680
Tyskland	28 501	14 388	20 978	26 877	33 216	47 047
Frankrike	27 886	18 069	23 095	27 003	31 243	40 020
Spania	26 028	16 874	21 609	25 164	28 816	37 670
Sverige	25 612	16 571	20 082	25 100	29 252	37 041
EU27	24 655	14 158	18 731	23 046	28 073	39 262
Finland	24 360	13 085	18 508	23 438	28 640	38 099
Danmark	24 062	13 395	18 092	24 595	28 854	35 308
Slovenia	23 806	10 588	18 296	22 857	28 822	38 434
Portugal	20 869	8 375	13 811	18 521	24 493	39 152
Kroatia	16 840	9 324	12 375	16 096	19 767	26 617
Tsjekkia	12 142	11 142	10 306	10 588	13 199	15 469
Slovakia	11 855	7 610	9 558	11 316	12 899	17 893
Estland	10 848	5 561	7 286	8 900	12 741	19 717
Ungarn	10 694	6 743	7 829	9 721	11 712	17 457
Polen	10 594	5 315	7 400	9 450	12 186	18 618
Latvia	10 589	5 875	6 950	9 236	12 361	18 517
Tyrkia	10 291	5 183	7 113	9 001	11 264	18 888
Litauen	9 378	5 009	6 631	8 776	11 004	15 469
Bulgaria	7 099	3 782	5 395	6 886	8 222	11 209
Romania	5 324	2 828	3 870	4 859	6 112	8 952
EU27	24 655	14 158	18 731	23 046	28 073	39 262

¹ Italia har ikke levert data som er sammenliknbare.

Kilde: Eurostat..

Malteserne hadde et relativt høyt forbruk, men et utpreget sørlig forbruksmønster med høy matvareandel og lav utgiftsandel til bolig.

Et kulturelt særtrekk kan det også være at portugiserne bruker dobbelt så stor andel på restaurant- og hotelltjenester (10,8 prosent) enn EU27 sett under ett (5,3 prosent). Spanjolene bruker 9,3 prosent, så det ligger nok noe i kulturen som favoriserer det å bruke penger på restaurant og hotell på den iberiske halvøy. For nordmenn, som ikke har lang tradisjon med aktivt uteliv, ligger andelen på 3,8 prosent. For rumenerne er andelen til restaurant- og hotelltjenester på 1,1 prosent.

Nordmenn bruker mest på bil

Det norske forbruksmønsteret har klare likhetstrekk med mønsteret i Danmark og de øvrige nærliggende «gamle» EU-landene. Matvareandelen synker og nærmer seg en tidel (11,7 prosent). Vi brukte også i underkant av 5 prosent på klær og sko.

Boutgiftene er også hos oss den høyeste utgiftsposten med drøye 26 prosent. Men til forskjell fra de andre landene vi kan sammenlikne oss med i forbrukssammenheng, bruker vi i underkant av en femdel, eller 18,1, prosent på transport. Ingen andre bruker så stor andel på transport. Noe av forskjellen kan forklares med vårt høye avgiftsnivå på biler, lange avstander, spredt bosetning og klimatiske forhold. En betydelig større del av nordmenns utgifter går til privatbil sammenliknet med befolkningen i EU.

Forbruk og ulikhet

I tillegg til at landene skiller seg fra hverandre både i forbruksnivå og forbruksmønstre, er det betydelige variasjoner i hvordan forbruket er fordelt mellom husholdningene. Forskjellene vises i tabell 2 der husholdningene er delt i fem grupper etter inntekt.

Gruppe 1 er den femdelen av alle husholdningene som har lavest inntekt, mens i gruppe 5 er den femdelen av husholdningene som har høyest inntekt.

Selv de «fattigste» i Luxembourg bruker mye

I Luxembourg var forskjellen i forbruksnivå mellom husholdninger med høyest og lavest inntekt størst (se tabell 2). De med lavest inntekt brukte bare 41 prosent av det nasjonale gjennomsnittet, mens den rikeste femdelen brukte nesten dobbelt så mye (193 prosent).

Som tidligere påpekt, ligger Luxembourg i en særstilling med hensyn til forbruksnivå. De med lavest inntekt i Luxembourg hadde et forbruksnivå rett under det totale gjennomsnittet for alle landene i Europa (EU27). Mens den rikeste delen i Luxembourg hadde et nivå som lå over fem ganger gjennomsnittet i EU27. Det er et stort spenn mellom husholdningene i Luxembourg med det laveste og høyeste forbruket, men det er allikevel på den øvre delen av skalaen.

Store interne forskjeller i nye EU-land

Andre land med tilsvarende spenn mellom høyt og lavt forbruk befinner seg lenger nede på skalaen. Her finner vi land som Portugal, Italia, EU-kandidaten Tyrkia, Estland, Kypros, Polen og Latvia i denne rekkefølgen.

I Portugal brukte husholdningene med lavest inntekt bare 40 prosent av det nasjonale gjennomsnittet, mens den rikeste femdelen brukte 188 prosent. Her utgjør forbruksutgiften for den laveste inntektsgruppen bare en tredel av gjennomsnittsförbruket i EU27. Og forbruket for den høyeste femdelen av inntektsskalaen utgjorde noe over en halv gang mer (159 prosent) enn i EU27.

Tsjekkia skiller seg positivt ut

Ulikheten var minst i Tsjekkia. Der brukte gruppen med lavest inntekt 92 prosent av det nasjonale gjennomsnittet, mens den rikeste femdelen brukte 127 prosent. I Østerrike og Nederland var tallet for dem med lavest inntekt rundt 80 prosent av det nasjonale gjennomsnittet, mens den rikeste femdelen brukte i underkant av 40 prosent mer enn gjennomsnittet.

I Norden, Finland, Danmark og Sverige, var forskjellene mellom husholdningene større. Mens den delen med lavest inntekt brukte i underkant av 60 prosent av det nasjonale gjennomsnittet, brukte den rikeste femdelen rundt en halv gang så mye (145-156 prosent). Her ligger de nasjonale gjennomsnittene omtrent på EU27 nivå.

Norge lik resten av Norden

Norge er ganske lik de andre nordiske landene når det gjelder ulikhet i husholdningenes forbruk etter inntekt. Forskjellen mellom de med lavest og de med høyest inntekt er noe mindre i Norge enn i de andre skandinaviske landene.

Gruppen med lavest inntekt brukte 60 prosent av det nasjonale gjennomsnittet, mens den rikeste femdelen brukte drøyt en tredel mer (138 prosent).

Forbruket i norske husholdninger er ikke høyest i Europa, men vi er blant ti på topp. Vi bruker imidlertid størst andel av forbruket på transport – både transportmidler og -tjenester blant landene i Europa. Mens forbruket i gjennomsnitt er høyt i de norske husholdningene, tilhører vi en gruppe land med minst forskjell i forbruksnivå mellom de minst og de mest velstående husholdningene målt etter inntekt.

Referanser

Eiliv Mørk og Stein Opdahl (1994): «Forbruk i Europa: Skille mellom sør og nord», i *Samfunnsspeilet* 3, 1994, Statistisk sentralbyrå.

Eurostat (2003): Household Budget Surveys in the EU. Methodology and recommendations for harmonisation, 2003.

Hva får vi igjen for skattepengene?

Hvor mye koster staten? Hvordan blir pengene brukt på ulike samfunnsområder? Og hva er resultatene av statens ressursbruk innenfor sykehus, høyere utdanning, barnevern, politi og jernbane? En ny, samlet statistikk om staten under navnet StatRes vil gi svar på disse sentrale samfunnsspørsmålene. Målet er å øke offentlighetens innsikt i hvordan staten fungerer.

StatRes er en forkortelse for Statens ressursbruk og resultater. Prosjektet ble satt i gang i 2005 på oppdrag fra Fornyings- og administrasjonsdepartementet (FAD). Formålet er å få frem mer kunnskap i form av statistikk om statens ressursbruk, tjenesteproduksjon og resultater. StatRes skal vise hvor mye ressurser staten bruker, hva denne ressursinnsatsen gir av velferdstjenester og til slutt hvilke resultater dette gir.

Prosjektet omfatter hele statsforvaltningen og det skal fullføres innen 2013. StatRes har mange likhetstrekk med det mer kjente KOSTRA som dekker kommuneforvaltningen. StatRes vil sammen med KOSTRA gi en bedre og mer heldekkende nasjonal statistikk om offentlig sektor.

Hovedmålgruppen er allmennheten eller folk flest. I tillegg er statsforvaltningen, studenter, forskere, politikere og media viktige målgrupper. Statistikken på ulike områder, slik som høyere utdanning, barnevern, jernbane, NAV, og så videre utvikles i tett samarbeid med berørte departementer, direktorater og andre statistikkprodusenter utenfor Statistisk sentralbyrå (SSB).

Internasjonalt forankret modell

StatRes skal utvikle og publisere statistikk i form av indikatorer etter en faglig modell som ser på statens tjenesteproduksjon etter mønster av virksomheten i en bedrift. Denne modellen grupperer indikatorer i kategoriene *ressursinnsats, aktiviteter/tjenester og resultater*.

I tillegg skal vi der det er mulig, forsøke å utvikle mer sammensatte indikatorer om for eksempel forholdet mellom statens ressursinnsats og tjenesteproduksjon. Slike *indikatorer for enhetskostnader* beskriver hvor mye det koster å behandle en pasient på sykehus, å utdanne en student, eller å ha et barn i en barnevernsinstitusjon.

Tabell 1 gir eksempler på noen indikatorer for ressursinnsats, aktiviteter/tjenester, resultater og enhetskostnader på ulike områder i StatRes. Tabellen gir samtidig et bilde av hvordan vi har operasjonalisert modellen på de ulike samfunnsområdene.

I tillegg vil det i 2010 bli satt i gang arbeid med å publisere indikatorer for områdene innvandring og integrering (UDI og IMDI) og skatteetaten.

Den faglige modellen i StatRes er for øvrig en såkalt transformasjonsmodell som benyttes i likeartede internasjonale prosjekter, for eksempel i OECD-prosjektet *Government at a Glance* og ved det britiske statistikkbyrået i måling av statens aktiviteter (*The UK Centre for the Measurement of Government Activity*).

Kurt Jonny Einarsen

Kurt Jonny Einarsen er statsviter og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Avdeling for personstatistikk (kurt.einarsen@ssb.no).

Tabell 1. Eksempler på indikatorer for statlig virksomhet i StatRes. Ressursinnsats, aktiviteter/tjenester og resultater

Område i StatRes	Ressursinnsats	Aktiviteter/tjenester	Resultater
Universiteter og høyskoler	Fordelinger av driftsutgifter og årsverk	Antall studenter	Studiepoeng per student
			Publiseringspoeng per årsverk
Spesialisthelsetjenesten	Fordelinger av driftsutgifter og årsverk	Antall DRG-poeng	Gjennomsnittlig ventetid
Statlig barnevern	Fordelinger av driftsutgifter og årsverk	Antall oppholdsdager	Fullført forskningsprosjekt om barnevernets effekt på barnevernsbarns levekår
			Oppklaringsprosent
Politi og påtale	Fordelinger av driftsutgifter og årsverk	Antall anmeldte lovbrudd	Saksbehandlingstid
			Fengselsbelegg
Kriminalomsorgen	Fordelinger av driftsutgifter og årsverk	Antall personer i friomsorg	Andel friomsorgsoppdrag som er fullført uten brudd
		Antall grensekontroller	Beslaglagt mengde alkohol, narkotika, valuta og så videre
Toll- og avgiftsetaten	Fordelinger av driftsutgifter og årsverk	Antall grensekontroller med treff	Innkrevde avgifter
			Oppetid (fravær av forsinkelser)
Samferdsel, Jernbaneverket	Fordelinger av driftsutgifter og årsverk	Antall kilometer jernbanelinjer etter standard	Punktlighet
			Andel med dobbeltspor
			Antall signalfeil per km bane
NAV	Fordelinger av driftsutgifter og årsverk	Antall saker	Andel arbeidssøkere og yrkeshemmede formidlet til arbeid
		Antall på kvalifiseringsprogram for arbeid	
Forsvaret	Indikatorer utredes og publiseres i 2009		
Domstolene og andre konfliktløsningsorganer	Indikatorer utredes og publiseres i 2009		
Statens vegvesen	Indikatorer utredes og publiseres i 2009/2010		

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Hva er nytt med StatRes?

StatRes skal bygge på allerede eksisterende datagrunnlag hos SSB eller hos andre offentlige statistikkprodusenter som NAV, Sosial- og helsedirektoratet, Politidirektoratet og så videre. I motsetning til KOSTRA skal det i utgangspunktet ikke utvikles nye statistikkrapporteringer. Dette fordi vi i stedet skal forsøke å utnytte bedre det svært omfangsrike datagrunnlaget som allerede finnes om statlig virksomhet.

Likevel vil StatRes på flere områder bidra med nyutviklet statistikk. For det første vil det bli presentert statistikk som gjør det mulig å se ressursinnsats, tjenesteproduksjon og resultater i en helhetlig faglig sammenheng. StatRes vil også publisere en helt ny regnskaps- og personellstatistikk på mange områder, som for eksempel justisfeltet.

I tillegg vil prosjektet bidra til publisering av statistikk fra andre offentlige statistikkprodusenter som aldri før er blitt publisert av SSB. Eksempler på dette er statistikk fra Jernbaneverket og Toll- og avgiftsetaten. Det samme vil også gjelde for flere nye indikatorer fra Kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS) og NAV.

Ny statistikk for 150 statlige virksomheter

StatRes vil også presentere en helt ny og detaljert statistikk om ressursinnsats som vil vise bredden og mangfoldet i statens virksomhet. I løpet av 2009 vil det for første gang bli publisert detaljert regnskaps- og personellstatistikk fordelt på hele staten. På sikt er det vår ambisjon å publisere detaljert regnskaps- og personellstatistikk fordelt på om lag 150 statlige virksomheter som for eksempel Statistisk sentralbyrå, det Kongelige norske slott, Norsk utenrikspolitisk institutt, Nasjonalt folkehelseinstitutt og så videre.

StatRes vil også kunne bidra med ny forskning. SSB har blant annet satt i gang forskningsbaserte utviklingsprosjekter for å vurdere resultatindikatorer innenfor høyere utdanning, spesialisthelsetjenesten, barnevernet og politiet.

Vi vil nedenfor vise noen eksempler på statistikk, i hovedsak nyutviklet statistikk, for staten totalt og fra de to områdene høyere utdanning og Toll- og avgiftsetaten.

Statens ulike roller

Utgifter til statens egenproduksjon av velferdstjenester, for eksempel politi, sykehus og barnevern, utgjorde 31 prosent, eller 240 milliarder kroner av statens samlede driftsutgifter i 2008. Stønader til husholdninger (kontantytelser i form av trygder og stønader) og overføringer til blant annet kommuner og frivillige organisasjoner utgjorde til sammenlikning henholdsvis 289 og 159 milliarder kroner. En større del av statens utgifter er altså knyttet til overføringer og omfordeling av inntekter til pensjoner, alderstrygd, uføretrygd og atførings- og sykepenger, enn til egenproduksjon av velferdstjenester.

Staten koster hver av oss 170 000 kroner hvert år

Statistikk om statens ressursinnsats viser at statlige utgifter i alt var på nær 800 milliarder kroner i 2008. Dette tilsvarer 170 000 kroner per innbygger. Tidsseriene viser en sterk statlig utgiftsvekst de siste årene. Fra 2006 til 2008 økte utgiftene med 97 milliarder kroner eller 14 prosent. Utgiftene til kommuneforvaltningen kommer i tillegg. De totale offentlige utgiftene utgjorde mer enn 1 000 milliarder kroner i 2008.

Fordelingen av utgiftsveksten på departementer, inkludert underliggende virksomheter, de siste to årene kan gi en grov indikasjon på hvilke departementer og dermed også samfunnsområder den rød-grønne regjeringen har prioritert høyest. Vi har valgt å vise tall fra og med 2006, fordi det er fra dette året den rød-grønne flertallsregjeringen har hatt full råderett over statsbudsjettet.

Bistand, samferdsel og asylpolitikk høyt prioritert

Bland de store departementene har Arbeids- og inkluderingsdepartementet (AID) vært den store budsjettvinneren med en utgiftsvekst på hele 7,5 milliarder kroner eller 37 prosent (se tabell 2). Dette departementet har blant annet ansvar for NAV-reformen og asylpolitikken. Også Utenriksdepartemen-

Tabell 2. Oversikt over departementenes utgifter i perioden 2006-2008. Millioner kroner i 2008. Prosentvis endring over tid

Departement	Utgifter i 2008 (millioner kroner)	Prosentendring 2006-2008
Olje- og energidepartementet	2 488	59
Arbeids- og inkluderingsdepartementet	27 949	37
Nærings- og handelsdepartementet	5 680	36
Fiskeri- og kystdepartementet	3 581	25
Utenriksdepartementet	25 540	22
Samferdselsdepartementet	32 080	22
Fornyings- og administrasjonsdepartementet	34 295	20
Miljøverndepartementet	3 198	20
Kommunal- og regionaldepartementet	74 217	18
Kultur- og kirkedepartementet	9 314	18
Kunnskapsdepartementet	73 214	17
Helse- og omsorgsdepartementet	105 474	15
Justis- og politidepartementet	18 628	14
Forsvarsdepartementet	37 309	13
Landbruks- og matdepartementet	15 295	5
Barne- og likestillingsdepartementet	23 042	4
Finansdepartementet	41 505	-4
Totalt alle departementer	532 809	15
Totalt med Folketrygden og SMK	797 741	14

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

tet og Samferdselsdepartementet har hatt stor vekst de siste årene, med en økning på 22 prosent. Dette viser at samferdsel og bistand også har hatt høy prioritet fra Regjeringens side.

De tre departementene som har hatt lavest utgiftsvekst de siste to årene, er Finansdepartementet (- 4 prosent), Barne- og likestillingsdepartementet (+ 4 prosent) og Landbruks- og matdepartementet (+ 5 prosent). Den lave veksten for disse departementene har til dels naturlige forklaringer.

Finansdepartementet har fra 2007 redusert renteutgifter markant etter å ha gjort opp et såkalt kontolån på 100 milliarder kroner til Statens pensjonsfond. Barne- og likestillingsdepartementet har hatt synkende utbetalinger av kontantstøtte, som kan forklare noe av den lave utgiftsveksten de siste årene. Når det gjelder Landbruks- og matdepartementet har det generelt

vært lav vekst i landbrukssubsidiene i perioden.

Tabell 2 viser også at de tre minste departementene Miljøverndepartementet, Fiskeri- og kystdepartementet og Nærings- og handelsdepartementet alle har hatt en sterk budsjettvekst de siste årene.

Olje- og energidepartementet hadde en vekst på hele 59 prosent, mens Nærings- og handelsdepartementet hadde en vekst på 37 prosent. Disse departementene hadde dermed henholdsvis den sterkeste og den tredje sterkeste utgiftsveksten av samtlige departementer. Miljøverndepartementet hadde en utgiftsvekst på 20 prosent. Til sammen utgjorde imidlertid utgiftene til disse tre departementene mindre enn 10 milliarder kroner. Siden disse departementene er så små, bør prosentvise endringer i deres utgifter tolkes med en viss varsomhet, fordi de kan påvirkes av for eksempel større engangsanskaffelser og enkeltoverføringer.

266 000 årsverk i staten

Statistikk fra StatRes viser at det har vært en moderat økning i antall statsansatte etter at sykehusene ble overført til staten i 2002. Sykehusreformen førte til 80 000 flere årsverk i staten. Etter 2002 har antall årsverk i staten økt med knappe 12 000, slik at totalt antall normalårsverk i 2008 utgjør 238 500. Hele 45 prosent av de ansatte i staten jobber i helsesektoren, men siden mange jobber deltid, utgjør helsesektoren 41 prosent av de statlige årsverkene. De to største sektorene er helse og utdanning, som til sammen utgjør 55 prosent av alle årsverk.

I tillegg til indikatorer for ressursinnsats i form av kostnader og årsverk gir StatRes også tall for hva samfunnet får igjen for ressursinnsatsen – hvilke

aktiviteter/tjenester og ikke minst hva som er resultatene av statens virksomhet. Som eksempler viser vi utvalgte tall for områdene Universiteter og høyskoler og Toll- og avgiftsetaten.

Stabil utdannings- og forskningsaktivitet

Regnskapstall fra StatRes viser at utgiftene til høyere utdanning i alt utgjorde 23,8 milliarder kroner i 2007. Siden 2004 økte utgiftene med 3,3 milliarder, eller 16 prosent. I samme periode økte antall årsverk med 9 prosent til 28 600 årsverk. Dette indikerer at en stor del av utgiftsveksten har medført høyere lønninger for de ansatte.

Hovedoppgavene for universiteter og høyskoler er knyttet til henholdsvis utdanning og forskning. Aktivitetsnivået på universiteter og høyskoler bestemmes i stor grad av antall studenter. De siste årene har det vært et stabilt eller til dels svakt synkende antall studenter. Fra 2004 til 2007 ble antall studenter redusert med 3 000, til 177 000 studenter.

Det store antallet høyskoler har sammen med det fallende studenttallet ført til at flere av de regionale høyskolene hadde færre søkere enn studentplasser. Dette gjelder de tre høyskolene i Nesna (0,4), Narvik (0,5) og Finnmark (0,9). Hele to av tre av landets 26 høyskoler hadde færre enn 1,5 søkere per studentplass. Det må her imidlertid tilføyes at søkertallene til høyere utdanning ifølge Samordnet opptak økte med hele 13 prosent våren 2009, noe som trolig har bedret søker-situasjonen også på de regionale høyskolene.

Studentresultater og forskningsproduksjon

Det har vært en liten nedgang i antall avlagte studiepoeng per student fra 45 studiepoeng per student i 2005 til 43,6 i 2007. På den annen side har antall lavere grads studenter som fullfører på normert tid økt fra 61 til 65 prosent. Innenfor høyere grads studier har andel studenter som fullfører på normert tid ligget stabilt på rundt 44 prosent.

Samtidig har det vært en markant økning i forskningsproduksjonen målt i form av publikasjonspoeng. Antall publikasjonspoeng økte med 19 prosent fra 2005 til 2007. Justert i forhold til antall årsverk tilsvarer dette en økning på nær 9 prosent per årsverk.

Store variasjoner mellom ulike læresteder

De to mest sentrale indikatorene for enhetskostnad eller produktivitet innenfor høyere utdanning er antall 60-studiepoengenheter per årsverk i undervisnings-, forsknings- og formidlingsstillinger og antall publiseringspoeng per samme type årsverk (se tekstboks).

Disse to indikatorene kan gi et grovt bilde på produktiviteten innenfor utdanning og forskning på de ulike læresteder. Det må imidlertid understrekes

Om indikatorer for enhetskostnader/produktivitet i høyere utdanning

60-studiepoengenheter er det antall studiepoeng per år en ordinær heltidsstudent bør oppnå for å få normal studieprogresjon.

Publiseringspoeng er en indikator på den vitenskapelige produksjonen på et lærested og måles i form av den samlede vitenskapelige produksjonen ved lærestedet.

Tabell 3. Studiepoeng og publiseringspoeng per årsverk. Utvalgte læresteder. 2007

Lærested	60-studiepoeng- enheter per årsverk	Publiseringspoeng per årsverk
Universitetet i Oslo	5,6	1,0
Universitetet i Bergen	5,5	0,9
Universitetet i Tromsø	3,5	0,7
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet	5,1	0,8
Norges veterinærhøgskole	2,0	0,5
Høgskolen i Hedmark	11,5	0,3
Høgskolen i Oslo	13,2	0,3
Høgskolen i Lillehammer	15,7	0,7
Høgskolen i Harstad	13,8	0,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

at disse indikatorene bør tolkes med varsomhet, fordi de både er beheftet med metodiske svakheter og kan påvirkes av spesielle forhold ved det enkelte lærested. Studiepoengproduksjonen ved et lærested vil for eksempel være avhengig av hvilke studier som tilbys, inn-taks karakterene til studentene og forskningsaktiviteten.

Det er store variasjoner i produktivitet mellom de ulike lærestedene

(se tabell 3). I tillegg ser vi at forskningsproduksjonen gjennomgående er større på universitetene, mens høgskolene har en klart større utdanningsproduksjon. Dette er naturlig ut fra disse lærestedenes ulike roller i utdannings- og forskningssystemet.

Blant de regionale høgskolene har høgskolen i Lillehammer høyest utdanningsproduksjon med nær 16 heltidsstudenter per årsverk i løpet av 2007, mens høgskolen i Narvik ligger lavest med 8 heltidsstudenter per årsverk. Blant universitetene ligger Oslo høyest med 5,6 heltidsstudenter per årsverk, mens Tromsø ligger lavest med 3,5 heltidsstudenter per årsverk. Veterinærhøgskolen skiller seg ut med den klart laveste utdanningsproduksjonen med 2,0 studenter per årsverk.

Høgskolen i Lillehammer kommer best ut

Når det gjelder forskning ligger Universitetet i Oslo høyest med 1 publiseringspoeng per årsverk per år, mens Universitetet i Tromsø ligger lavest med 0,7 publiseringspoeng.

Blant høgskolene har Høgskolen i Lillehammer best resultat, 0,7 publiseringspoeng per årsverk, altså like høy forskningsproduksjon som Universitetet i Tromsø.

Flere av de regionale høgskolene ligger naturlig nok lavt i forskningsproduksjon. Høgskolene i Harstad og Akershus hadde for eksempel en forskningspublisering som kun tilsvarte 0,1 publiseringspoeng per årsverk.

Tabellen viser for øvrig at Høgskolen i Lillehammer kommer best ut på begge indikatorene sett under ett. Med en forskningspublisering på 0,7 publiseringspoeng per årsverk og en utdanningsproduksjon på nær 16 studenter per årsverk er høgskolen i Lillehammer landets mest produktive lærested.

Noen tall fra Toll- og avgiftsetaten

Toll- og avgiftsetaten er et eksempel på at StatRes også publiserer statistikk for sentrale statsetaters virksomhet. Statistikken for Toll- og avgiftsetaten er en helt ny statistikk fra SSB, og kilden for indikatorene om aktiviteter og resultater er etaten selv. Den publiserer sin egen virksomhetsstatistikk på sin nettside som utdyper og supplerer den offisielle statistikken fra SSB (<http://www.toll.no>).

Toll- og avgiftsetatens hovedoppgaver er å hindre ulovlig inn- og utførsel av varer og sørge for riktig deklarerings, fastsettelse og rettidig innbetaling av toll og avgifter. Nedenfor vil vi presentere noen eksempler på indikatorer for ressursinnsats, aktiviteter/tjenester og resultater for Toll- og avgiftsetaten.

Etatens driftsutgifter utgjorde 1,2 milliarder kroner i 2008, fordelt på 1 600 årsverk. Indikatoren for etatens aktiviteter viser et stabilt antall kontroller i perioden fra 2005-2008. I 2008 ble det gjennomført over 145 000 grensekontroller. I 13 prosent av kontrollene ble det avdekket forsøk på ulovlig innførsel av varer og tjenester.

Valutabeslag opp med over 60 prosent

Tallene viser blant annet en sterk økning i forsøk på ulovlig utførsel eller smugling av valuta (se tabell 4). I løpet av treårsperioden 2005-2008 økte den beslaglagte mengden ulovlig valuta med hele 63 prosent, til i alt 19,3 millioner kroner. Til sammenlikning ble det beslaglagt valuta til en verdi av 5,7 millioner kroner i 1999. Mengden beslaglagt valuta er dermed mer enn tredoblet på ni år.

Ifølge etaten selv tyder mye på at valutasmugling tilsvarer flere milliarder kroner hvert år, og at dette er svarte penger eller penger fra kriminelle handlinger. Etaten vil derfor ifølge sin årsmelding fra 2008, satse på å styrke arbeidet med å begrense valutasmuglingen fremover (Tollvesenet 2008).

Narkotikabeslag har økt kraftig

Tallene viser også en meget sterk økning i mengde beslaglagt heroin og spesielt amfetamin, som økte med henholdsvis 115 og 400 prosent de siste tre årene. Mengde beslaglagt kokain gikk imidlertid ned med hele 63 prosent i perioden.

Det må tilføyes at mengde narkotikabeslag er nokså sterkt påvirket av årlige variasjoner i store enkeltbeslag. Likevel viser etatens lange tidsserier en klar økning i mengde beslaglagt narkotika over tid. Beslag av heroin, kokain, amfetamin og cannabis er mer enn fordoblet siden 2000 og seksdoblet siden 1990 (Tollvesenet 2008).

For øvrig utgjør det narkotiske stoffet khat den største mengden beslaglagt narkotika (målt i kilo). I 2008 ble det ifølge etaten, beslaglagt nesten 9 tonn khat. Dette betyr at det beslaglegges mer enn 25 ganger mer khat enn for eksempel cannabis. Khat er foreløpig utelatt fra statistikken.

Tabellen 4 viser også at det har vært en sterk økning i beslag av andre våpen enn skytevåpen (for eksempel kniver), som økte med 130 prosent de siste tre årene. For øvrig gikk mengden beslag av vin og røyketobakk ned, med henholdsvis 24 og 32 prosent.

Nær 200 milliarder i tollavgifter

StatRes viser at Toll- og avgiftsetaten krevde inn 196 milliarder kroner i avgifter i 2008. Dette tilsvarer en økning på 27 prosent på tre år. Ved siden av Skatteetaten, som skal med i StatRes fra 2010, er Toll- og avgiftsetaten statens største pengeinnkrever.

Nye, omfattende statistikker

Vi har her bare gitt en liten smakebit på noe av det som finnes av statistikk i StatRes. Statistikken vil bli videreutviklet og utvidet med nye områder. Fra slutten av 2009 vil StatRes-publiseringen være mer omfattende, og den vil inneholde en god del statistikk som ikke er publisert tidligere. Våre lesere kan finne StatRes-statistikken på <http://www.ssb.no/emner/00/00/10/statres/>

Tabell 4. Beslaglagte typer varer. 2005-2008. Mengde beslag og prosentvis endring over tid

Utvalgte varetyper	Mengde beslag 2008	Prosentendring 2005-2008
Valuta (kroner)	19 189 438	63,3
Andre våpen enn skytevåpen (stykk)	802	129,8
Canabis (gram)	342750	-21,7
Heroin (gram)	51854	114,8
Amfetamin (gram)	274626	399
Kokain (gram)	63064	-62,8
Brennevin (liter)	25245	29,5
Vin (liter)	52568	-24,2
Røyketobakk (kilo)	1654	-31,9
Kjøtt (kilo)	38356	13,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Referanser

Tollvesenet (2008): Årsmelding, <http://www.toll.no/>

Er kvinner fornøyd med arbeidstiden sin?

Tidligere forskning fra mange land tyder på at langt flere kvinner ønsker å jobbe mindre, ikke mer enn det de gjør. Dette støttes ikke av våre analyser basert på nyere AKU-data. Vi finner at andelen som foretrekker lengre arbeidstid er høyere enn andelen som foretrekker kortere arbeidstid. De fleste kvinner er likevel fornøyd med sin avtalte arbeidstid, men det gjelder i større grad heltidsansatte enn deltidsansatte.

Marit Rønsen og
Ragni Hege Kitterød

Norge og Norden er kjent for å ligge helt på verdenstoppen i kvinnelig yrkesdeltakelse, og mødre utmerker seg spesielt ved at mange er i jobb også mens barna er små. I 2008 var over 80 prosent av norske mødre med barn under skolealder yrkesaktive. Det er en høyere andel enn blant kvinner flest i yrkesaktiv alder og ikke så langt unna yrkesdeltakelsen blant menn (Statistisk sentralbyrå 2009).

Samtidig er deltidsarbeid fortsatt utbredt blant kvinner. Over 40 prosent av alle sysselsatte kvinner og nærmere halvparten av sysselsatte mødre med barn under 16 år har deltid som sin avtalte arbeidstid (Bø mfl. 2008). Også når barna er store, jobber mange kvinner deltid. Deltidsandelen blant sysselsatte mødre med barn i skolealder (7-15 år), ligger omtrent på samme nivå som blant mødre med noe yngre barn, tett oppunder 50 prosent (ibid.)

Gjennom arbeidsmiljølovens bestemmelser fra 1977 har norske foreldre lenge hatt gode muligheter til å jobbe deltid. Loven gir arbeidstakere rett til nedsatt arbeidstid av helsemessige, sosiale eller andre viktige velferdsgrunner, for eksempel omsorg for barn, dersom det ikke medfører særlige ulemper for virksomheten. Samtidig er fødselspermisjonsordningen blitt utvidet en rekke ganger de siste par tiårene, og storstilet utbygging av barnehager har gitt langt flere og billigere barnehageplasser. Alt i alt skulle dette tilsi at det er blitt lettere å jobbe heltid. Det kan derfor være et tankekors at deltidsandelen fortsatt er så høy.

Avtalt arbeidstid ikke alltid lik ønsket

En grunn til at ikke flere kvinner jobber heltid, kan være at det er en god del »ufrivillig» deltid. Denne problemstillingen har vært mye fremme i offentlig debatt og har vært drøftet både i en offentlig utredning fra 2004 (NOU 2004:29) og i nyere norsk forskning (Kjeldstad og Nymoene 2004, Kjeldstad 2006). At det ofte kan være et klart misforhold mellom avtalt og ønsket arbeidstid, er også påvist tidligere. Et entydig funn i både nasjonal og internasjonal litteratur, er imidlertid at kvinner oftere ønsker kortere enn lengre arbeidstid (Ellingsæter 1987, Kitterød og Roalsø 1996, Torp og Barth 2001, Stier og Lewin-Epstein 2003, Van Echelt mfl. 2006, Kitterød 2007).

Disse studiene er basert på ulike spørreundersøkelser med varierende fokus, problemstilling og spørsmålsformulering, men hovedinntrykket er likevel at en stor andel heltidsarbeidende kvinner gjerne skulle jobbe mindre. I Norge gjelder det fra en drøy tredjedel til vel halvparten. «Oversysselsetting» synes dermed å være et større problem enn «undersysselsetting».

Marit Rønsen (t.v.) er samfunnsøkonom og seniorforsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning (marit.ronsens@ssb.no).

Ragni Hege Kitterød er sosiolog og seniorforsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning (ragni.kitterod@ssb.no).

Arbeidskraftundersøkelsene (AKU):

Arbeidskraftundersøkelsene (AKU) er kvartalsvise, representative utvalgsundersøkelser basert på telefonintervju og som dekker alle personer i alderen 15-74 år registrert bosatt i Norge. Hvert kvartal trekkes det tilfeldig ut et antall familieenheter bestående av til sammen 24 000 personer som intervjues om sin tilknytning til arbeidsmarkedet i en nærmere fastsatt referanseuke. Referanseukene er løpende, det vil si at alle årets uker blir kartlagt. Intervjuobjektene deltar i alt 8 ganger i løpet av 8 påfølgende kvartaler.

Fordelingen av de sysselsatte på heltid og deltid bygger på opplysninger om avtalt arbeidstid. For personer som ikke har noen fast arbeidstidsavtale, eller som har en arbeidstid som varierer fra uke til uke, brukes gjennomsnittlig arbeidstid som grunnlag.

Avtalt arbeidstid deles inn i

Kort deltid : 1-19 timer per uke.

Lang deltid: 20-36 timer per uke, med unntak av personer med arbeidstid 32-36 timer som oppgir at dette utgjør heltid

Heltid: 37 timer og over, samt personer med arbeidstid 32-36 timer som oppgir at dette utgjør heltid.

Undersysselsatte omfatter deltidssysselsatte som ønsker og har forsøkt å få lengre arbeidstid, og som kan starte med det innen en måned. (I vår artikkel bruker vi begrepet undersysselsetting om samtlige deltidsansatte som ønsker lengre arbeidstid.)

AKU er nærmere omtalt på SSBs nettsider, i serien NOS Arbeidsmarkedsstatistikk/NOS Arbeidskraftundersøkelsen og i Bø og Håland (2002).

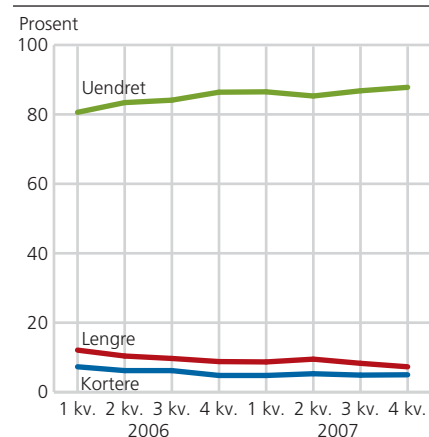
I de løpende norske Arbeidskraftundersøkelsene (AKU) har det lenge vært publisert tall for undersysselsetting blant deltidsarbeidere. Undersysselsetting er definert ganske strengt i AKU (se tekstboks). I 2007 utgjorde andelen undersysselsatte 10 prosent av de deltidssysselsatte, det laveste nivået siden målingene startet på slutten av 1980-tallet. Kvinnene utgjorde det store flertallet, 51 000 av i alt 66 000 undersysselsatte (Herstad Horgen og Rønning 2008).

Det er likevel ikke gitt at de undersysselsattes arbeidstidsønsker kan regnes direkte om til ledige arbeidskraftsressurser i form av ekstra timer eller årsverk. Sammenligningsgrunnlaget er som nevnt avtalt arbeidstid, og tidligere forskning har vist at faktisk arbeidstid ofte kan være lengre enn avtalt arbeidstid (Fevang 2004). Mange deltidsansatte tar for eksempel ekstravakter eller andre småjobber i tillegg til den vanlige jobben (Moland og Gautun 2002, Amble 2008). Dermed vil det ekstra arbeidstilbudet sannsynligvis være noe lavere enn det som fremkommer av differansen mellom avtalt og ønsket arbeidstid (Kjeldstad 2009).

Tidligere har det ikke vært mulig å si noe om hvor fornøyd heltidsarbeidende kvinner er med arbeidstiden sin ut fra AKU, men fra og med 2006 blir spørsmålet om ønsket arbeidstid også stilt til heltidssysselsatte. Med dette har vi fått en ny kilde med løpende informasjon om folks arbeidstidspreferanser.

I denne artikkelen bruker vi disse dataene til å kartlegge omfanget av misforhold mellom avtalt og ønsket arbeidstid blant kvinner, om de kunne tenke seg

Figur 1. Ønsket arbeidstid blant kvinnelige ansatte 25-54 år. 1. kvartal 2006 til 4. kvartal 2007. Prosent

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene 2006-2007, Statistisk sentralbyrå.

å jobbe mer eller mindre, og om det er forskjeller mellom heltidsarbeidende og deltidsarbeidende i så måte. Vi undersøker også om enkelte grupper utmerker seg ved å være mer eller mindre tilfredse med arbeidstiden enn andre. Til slutt sammenholder vi våre funn med tidligere undersøkelser og peker på noen grunner til mulige uoverensstemmelser.

Flertallet stort sett fornøyd ...

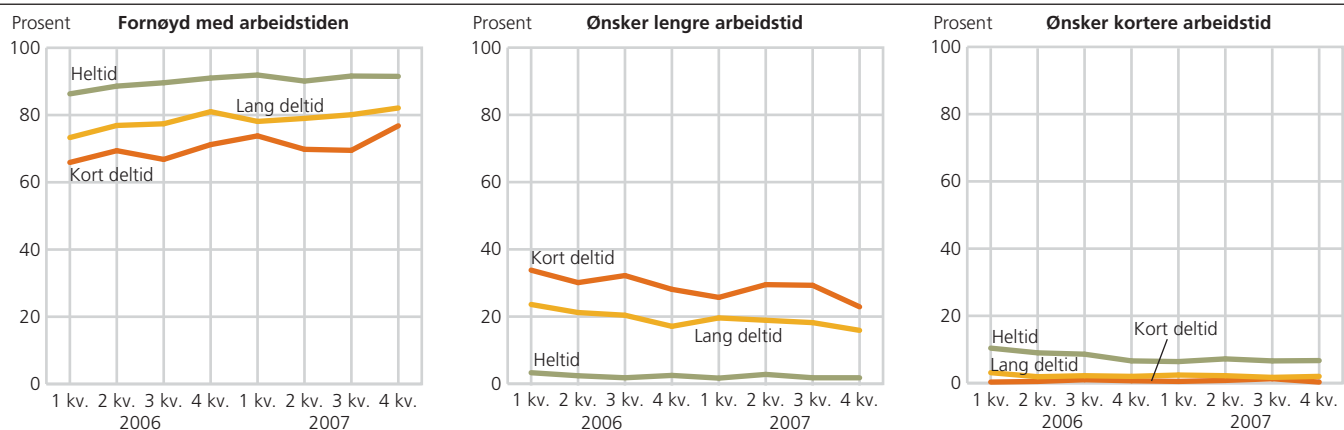
Arbeidskraftundersøkelsene (AKU) er hovedkilden til informasjon om befolkningens tilknytning til arbeidsmarkedet i Norge (se tekstboks). Det er en stor, løpende datainnsamling som gir detaljert kunnskap om sysselsetting, arbeidsledighet, arbeidstid, midlertidig fravær og så videre. Intervjueren spør både om avtalt og vanlig arbeidstid, faktisk arbeidstid i referanseuken og ønsket arbeidstid.

Arbeidstidspreferansene avdekkes ved først å spørre alle som er sysselsatt: «Ønsker du en annen avtalt arbeidstid enn xx timer per uke, under forutsetning av at inntekten endres tilsvarende?» De som svarer bekreftende, blir så spurt: «Hvor mange timer per uke ønsker du i alt som avtalt arbeidstid?» Ved å sammenligne ønsket og avtalt arbeidstid kan vi så finne ut om arbeidstakeren ønsker kortere eller eventuelt lengre arbeidstid.

Figur 1 viser hvordan kvinners tilfredshet med avtalt arbeidstid har utviklet seg fra første kvartal 2006 da heltidsarbeidende for første gang ble spurt om ønsket arbeidstid. Vi begrenser oss til ansatte i aldersgruppen 25-54 år, det vil si vi utelater selvstendige næringsdrivende som vanligvis bestemmer arbeidstiden selv, og konsentrerer oss om den delen av livet da de fleste er etablert med familie og omsorgsansvar.

Det store flertallet av norske kvinner er fornøyd med sin avtalte arbeidstid, viser figuren. Andelen som ikke ønsker noen annen avtalt tid enn den de har, lå på over 80 prosent i hele perioden og var i 4. kvartal 2007 hele 88 prosent. Dette gjelder som et gjennomsnitt for både heltids- og deltidsansatte kvinner.

Figur 2. Andelen heltids- og deltidsansatte som er *fornøyd* med sin avtalte arbeidstid, andelen som *ønsker lengre* avtalt arbeidstid og andelen som *ønsker kortere* avtalt arbeidstid. 1. kvartal 2006 til 4. kvartal 2007. Prosent

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene 2006-2007, Statistisk sentralbyrå.

Ifølge AKU er andelen som foretrekker lengre arbeidstid noe høyere enn andelen som foretrekker kortere arbeidstid. I gjennomsnitt over perioden ønsket vel 9 prosent av de ansatte å jobbe mer, mens nærmere 6 prosent ønsket å jobbe mindre. Dette står i motsetning til resultatene fra tidligere undersøkelser basert på andre datakilder, der de fleste som rapporterte at de ikke var fornøyd med arbeidstiden, helst ville jobbe mindre. AKU støtter derfor ikke en antakelse om at «oversysselssetting» er et større problem enn «undersysselssetting».

... men færre blant deltidsansatte

Resultatene fra tidligere undersøkelser kan tyde på at heltidsarbeidende kvinner oftere er misfornøyd med arbeidstiden sin enn deltidsarbeidende kvinner (Pettersen 2003). Dette blir heller ikke bekreftet av AKU. Figur 2 viser heller at tilfredsheten øker med avtalt arbeidstid. Blant heltidsansatte var andelen som ikke ønsket noen annen arbeidstid omkring 90 prosent, mens den var litt under 80 prosent blant dem som jobbet lang deltid og rundt 70 prosent blant dem som jobbet kort deltid (se tekstboks for definisjoner av heltid og lang og kort deltid).

Ikke overraskende ønsket en svært liten andel av de heltidsansatte kvinnene lengre arbeidstid, kun 2-3 prosent. Blant de deltidsansatte var andelen langt større. Den falt imidlertid fra 24 til 16 prosent for ansatte med lang deltid og fra 34 til 23 prosent for ansatte med kort deltid i perioden 1. kvartal 2006 til 4. kvartal 2007 (se figur 2). Dette var en oppgangskonjunktur preget av stor etterspørsel etter arbeidskraft, og det er nylig vist at utviklingen i undersysselssetting i store trekk følger konjunkturforløpet. Det vil si at det blir færre undersysselsatte i gode tider og flere i perioder med svakere økonomisk vekst (Kjeldstad 2009).

Andelen som foretrekker kortere arbeidstid, er naturlig nok høyest blant heltidsansatte, men misforholdet er likevel en god del mindre enn for deltidsarbeidere som ønsker lengre arbeidstid. Andelen heltidsarbeidere som ønsket kortere arbeidstid, var noe høyere ved begynnelsen enn ved slutten av perioden, med et gjennomsnitt på om lag 8 prosent over årene 2006-2007. Vår konklusjon basert på AKU-data og situasjonen på arbeidsmarkedet den gang, må derfor bli at feiltilpasningen i arbeidstid synes å være langt mer utbredt blant deltidsansatte enn blant heltidsansatte.

Hvor mye ønsker kvinner å jobbe?

Så langt har vi sett på andelen ansatte som er tilfreds med sin avtalte arbeidstid, eller som kunne ønske å jobbe mer eller mindre. For å kaste ytterligere lys over mulig «undersysselssetting» eller «oversysselssetting» blant kvinner har vi også undersøkt *hvor mange timer* per uke disse kvinnene egentlig ønsker å arbeide og sammenlignet det med deres avtalte arbeidstid. For dem som har svart at de ikke ønsker noen annen avtalt arbeidstid enn den de har, forutsetter vi at ønsket arbeidstid er lik avtalt arbeidstid. For de andre er ønsket arbeidstid basert på eget svar i AKU. Resultatet fremgår av tabell 1.

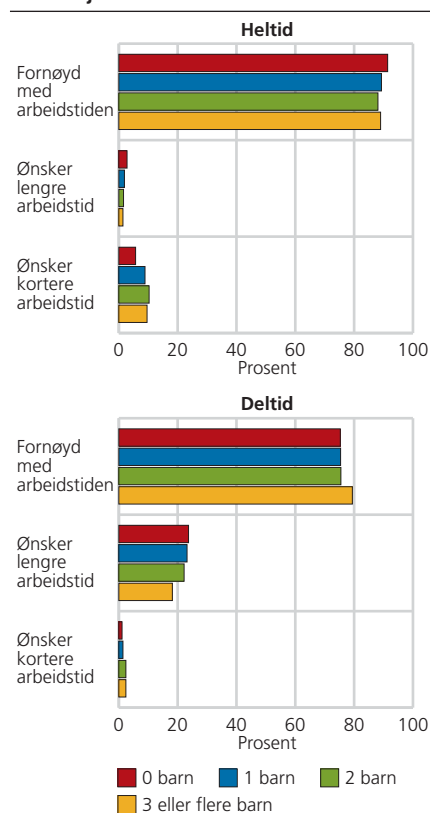

Tabell 1. Ønsket og avtalt arbeidstid blant kvinnelige ansatte 25-54 år. Gjennomsnittlig antall timer per uke. 2006-2007

	Alle		Heltid		Deltid	
	Avtalt tid	Ønsket tid	Avtalt tid	Ønsket tid	Avtalt tid	Ønsket tid
Alle	32,7	33,6	38,1	37,7	23,1	26,1
Fornøyd med avtalt tid	33,7	33,7	38,1	38,1	23,9	23,9
Ikke fornøyd	28,9	33,1	38,4	33,5	21,7	32,8
- Ønsker lengre tid	23,7	34,7	37,0	42,2	21,1	33,3
- Ønsker kortere tid	37,6	30,6	38,8	30,1	28,4	26,7

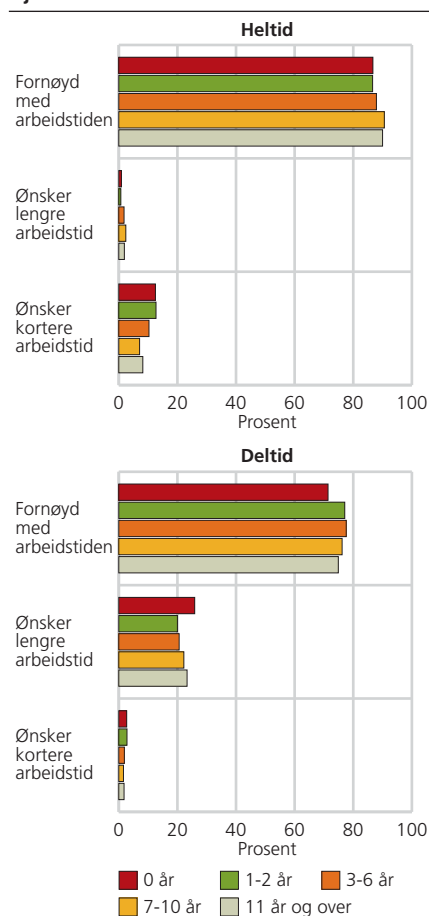
Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene 2006-2007.

Figur 3. Ønsket arbeidstid blant kvinnelige ansatte 25-54 år, etter antall barn under 16 år. Gjennomsnitt 2006-2007. Prosent

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene 2006-2007, Statistisk sentralbyrå.

Figur 4. Ønsket arbeidstid blant kvinnelige ansatte 25-54 år, etter yngste barns alder. Gjennomsnitt 2006-2007. Prosent

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene 2006-2007, Statistisk sentralbyrå.

Det er ikke så stor forskjell mellom avtalt og ønsket arbeidstid når vi ser alle kvinnelige ansatte under ett. Ønsket arbeidstid ligger litt høyere enn avtalt arbeidstid, men det skiller ikke mer enn en knapp time per uke (33,6 mot 32,7 timer). Blant heltidsarbeidere er misforholdet enda mindre. De har en avtalt arbeidstid på 38,1 time per uke og kunne ønske å jobbe 37,7 timer. Deltidsarbeidere derimot vil gjerne jobbe mer enn de gjør, og forskjellen her er større, 3 timer i uken (26,1 mot 23,1 timer).

De som er fornøyd, det vil si som svarer at de *ikke ønsker noen annen avtalt arbeidstid*, arbeider i gjennomsnitt 33,7 timer i uken. De heltidsansatte jobber 38,1 timer og de deltidsansatte 22,9 timer. Dette skulle da også tilsvare deres ønskede arbeidstid.

Mer interessant er det kanskje å se at de som *ikke er fornøyd med arbeidstiden*, ville foretrekke å jobbe over fire timer mer i uken (33,1 timer mot en avtalt tid på 28,9 timer). Som forventet ønsker heltidsarbeidere å jobbe mindre og deltidsarbeidere å jobbe mer, men misforholdet er mye større i sistnevnte gruppe. Deltidsansatte som ikke er fornøyd, ønsker å jobbe 11,1 timer mer, mens heltidsansatte vil jobbe 4,9 timer mindre.

Om vi deler inn dem som ikke er fornøyd etter hvorvidt de *ønsker lengre eller kortere arbeidstid*, kommer kontrastene enda tydeligere frem. I gjennomsnitt ser vi at de som ønsker en lengre avtalt arbeidstid, vil arbeide hele 11 timer mer i uken (34,7 mot 23,7), drøye 5 timer mer blant heltidsansatte og drøye 12 timer mer blant deltidsansatte. Til sammenligning vil alle som ønsker kortere avtalt arbeidstid, gjerne jobbe 6 timer mindre per uke (30,6 mot 37,6), nesten 9 timer mindre blant heltidsansatte og ikke fullt 2 timer mindre blant deltidsansatte.

Yngre barn – mindre interesse for heltid

Oversikten i tabell 1 gir et bilde av arbeidstidsønsker blant samtlige kvinnelige ansatte i alderen 25-54 år. Det kan opplagt være interessante forskjeller mellom ulike grupper av kvinner som ikke kommer frem her. Ulike omsorgsforpliktelser vil for eksempel gjøre det mer eller mindre ønskelig med kortere arbeidstid. Ulik utdanning vil kunne gjøre det lettere eller vanskeligere å få akkurat den arbeidstiden man selv foretrekker. Og forholdene på arbeidsplassen kan i større eller mindre grad legge til rette for det mangfoldet av tilpassninger som ulike arbeidstidsønsker krever.

Vi har sett nærmere på noen slike forskjeller, blant annet på omsorgsforpliktelse representert ved antall hjemmeboende barn under 16 år og alderen på barna. For at ikke gruppene med deltid skal bli for små, har vi slått sammen kort og lang deltid i disse analysene.

Kvinner med barn er noe mindre fornøyd med å jobbe heltid enn kvinner som ikke har barn under 16 år, men forskjellene er relativt små, bare 2-3 prosentpoeng (se figur 3). Nesten 90 prosent av heltidsarbeidende kvinner med to eller flere barn, er tilfreds med sin nåværende arbeidstidsavtale, og kun 10 prosent uttrykker et ønske om kortere arbeidstid. Blant deltidsansatte er det i første rekke mødre med tre eller flere barn som er mer fornøyd med denne arbeidstiden enn andre.

Et lignende bilde får vi når det gjelder yngste barns alder (se figur 4). Mødre med barn under skolealder er noe mindre tilfreds med å jobbe heltid enn mødre med eldre barn, og av dem som har barn under tre år, ønsker 13 prosent kortere arbeidstid.

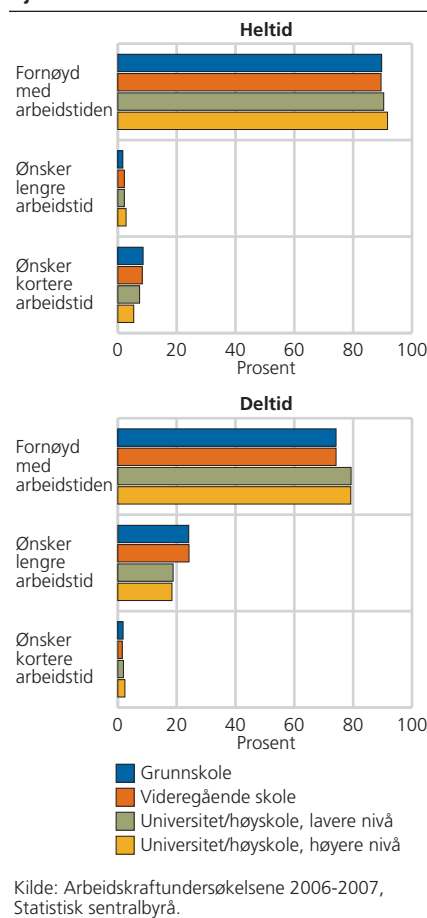
Litt overraskende rapporterer deltidsansatte mødre med nullåringer i noe større grad enn andre mødre at de kunne ønske lengre arbeidstid. Dette er imidlertid i all hovedsak mødre som fortsatt har foreldrepermisjon, og som da svarer ut fra den arbeidstiden de hadde før fødselen. Derfor blir svarene mer hypotetiske og vanskeligere å tolke.

Høyt utdannede oftere tilfreds

Om vi ser heltids- og deltidsarbeidere under ett, finner vi at kvinner med universitets- og høyskoleutdanning er noe mer fornøyd med sin avtalte arbeidstid enn kvinner med lavere utdanning. Forskjellen er størst blant deltidsarbeidende, der 79 prosent av dem med høyere utdanning og 74 prosent av dem med grunnskole og videregående skole rapporterer at de er tilfreds med arbeidstiden. Blant heltidsarbeidende er forskjellen mindre, henholdsvis 92 og 90 prosent (se figur 5).

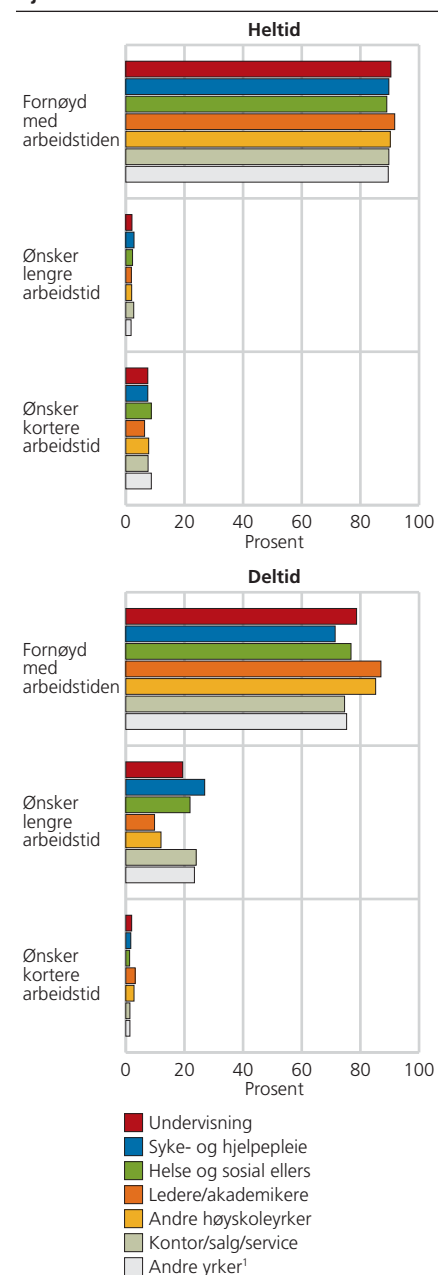
Muligheten til å få en jobb med akkurat den arbeidstiden en ønsker seg, ser altså ut til å øke med utdanning. Det kan ha noe å gjøre med den type jobb de ulike utdanningene kvalifiserer for, men i situasjoner med knapphet på høyt utdannet arbeidskraft, kan det også skyldes en sterkere forhandlingsposisjon overfor mulige arbeidsgivere. Denne problemstillingen må vi la ligge i denne omgang. Nedenfor ser vi imidlertid hvordan tilfredshet med arbeidstiden varierer mellom ulike yrkesgrupper og med endel egenskaper knyttet til jobben.

Figur 5. Ønsket arbeidstid blant kvinnelige ansatte 25-54 år, etter utdanning. Gjennomsnitt 2006-2007. Prosent

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene 2006-2007, Statistisk sentralbyrå.

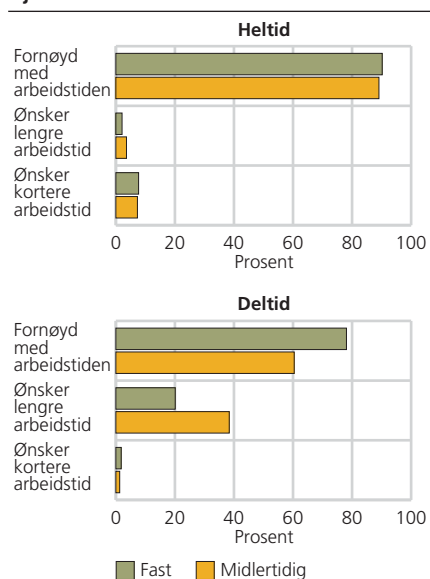
Figur 6. Ønsket arbeidstid blant kvinnelige ansatte 25-54 år, etter yrkesgruppe. Gjennomsnitt 2006-2007. Prosent

¹ "Andre yrker" omfatter hovedsakelig jobber innenfor primærnæringene, transport og industri, håndverk og jobber uten krav til utdanning.
Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene 2006-2007, Statistisk sentralbyrå.

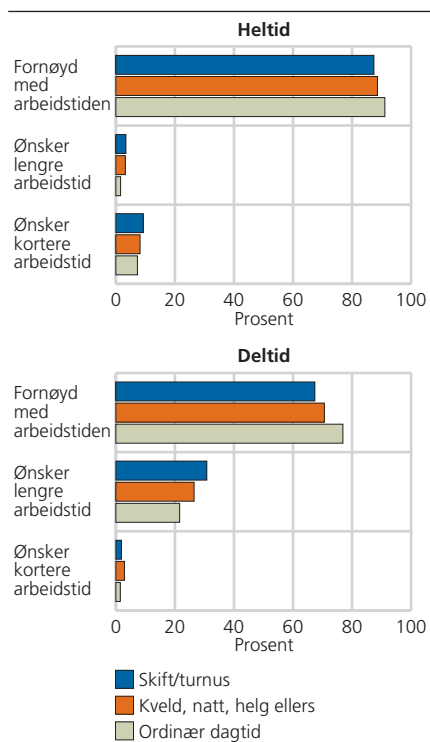

Figur 7. Ønsket arbeidstid blant kvinnelige ansatte 25-54 år, etter ansettelsesforhold. Gjennomsnitt 2006-2007. Prosent

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene 2006-2007, Statistisk sentralbyrå.

Figur 8. Ønsket arbeidstid blant kvinnelige ansatte 25-54 år, etter arbeidstidens forlegning. Gjennomsnitt 2006-2007. Prosent

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene 2006-2007, Statistisk sentralbyrå.

Det kan kaste noe mer lys over hvor vanskelig eller lett det er å få til ønsket tilpasning i arbeidstid i ulike deler av arbeidsmarkedet.

En av fire deltidsykepleiere vil jobbe mer

Samlet sett er ledere og akademikere mest fornøyd og sykepleiere minst fornøyd med den timeavtalen de har, men som for utdanning, er det relativt små forskjeller blant heltidsansatte. Rundt 90 prosent av alle yrkesgrupper er fornøyd med å jobbe heltid, og andelen som ønsker å jobbe mindre, ligger bare på 7-9 prosent.

Blant deltidsarbeidere er kontrastene større, noe som også er påvist i tidligere studier (Kjeldstad og Nymoen 2004, Kjeldstad 2006). Våre analyser viser at 87 prosent av ledere og akademikere og 71 prosent av sykepleiere er tilfreds med den avtalte arbeidstiden. Over en firedel av sykepleiere som jobber deltid, kunne tenke seg en lengre ukentlig arbeidstid, mens kun 2 prosent ønsker å jobbe mindre (se figur 6).

Noe lignende ser vi til dels også innenfor andre helse- og sosialyrker, i kontor-, salgs- og serviceyrker, i restkategorien «andre» yrker og blant lærere. Det vil si at mange opplever å ha en stillingsbrøk som er for lav. Selv om faktisk arbeidstid av og til overstiger den avtalte i slike yrker fordi deltidsstillingene blir supplert med merarbeid (Moland og Gautun 2002, Amble 2008), må vi kunne regne med en betydelig arbeidskraftsreserve innenfor disse sektorene.

Midlertidig og på deltid – minst fornøyd

I utgangspunktet ville vi forvente at fast ansatte i større grad enn midlertidig ansatte er i stand til å få den arbeidstidsavtalen de ønsker seg, og dette blir bekreftet av funn vist i figur 7. Det er imidlertid i første rekke midlertidig ansatte på deltid som ikke er fornøyd med nåværende arbeidstid. Hele 40 prosent i denne gruppen svarer at de kunne ønske en annen avtalt arbeidstid. For fast ansatte er den tilsvarende andelen i overkant av 20 prosent. Omtrent samtlige midlertidig ansatte på deltid som ikke er fornøyd med arbeidstiden, kunne ønske å jobbe mer, bare en drøy prosent kunne tenke seg å jobbe mindre.

Skift- og turnusarbeidere vil jobbe mer

Å jobbe utenom vanlig dagtid er ganske utbredt blant norske arbeidstakere. Om lag en av tre av samtlige ansatte har en arbeidstidsordning som innebærer skift- eller turnusarbeid, eller andre ordninger der arbeidet gjøres på kveld, natt, lørdag eller søndag (Andersen mfl. 2008).

Figur 8 viser at de som jobber vanlig dagtid, generelt sett er mer fornøyd med den avtalte arbeidstiden enn dem som jobber skift eller turnus. I den sistnevnte gruppen sier 9 prosent av heltidsarbeiderne at de kunne tenke seg å jobbe mindre, mens hele 31 prosent av deltidsarbeiderne uttrykker et ønske om lengre avtalt arbeidstid. I gruppen som jobber vanlig dagtid, er de tilsvarende andelen 7 og 22 prosent.

Sykepleiere og andre helse- og omsorgsarbeidere har spesielt høye andeler med skift- og turnusarbeid (Andersen mfl. 2008). Ikke uventet gir derfor figur 8 et lignende bilde av tilfredshet for samtlige kvinnelige ansatte med skift- og turnusarbeid som det vi fant for ansatte innenfor helse- og sosialyrkene i figur 6. Andelen som ikke er fornøyd med arbeidstiden sin, er imidlertid enda høyere blant alle med skift- og turnusarbeid enn i gruppen helse- og sosialarbeidere, og det gjelder både for heltidsansatte og deltidsansatte.

Små forskjeller mellom heltidsansatte

Hovedinntrykket vi sitter igjen med, er at de fleste heltidsansatte kvinner er fornøyd med sin avtalte arbeidstid, og at det er forbausende små forskjeller mellom ulike grupper. Hele 90 prosent av alle heltidsarbeidere ønsker ingen endring i arbeidstid, og ikke i noen av undergruppene vi har sett på, er denne andelen lavere enn 87 prosent.

Blant deltidsansatte er graden av tilfredshet noe mindre, men rundt 80 prosent av dem som har lang deltid og rundt 70 prosent av dem som jobber kort deltid, er fortsatt fornøyd med arbeidstidsavtalen sin. Kontrasten mellom ulike grupper er også større blant deltidsarbeidere. Det som skiller, ser først og fremst ut til å henge sammen med egenskaper ved jobben. Skift- og turnusarbeidere og midlertidig ansatte har for eksempel relativt høye andeler som sier de ønsker en annen avtalt arbeidstid (33-40 prosent), og nesten alle kunne tenke seg å jobbe mer.

I hvilken grad dette kan karakteriseres som «ufrivillig deltid» kan diskuteres. I våre analyser krever vi for eksempel ikke at de som sier de ønsker å jobbe mer, også må ha forsøkt å få lengre arbeidstid og kan begynne med det innen kort tid for å bli regnet som undersysselsatt, slik som i den publiserte AKU-statistikken. Uansett synes det klart at det finnes en god del utnyttede arbeidskraftsreserver i det norske arbeidsmarkedet, også under en høykonjunktur som i 2006-2007.

Hvorfor er flere fornøyd i våre analyser?

Som nevnt innledningsvis tyder tidligere forskning fra mange land på at det er langt flere som ønsker å jobbe *mindre* enn *mer* enn det de gjør. «Oversysselsetting» har derfor vært ansett som et større problem enn «undersysselsetting».

Denne antakelsen støttes ikke av våre analyser basert på nyere data fra Arbeidskraftundersøkelsene (AKU). Vi finner at andelen som foretrekker lengre arbeidstid heller er høyere enn andelen som foretrekker kortere arbeidstid. Det kan være mange grunner til slike uoverensstemmelser, og dette drøfter vi mer inngående i en annen artikkel (Kitterød og Rønsen 2009). Her vil vi bare påpeke at både spørsmålsformulering, tema og sosial sammenheng varierer mye fra undersøkelse til undersøkelse. Dette vil ha betydning for hvordan folk svarer på spørsmålene.

Når det gjelder den sosiale sammenhengen, kan forbedringer i familiepolitikken ha gjort at kvinner oftere er fornøyd med heltid og i mindre grad ønsker kortere arbeidstid i nyere undersøkelser enn i undersøkelser som ble gjennomført på midten av 1980- og 1990-tallet. AKU skiller seg dessuten også ut temamessig ved kun å dreie seg om yrkesarbeid. Tidligere undersøkelser har hatt et bredere fokus med spørsmål enten om tidsbruk mer generelt, levekår i vid forstand, eller ønsker og muligheter for barnepass og problemer ved å kombinere jobb og familie.

Antakelig er det slik at de positive sidene ved å jobbe vektlegges sterkere når undersøkelsen bare dreier seg om yrkesarbeid, enn når den også handler om familie og fritid. I det siste tilfellet kan jobben lettere oppfattes å stå i motsetning til fritid og familieliv, slik at de negative sidene ved en lang arbeidstid kommer i forgrunnen. Den endelige fasiten er derfor ikke gitt, men resultatene vil bli lettere å tolke dersom de sees i lys av spørsmålsformulering og kontekst.

Referanser

- Amble, N. (2008): Ikke fullt og helt, men stykkevis og delt – om det uønskede deltidsarbeidets vesen, *Søkelys på arbeidslivet* 3/2008.
- Andersen, A., T. Køber og E. Rønning (2008): *Skift og turnus – omfang og mønster*, Rapport 2008/38, Statistisk sentralbyrå.
- Bø, T.P. og I. Håland (2002): *Dokumentasjon av arbeidskraftundersøkelsen (AKU)*, Notater 2002/24, Statistisk sentralbyrå.
- Bø, T.P., R.H. Kitterød, T. Køber, S.M. Nerland og T. Skoglund: *Arbeidstiden – mønstre og utviklingstrekk*, Rapport 2008/12, Statistisk sentralbyrå.
- Ellingsæter, A.L. (1987): Ulikhet i arbeidstidsmønstre. Vedlegg til Arbeidstidsutvalgets utredning, NOU 1987:9B.
- Fevang, E. (2004): Like mange undersysselsatte som arbeidsledige, men hvor stor arbeidskraftreserve utgjør de? *Søkelys på arbeidsmarkedet* 2/2004.
- Herstad Horgen, E. og E. Rønning (2008): Norsk sysselsetting på »Europa-toppen», *Samfunnsspeilet* 5/6: 32-43, Statistisk sentralbyrå.
- Kitterød, R.H. (2007): Arbeidstidsønsker i småbarnsfasen. Hvordan tolke ønsker om kortere arbeidstid? *Sosiologisk tidsskrift* 15: 29-53.
- Kitterød, R.H. og K.-M. Roalsø (1996): Arbeidstid og arbeidstidsønsker blant foreldre, *Samfunnsspeilet* 10: 12-23, Statistisk sentralbyrå.
- Kitterød, R.H. og M. Rønsen (2009): Hvorfor er mødre mer fornøyd med full jobb i noen undersøkelser enn i andre? *Søkelys på arbeidsmarkedet* 2/2009.
- Kjeldstad, R. (2006): Hvorfor deltid? *Tidsskrift for samfunnsforskning* 47: 513-544.
- Kjeldstad, R. (2009): En reservearmé av kvinner (og menn)? *Søkelys på arbeidslivet* 1/2009.
- Kjeldstad, R. og E. Nymo (2004): *Kvinner og menn i deltidarbeid. Fordeling og forklaringer*, Rapport 2004/29, Statistisk sentralbyrå.
- Moland, L.E. og H. Gautun (2002): *Deltid: Bidrag eller hemske for fornyelse av pleie- og omsorgssektoren?* Rapport 395, Oslo: FAFO.
- NOU 2004:29: *Kan flere jobbe mer? Deltid og undersysselsetting i norsk arbeidsliv*, Oslo: Arbeids- og sosialdepartementet (<http://www.regjeringen.no/nb/dep/aid/dok/nouer/2004/nou-2004-29.html?id=389495>)
- Pettersen, S. V. (2003): *Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte våren 2002*, Rapport 2003/9, Statistisk sentralbyrå.
- Statistisk sentralbyrå (2009): *Arbeidskraftundersøkelsen 1. kvartal 2009* (<http://www.ssb.no/aku/tab-2009-04-29-03.html>).
- Stier, H. og N. Lewin-Epstein (2003): Time to work: A comparative analysis of preferences for working hours, *Work and occupation* 30: 302-326.
- Torp, H. og E. Barth (2001): *Actual and preferred working time. Regulations, incentives and the present debate on working time in Norway*, Rapport 2001:3, Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Van Echelt, P.E., A.C. Glebbeek og S.M. Lindenberg (2006): The new lumpiness of work: explaining the mismatch between actual and preferred working hours, *Work, employment and society* 20: 493-512.

«Drikfældighed blandt Arbeidsklassen er desværre almindelig»

Offentlige tjenestemenn på 1800-tallet la ofte ikke fingrene imellom når de skulle beskrive alkoholforbruket eller sedelighetstilstanden i sine distrikter i offisielle statistiske publikasjoner. Statistisk sentralbyrås første direktør, Anders Nicolai Kiær, la store planer for en alkoholstatistikk som skulle bidra til kampen mot «drikkeondet».

Alkohol dukker opp flere steder i statistikkene til Statistisk sentralbyrå (SSB). I statistikken over utenrikshandelen finner vi tall for hvor mye vin og andre alkoholholdige drikkevarer som importeres årlig. I varehandelsstatistikken får vi tall for hvor mye alkohol som omsettes per innbygger over 15 år. I dødsårsaksstatistikken finner vi tabellen «Dødsfall som skyldes bruk av alkohol, narkotika og medikamenter, etter underliggende dødsårsak». Og i kriminalstatistikken får vi tall for forseelser og forbrytelser mot alkoholloven.

SSB publiserer med andre ord en rekke alkoholrelaterte statistikker, men på langt nær så mange og inngående statistikker som byråets første direktør, Anders Nicolai Kiær (direktør 1877-1913), i sin tid ønsket.

«... har sin hovedgrund i karakterens svaghed»

Einar Lie skriver i boken *Faktisk talt - Statistikkens historie i Norge* (2001) om hvordan Kiær på begynnelsen av 1900-tallet var svært opptatt av å utvikle et system for løpende kartlegging av alkoholforbruket. Planen som ble presentert for Stortinget i 1909, inkluderte statistikk over antallet drikkfældige fordelt etter kjønn, alder og livsstilling, og forbrukets størrelse i forskjellige yrker og i forhold til inntekt, alt basert på utvalgsundersøkelser.

Kiær var en aktiv edruskapsforkjemper, og mente god statistikk ville bidra i kampen mot «drikkeondet», særlig i de lavere sosiale klassene (Lie og Roll-Hansen 2001). Han skrev i pamfletten *Statistikens betydning for edruskaps-saken* (1905) at misbruken av alkohol var «en synd, der har sin hovedgrund i karakterens svaghed og overfor begjæret efter nydelser, og som derhos i bund og grund ødelægger karakteren». For å kunne behandle sykdommen trengte man en diagnose, og her mente Kiær at statistikken ville være et viktig hjelpemiddel.

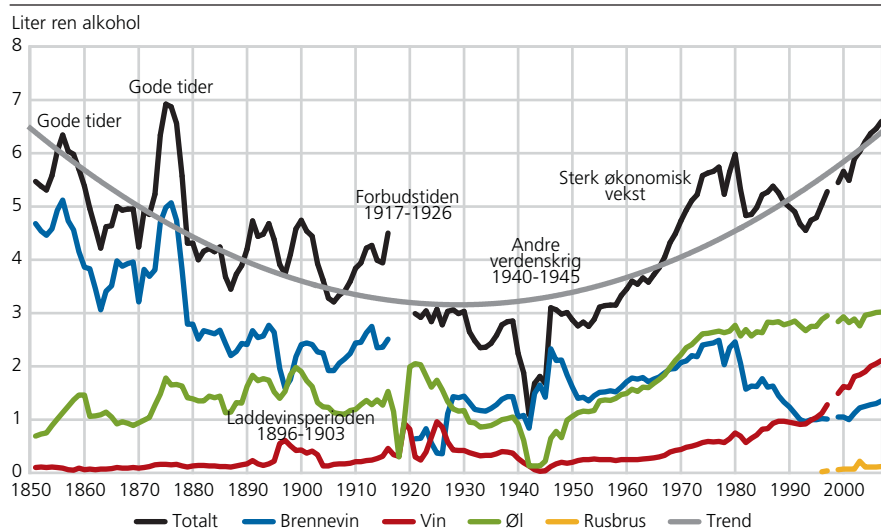
Kiær var langt fra alene om å være opptatt av alkoholforbruk, eller kanskje mer korrekt, alkoholmisbruk, på denne tiden. I edruskaps- og avholdsspørsmål sto religiøse krefter sammen med den voksende arbeiderbevegelsen i kampen mot alkoholen. Motivene kunne nok variere, men stadig flere ble aktive i kampen mot alkoholens skadelige virkninger. Rundt første verdenskrig var rundt 10 prosent av befolkningen medlemmer av en avholdsforening. Det ble gjennomført store sosialstatistiske undersøkelser i mange land rundt 1900, det ble arrangert internasjonale avholdskonferanser, og det ble lansert planer for et eget internasjonalt avholdsstatistisk byrå (Lie og Roll-Hansen 2001).

Ragnhild Rein Bore

Ragnhild Rein Bore er historiker og rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for redaksjon og mediekontakt. (ragnhild.bore@ssb.no).

Figur 1. Alkoholforbruk per innbygger 15 år og over. 1851-2007. Liter ren alkohol

¹ Statistikken omfatter ikke hjemmeprodusert alkohol, smuglervarer eller turistimport. Forbruket av fruktvin er ikke inkludert fram til 1923, mens sprit og brennevin til medisinsk og teknisk bruk er med i tallene i perioden 1921-1931. Tall for 1998 er ikke tilgjengelig. Kilde: Alkoholstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Alkoholforbruket på vei nedover

Det er langt fra opplagt hvorfor Kiær og mange andre var så opptatt av alkoholsaken på denne tiden. Ser vi på statistikken, finner vi at alkoholforbruket historisk sett var relativt lavt i perioden 1900-1920 (se figur 1). Forbruket er da forstått som omsetning av alkohol, og inkluderer for eksempel ikke hjemmebrent, smuglervarer og turistimport. Gjennom amtmennenes femårsberetninger og i de årlige medisinalberetningene får vi innblikk i en del av årsakene til nedgangen: Regulering av salg av alkohol gjennom samlag, inndragning av lisenser til å selge øl, en sterk avholdsbevegelse, større bruk av surrogater som Nafta, og skal vi tro legene, et økt forbruk av kaffe.

Men Kiærs planer om en omfattende

statistikk over alkoholmisbruket gikk inn i en tradisjon hvor embetsmennene ofte vurderte moraltilstanden og tilkjennega egne synspunkt i datidens statistiske publikasjoner, hovedsakelig i medisinalberetningene og amtmennenes femårsberetninger.

Den tidlige helsestatistikken inneholdt få tabeller, men en lang rekke redegjørelser fra distriktslegene om helsetilstanden og hvilke forhold de mente påvirket denne. Det er ikke overraskende at legene påpekte alkoholens rolle som årsak til sykdom. Meldinger fra legene av denne typen: «Drankersygdomme indkom paa Rigshospitalets medicinske Afdeling 2 Tilfælde af Alcoholismus acutus og 34 af Delirium tremens, samt paa Byens Sygehus 1 af Alcoholismus chronicus» (Christiania 1860), gikk igjen i medisinalberetningene.

Akutt alkoholforgiftning, kronisk alkoholisme og «drankergalskap» var diagnoser mye brukt av legene. Beretningene vitner også om andre typer alkoholtragedier, som i Bergen i 1860 da en fire år gammel pike omkom av alkoholforgiftning etter å ha spist «en Underkop fuld af Bær, som i længre Tid havde staaet i spiritus».

Lot «Fortjenesten gaa til Brændevin»

Men legene stoppet ikke bare med å tallfeste eller referere til sykdomstilfeller og dødsfall relatert til alkohol. Legene hadde også meninger om de sosiale og samfunnsmessige konsekvensene av alkoholkonsum.

I medisinalberetningene klaget legene blant annet over at alkohol holdt arbeiderklassen i fattigdom: «Den tiltagende Øldrikken var for en væsentlig Del Skyld i, at Arbeidsmanden uagtet de forhøiede Arbeidspriser i Almindelighed befandt sig i samme mislige økonomiske Forfatning som forhen», sto det i medisinalberetningen fra Akershus i 1860.

I Lærdal hadde store offentlige samferdselsprosjekt gitt arbeidsfolk gode inntekter i 1900, og distriktslegen konstaterte at «en hel Del Fattigfolk er derved

Amtmennenes femårsberetninger

Beretningene om Kongeriket Norges økonomiske tilstand omhandler perioden 1829-1915 og inneholder statistikk for hvert femte år. For årene 1829-1865 er disse beretningene beskrevet som: «den fylldigste og mest systematiske kilden for landsomfattende statistiske opplysninger, ikke bare om industri og manufaktur, men om primærnæringene, demografi og sosiale forhold generelt» (Søbye 1998).

Femårsberetningene er tilgjengelige på Internett, se ssb.no/histstat/publikasjoner/

Sunnhetstilstanden og medisinalforholdene i Norge

Medisinalberetningene var den første samlede og offisielle helsestatistikken i Norge, og ble første gang publisert i 1856. Beretningene var et sammendrag av legenes innberetninger om befolkningens sykdom og dødelighet og forhold som påvirket disse.

Medisinalberetningene er tilgjengelige på Internett, se ssb.no/histstat/publikasjoner/

Faksimile fra «For alle», 1915. Norsk kalender utgitt av Kristiania Journalistklubb

Statistisk sentralbyrås første direktør,
Anders Nicolai Kiær

blevet sat istand til at ombygge sine elendige Hytter til lysere og rummeligere Boliger», men bemerket deretter at det heller ikke hadde vært få som «har foretrukket at lade Fortjenesten gaa til Brændevin».

Også blant magistrater og amtmenn var det mange som påpekte at arbeidere brukte ekstra lønn til å kjøpe alkohol. Fra Gjøvik ble det i amtmannsberetningen for årene 1880-1885 meldt at edruelighetstilstanden måtte sies å ha vært noenlunde god, vesentlig på «grun af dårligere arbeidsfortjeneste». «Da denne i det sidste Aar gik op ved Anlæg af en Cellulosefabrik i Byens Nærhed, tiltog ogsaa Drukkenskab, dog ikke i nogen høi Grad». Generelt var det som regel arbeiderklassen som fikk sine drikkevaner utlevert i statistikken («Drikfældighed blandt Arbejdsklassen er desværre almindelig» - Medisinalberetning fra Smålenene 1870), ikke de mer formuende.

En «uafsladelig Rus og bevidstløs Tilstand»

Både amtmanns- og medisinalberetningene vitner også om at nordmenn lenge har hatt sansen for flatfylla. Fra Sunnmøre meldte distriktslege S. Høegh i 1860 at alkohol sjelden ble misbrukt utenom i brylluper, men til gjengjeld var det da «utrolige mengder» brennevin og øl som ble drukket. Ofte ble de to blandet, og særlig de eldre som ikke danset, tilbrakte tiden «tit i en næsten uafsladelig Rus og bevidstløs Tilstand».

Fra Stavanger ble det meldt at: «Misbrug af stærke Drikke fandt især Sted paa 'Prækedage' og tildels i Fisketiden» (1860). Fra Søndre Bergenshus (Hordaland utenom Bergen) ble det i 1880 meldt at fyll og brennevinsdrikk var på vei nedover, kun enkelte kunne karakteriseres som «Forfaldne», og selv disse drakk som regel ikke hjemme, men kun på byreiser og i bryllup (Medisinalberetningen 1880). Fra Stjørdal samme år kom det fram at ved «større Samlinger som Marked eller Auktioner» hendte det at ungdommen slo seg sammen og hentet 40 liter brennevin fra brenneriet.

a) Forbrydelser, begaaet i beruselse.								
	Procentvis							Ialt
	Søndager og helligdager	Mandager	Tirsdager	Onsdager	Torsdager	Fredager	Lørdager og helligaftener	
Kristiania	5,3	14,9	17,1	17,8	14,0	16,6	14,3	100,0
Andre byer	2,4	17,7	18,2	17,5	14,0	15,8	14,4	100,0
Landdistrikterne . .	15,4	18,2	9,2	13,9	9,6	16,2	17,5	100,0
Utlandet ell. ikke oplyst	2,3	13,5	18,2	13,2	16,5	21,1	15,2	100,0
Ialt	5,5	15,9	16,5	16,9	13,7	16,7	14,8	100,0
b) Forbrydelser, som ikke er begaaet i beruselse.								
Kristiania	7,0	14,5	17,2	12,6	15,5	15,7	17,5	100,0
Andre byer	3,6	10,1	14,2	26,4	16,7	14,5	14,5	100,0
Landdistrikterne . .	11,9	12,7	18,1	14,5	10,6	15,6	16,6	100,0
Utlandet ell. ikke oplyst	8,0	10,0	21,4	23,9	14,4	11,9	10,4	100,0
Ialt	7,4	12,4	17,1	18,1	14,6	14,9	15,5	100,0

Faksimile fra «Drikkens sociale skade», Nicolai Rygg, 1915.

En skikk som legene etter hvert fikk folk vekk fra, var å gi fødende kvinner alkohol. I de tidlige medisinalberetningene er det en rekke henvisninger til denne skikken: Blant annet ble det fra Buskerud meldt i både 1870- og 1880-beretningene at det i Hallingdal var «Brændevinsmisbrug under Barselseng» (1870) og at «Brændevin (...); til Barselkoner bruges det ogsaa stadigt» (1880), men i de senere beretningene nevnes dette nærmest aldri.

«Drikfældigheden aftager fremdeles»

Det som kanskje er mest interessant med nåtidens øyne, er hvor lett legene, magistratene og amtmennene

vurderte hvorvidt edruelighetstilstanden i distriktet var god eller dårlig, økende eller synkende, uten noen form for informasjon om hvordan dette ble målt.

Typiske vurderinger i medisinalberetningene og amtmannsberetningene gikk ofte slik: «... et overdrevent Forbrug av kaffe og bayersk Øl ...», mens «Misbrug af Brændevin angives derimod i det Hele at være i Aftagende». Dette er hentet fra medisinalberetningen fra Hedmark 1860.

Fra Ytre Nordfjord fastslo beretningen blant annet: «Misbrug av Brændevin siges i en foruroligende Grad at være tiltaget». Fra Stavanger i 1880: «Drikfældigheden er desværre ikke aftaget». Fra amtmannsberetningen 1885 som omhandlet Svelvik, kom det fram at nytelsen av spirituøse drikker fremdeles var synkende og at «Edruelighetstilstanden i det hele var god».

Den understøttedes stilling.	Aarsak til understøttelsen.	Beløp.	Anmerkninger.
1. Enkemand, forhen- værende kjøbmand.	Sindssyk. Alko- holist i tidligere dage.	Kr. 402	Sat i sin tid i god stilling. Paa grund av overdreven alkoholnydelse gikk det ut med ham, og der blev intet igjen til hans alderdom.
2. Gift snekker.	Forsørgerens al- koholmisbruk.	» 44	Familien flyttet til Kristiania, men under- støttes av og til fra kommunen paa grund av vedkommendes drikfældighet.
3. Forsørgeren er rømt.		» 3	Han var drikfældig.
4. Enke efter avdød kjøbmand.	Alkoholmisbruk hos avdøde.	» 308	Enken betlerske i stor stil. Familien op- rindelig meget velstillet. Manden drak, fik syfilis, gikk økonomisk, legemlig og sjælelig tilgrunde.
5. Ugift ung mand.	Degenerert indi- vid. Alkohol- misbruk.	» 5	Tilhører en degenerert slekt. Straffet.
6. Gift arbeider, 1 barn.	Alkoholmisbruk.	» 386	Har i en aarrække været henfalden til drik. Han har forvoldt fattigvæsenet meget bryderi.
7. Gift skomaker- svend, 1 barn.	Drikfældig. Syg- dom (tæring).	» 521	Hans mislige økonomiske forhold skyldes for en væsentlig del alkoholmisbruk.
8. Gift arbeider.	Ulykke under en rus.	» 59	Faldt i drukken tilstand utenfor en mur. Utgiftene var til sykehusophold.
9. Ugift fallert kjøb- mand.	Kronisk alkoh- lisme.	» 306	Tidligere rik kjøbmand, som paa grund av alkoholmisbruk vanskjøttet sin forretning og blev ruinert.

Faksimile fra «Undersøkelser angaaende drikfældigheten og dens sociale følger i Norge», Nicolai Rygg, 1914.

Embetsmennene hadde nok erfaringer de bygde på når de skrev i sine beretninger om hvordan det sto til med edruskapstilstanden i sine distrikter, men det er kanskje forståelig at direktør Kiær ønsket mer objektive størrelser når han planla den nye alkoholstatistikken.

Kiærs forslag – en «inkvisisjonsplan»

Hvordan gikk det så med direktør Kiærs ambisiøse planer for alkoholstatistikken? Den første offisielle alkoholstatistikken, som kom i 1910 (NOS V124), var «en blek skygge» (Lie og Roll-Hansen 2001) av planen Kiær hadde presentert for Stortinget. Han fikk ikke gjennomslag for å kartlegge alkoholforbruket og drikkefældigheten gjennom representative utvalgsundersøkelser. Mange stortingsrepresentanter (og andre) mente samfunnets medlemmer måtte ha rett på beskyttelse mot samfunnsforskningen, og i pressen ble planen karakterisert som en «inkvisisjonsplan» (referert fra Lie og Roll-Hansen 2001).

Statistikken inneholdt hovedsakelig tabeller over forbruk av øl, vin og brennevin basert på salgs- og/eller produksjonstall samt «drukkenskapsarrestasjoner», den sistnevnte ble sammen med statistikken over barn født utenfor ekteskapet de fremste eksemplene på det som kan kalles «moralstatistikken». Moralstatistikken var nok først og fremst opptatt av å konstatere sammenhenger mellom moral og fattigdom og omvendt i arbeiderklassen, ikke eventuell drikk og hor i overklassen.

Kilder:

Kiær, Anders Nicolai (1905): *Statistikens betydning for edruskapssaken*.

Lie, Einar og Hege Roll-Hansen (2001): *Faktisk talt. Statistikens historie i Norge*, Oslo: Universitetsforlaget.

Søbye, Espen (1998): «Hvordan industristatistikken ble til (1774-1875)» i *Økonomiske analyser 4/98*, Statistisk sentralbyrå.

Jan Erik Kristiansen

Jan Erik Kristiansen er sosiolog og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Formidlingsavdelingen. Han har lang erfaring i å presentere statistikk på en brukervennlig måte og har holdt en rekke kurs i statistikkforståelse og bruk av statistikk.

Han utga i 2007 boken «Tall kan temmes!» (U-forlaget), som delvis danner grunnlaget for denne spalten.

(jan.erik.kristiansen@ssb.no)

Forholdsvis: Lettere å sammenlikne

Et enkelt og velkjent forholdstall er bilers drivstofforbruk, for eksempel 0,65 l/mil. Et annet er befolkningstetthet, uttrykt som antall innbyggere per km². Et tredje er BNP (bruttonasjonalprodukt) per innbygger.

Eksempel på forholdstall: km/t

Et forholdstall beskriver altså forholdet mellom to tall, og beregnes ved at det ene tallet divideres med det andre: For eksempel når vi sier at det på en skole er 18 elever per lærer.

Også prosent og rater er en form for forholdstall, hvor ett tall settes i forhold til et annet – til en helhet (prosent) eller et potensial eller en risikogruppe (rater). Det som vanligvis kalles forholdstall, derimot, viser forholdet mellom to tall som ikke har noen slik logisk eller indre sammenheng. Når vi likevel beregner slike forholdstall, er det fordi resultatet gir enkle tallstørrelser som lettere kan sammenliknes eller som er mer intuitivt forståelige.

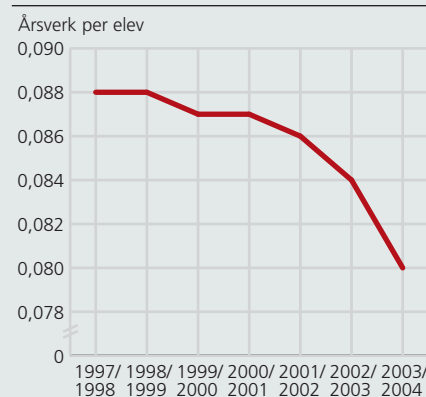
Elever per lærer

Et eksempel kan være forholdet mellom antallet elever og lærere på to skoler eller i to kommuner. La oss si at det på en skole er 476 elever og 24 lærere; antallet elever per lærer blir dermed 19,8. Dermed kan vi langt lettere sammenlikne lærertettheten på denne skolen med naboskolen, hvor antallet elever og lærere er henholdsvis 323 og 18, det vil si 17,9 elever per lærer.

Nå er det for så vidt ikke noe i veien for at vi også kunne beregne det motsatte forholdstallet, nemlig antallet lærere per elev, som blir 0,05 og 0,06 (jamfør

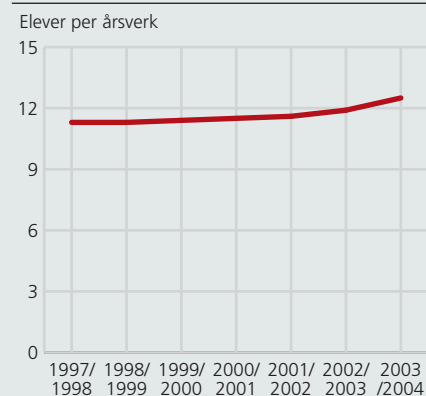
grafene fra Utdanningsforbundets faktaark). Men siden det første tallet er langt lettere å forstå (tenk på en lærer i et klasserom med 20 eller 18 elever), er dette å foretrekke.

Årsverk til undervisningsformål per elev

Kilde: Utdanningsforbundet, Faktaark 2004:1.

Elever per årsverk

Tilsvarende når det gjelder antallet PC-er per elev: Det er mye lettere å se for seg åtte elever rundt en PC enn 0,13 PC-er per elev. Forholdet mellom antall lærere og elever kan også skrives som 1:18.

Generelt er det altså slik at de fleste forholdstall kan beregnes på to måter: For eksempel beregnes drivstoff-forbruk i England som miles per gallon, mens vi altså i Norge bruker liter per mil (og i Frankrike bruker man liter per 100 km). Og befolkningstettheten kunne like gjerne beregnes som areal (km²) per innbygger.

Kjønnsproporsjonen

Den såkalte kjønnsproporsjonen er et forholdstall som uttrykker forholdet mellom menn og kvinner – i en befolkning eller blant de fødte. I 2005 ble det født 29 053 gutter og 27 703 jenter. Forholdet mellom gutter og jenter er altså 1,05:1, men tallet oppgis vanligvis som gutter per 100 jenter = 105.

Også dette tallet kunne naturligvis vært beregnet motsatt, som antall jenter per 100 gutter = 95. Men tradisjonelt er det altså antall gutter per 100 jenter som brukes. (På portugisisk kalles da også dette forholdstallet «maskulinitetsindeksen».) Selvfølgelig kunne forholdet mellom gutter og jenter også uttrykkes som en vanlig prosentfordeling: 51 prosent gutter og 49 prosent jenter, men dette er ikke så vanlig.

Forsørgelsesbyrden

Et siste eksempel på et vanlig forholdstall er det som ofte kalles forsørgelsesbyrden. Dette beskriver forholdet mellom den yrkesaktive delen av befolkningen og dem som må forsørges (barn, unge og eldre), det som av og til omtales som den nærende og tærende delen av befolkningen. En vanlig måte å måle disse to variablene på er å bruke alder som avgrensningskriterium: Alle personer i yrkesaktiv alder (16–66 år) settes så i forhold til summen av antallet personer under 16 og over 66 år.

For Norge blir dette forholdstallet 0,51 (2006). Det vil si at hver person i yrkesaktiv alder må forsørge 0,5 ikke-yrkesaktive personer. Eller omvendt: Hver ikke-yrkesaktiv forsørges av to yrkesaktive. Også dette forholdstallet kan formuleres

som en prosent: De ikke-yrkesaktive utgjør 51 prosent av de yrkesaktive.

Vær oppmerksom på at dette forholdstallet er basert på en ren aldersmessig avgrensning. Men også en relativt stor gruppe av befolkningen i yrkesaktiv alder er yrkespassive (utenfor arbeidsstyrken), som elever og studenter. Et bedre mål vil derfor sannsynligvis være å sette arbeidsstyrken i forhold til resten av befolkningen. Forholdstallet vil da bli 0,94. Og om vi også regner de arbeidsledige som yrkespassive, blir forholdstallet 1 – det vil si halve folket i arbeid.

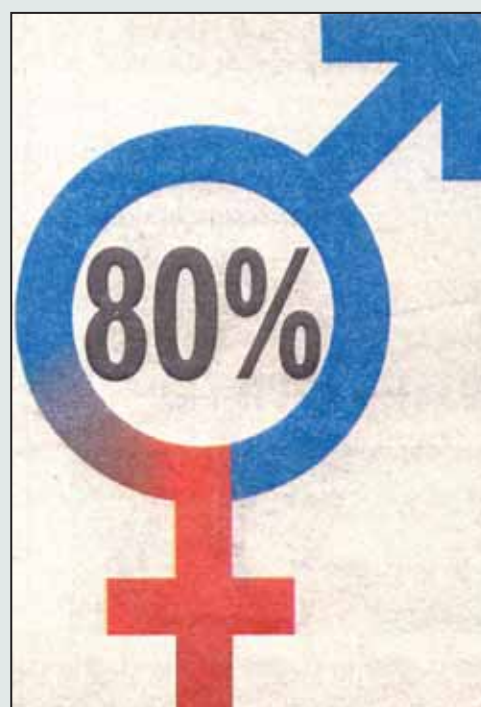
Flere forholdstall

Mange forholdstall kan også beregnes som prosenter. I diskusjonen om likelønn foretas ofte sammenlikningen mellom menns og kvinners lønn ved å beregne den ene i prosent av den andre; vanligvis kvinners lønn i prosent av menns.

Da skattelikningen for 2005 forelå, hadde Aftenposten (8. oktober 2006) et oppslag om at «Inntektsgapet øker» og at menns gjennomsnittsinntekt nå var nesten 80 prosent høyere enn kvinners. Oppslaget var illustrert på denne måten:

Likningstallene viste at menns inntekt (nettoinntekt) var 289 000 kroner, sammenliknet med 161 000 for kvinner, altså 80 prosent høyere. En mer vanlig måte å illustrere denne inntektsforskjellen på ville være å beregne kvinners inntekt i prosent av menns, som gir 56 prosent. Et tredje alternativ ville være å si at kvinner tjente 44 prosent mindre enn menn.

Alle disse tre forholdstallene er «riktige», men de gir svært ulike bilder av inntektsforskjellen. Det vanligste (og kanskje derfor beste) forholdstallet er kvinners inntekt i prosent av menns: 56 prosent.

Aftenpostens illustrasjon av inntektsgapet 8. oktober 2006

Konkret og begripelig

Som nevnt uttrykker de fleste forholdstall et forhold mellom tallstørrelser som ikke har noen naturlig eller indre sammenheng. Men forholdstall brukes også for å relatere fenomener som er gjensidig utelukkende. Antallet aborter et år kan beskrives eller beregnes på mange måter, for eksempel som antallet per 1 000 kvinner eller per 1 000 kvinner 15–49 år; det vil si som en rate. I Norge var det i 2005 13 989 aborter, og dette er 12,9 aborter per 1 000 kvinner i alderen 15–49 år.

Disse tallene blir for de fleste kanskje bare abstrakte størrelser. Men om vi sier at antallet aborter tilsvarer cirka 25 prosent av alle levendefødte, blir tallet langt mer konkret og forståelig. Alternativt kan vi sette antallet aborter i forhold til antallet graviditeter (= summen av fødsler og aborter). Vi ser her bort fra spontanaborter). Dermed kan vi si at cirka 20 prosent av graviditetene ender i abort, noe som er langt mer begripelig.

Per capita-beregninger

Alle per capita («per hode»)-beregninger er en form for forholdstall, for eksempel BNP per innbygger eller alkoholomsetning per innbygger. Derimot er forbruket av alkohol per person, slik det måles i forbruksundersøkelsene, et gjennomsnittstall.

Forskjellen er at i det første tilfellet (alkoholomsetning) har vi bare opplysninger om den samlede omsetningen, mens når det gjelder forbruket, så har vi opplysninger om den enkelte husholdnings forbruk, som så summeres og divideres på antallet personer. Dermed kan vi også beregne forbruket i ulike typer husholdninger.

En liknende forskjell er det på BNP per innbygger og gjennomsnittlig inntekt. Og mens gjennomsnittstallene kan beregnes for ulike grupper (menn og kvinner og så videre) kan per capita-målene ikke fordeles på slike undergrupper.

Kinobesøk per 10 000 innbyggere?

Klassekampens «Fakta på lørdag»-diagram brakte i juni 2006 en internasjonal sammenlikning av antallet kinobesøk. Dette ble presentert som i diagrammet til høyre, beregnet som kinobesøk per 10 000 innbyggere og for Norge var tallet 24 970.

Klassekampen 10. juni 2006

Men i dette tilfellet ville det nok vært langt mer naturlig og brukervennlig å presentere tallet som et enkelt forholdstall, det vil si som $24\,970/10\,000 = 2,5$ kinobesøk per innbygger. Dermed ville vi få et tall som de fleste lesere lettere kunne forholde seg til og sammenlikne med sine egne kinovaner.

Mer «norske» enn eldre innvandrere?

Unge med innvandrerforeldre og oppvekst i Norge, er like aktive på arbeidsmarkedet og tar like mye utdanning som unge for øvrig. De har – naturlig nok – bedre ferdigheter i norsk og oftere gode venner med norske foreldre enn eldre innvandrere. På andre områder – som samlivsform, religiøst engasjement, erfaringer med diskriminering og følelse av samhørighet med Norge – ligner ungdommene mye på dem vi kan kalle foreldregenerasjonen.

Dette viser analyser av en intervjuundersøkelse blant 870 16-25 åringer oppvokst i Norge i familier med bakgrunn fra Pakistan, Tyrkia og Vietnam. Tre av fire i undersøkelsen, som ble gjennomført av Statistisk sentralbyrå (SSB) i 2006, er født i Norge og resten innvandret før de fylte seks år. Samtlige har dermed hatt mer eller mindre hele oppveksten – og skolegangen – i Norge. Alle i undersøkelsen sees her under ett, som *unge med innvandrerforeldre* (se tekstboks om kilder).

Hvordan og i hvilken grad skiller ungdommene i undersøkelsen seg på viktige livsområder fra *eldre innvandrere* på den ene siden og fra *unge uten innvandrerbakgrunn* på den andre? Artikkelen behandler områdene skolegang, arbeid, likestilling, diskriminering, familietilknytning, pardannelse,

Torkil Løwe

Kilder og definisjoner

Artikkelen bygger på analyser av intervjuundersøkelsene: *Levekår blant unge med innvandrerbakgrunn 2006*, *Levekår blant innvandrere i Norge 2005/2006* og *Levekårsundersøkelsen 2002, 2004 og 2005*, alle gjennomført av SSB.

Levekår blant unge med innvandrerbakgrunn 2006 omfatter intervjuer med et utvalg på 870 unge i alderen 16-25 år som enten er født i Norge (tre av fire) eller som innvandret til Norge før de fylte 6 år og hvor begge foreldre er født i Pakistan, Tyrkia eller Vietnam. Undersøkelsen dekker *ikke alle landgrupper av unge med innvandrerbakgrunn*, men landene representerer de tre største gruppene av norsk-fødte med innvandrerforeldre (tidligere kalt «andregenerasjonsinnvandrere» eller «etterkommere») i Norge i dag. I artikkelen kalles de også «ungdommene» eller «de unge».

Levekår blant innvandrere i Norge 2005/2006 er en større undersøkelse. I artikkelen avgrenses analysen av denne til innvandrere i alderen 25-70 år fra Pakistan, Tyrkia og Vietnam som kom til Norge etter fylte 6 år. Disse (som omfatter de unges foreldregenerasjon og som man tidligere kalte «førstegenerasjonsinnvandrere») kaller vi her «eldre innvandrere».

Med «unge generelt» mener vi personer i alderen 16-25 år fra befolkningen i sin alminnelighet. Opplysningene om denne gruppen er hentet fra SSBs generelle levekårsundersøkelser 2002-2005. Fordi det store flertallet ikke har innvandrerbakgrunn, vil likheter og ulikheter mellom unge generelt og unge med innvandrerbakgrunn indikere tilsvarende likheter og ulikheter mellom unge med innvandrerbakgrunn og «unge for øvrig».

For utdypende tall og betraktninger se rapporten *Levekår blant unge med innvandrerbakgrunn* (Løwe 2008) http://www.ssb.no/emner/00/02/rapp_200814/rapp_200814.pdf, som også finnes i engelsk utgave.

Torkil Løwe er sosiolog og førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning. (tll@ssb.no)

vennskap med personer uten innvandrerforeldre, ferdigheter i norsk, religionsutøvelse, følelse av samhørighet med Norge og tilknytning til opprinnelseslandet.

I arbeid og utdanning som unge for øvrig

På sentrale levekårsområder som utdanning og arbeid skiller ikke unge med innvandrerforeldre seg fra unge ellers, og de er her langt mer integrert i storsamfunnet enn gruppen av eldre innvandrere.

Unge med innvandrerforeldre går på skole og/eller studerer i samme grad som gjennomsnittet av befolkningen. Gruppen står heller ikke mye tilbake for annen ungdom

når vi ser på andelen som deltar i arbeidslivet. Andelen som verken er i arbeid eller under utdanning (gjelder snaut en av ti) er den samme som blant unge generelt, både blant gutter og jenter. Disse mønstrene som også fremtrer i registerbasert statistikk, er beskrevet i en rekke publikasjoner (bl.a. i Olsen 2008, 2009 og i Daugstad 2008).

Kjønnsforskjeller på arbeidsmarkedet

Blant unge med innvandrerforeldre er det klarere kjønnsforskjeller i andelen med inntektsgivende arbeid enn blant unge for øvrig. Unge menn er oftere i arbeid – og har betydelig lengre arbeidstid – enn unge kvinner. Mønstrer er særlig tydelig blant dem som har pakistansk bakgrunn og dels blant dem med tyrkisk bakgrunn. Mens syv av ti unge menn med pakistansk bakgrunn har inntektsgivende arbeid, gjelder dette knapt halvparten av kvinnene i utvalget. I aldersgruppen 20-25 år er andelen 87 og 65 prosent. Kjønnsforskjellen er mindre tydelig blant unge med tyrkisk bakgrunn, og blant unge med vietnamesisk bakgrunn er kvinner vel så aktive på arbeidsmarkedet som menn.

Da deltakelse i arbeid og utdanning er godt dokumentert i registerbasert statistikk, vil vi nå vende fokus mot sider ved de unges hverdag som Levekårsundersøkelsen blant unge med innvandrerforeldre gir mer eksklusiv innsikt i.

Snakker bedre norsk enn foreldrene

Gode ferdigheter i norsk er en forutsetning for sosial integrering og smertefritt innpass blant annet på arbeidsmarkedet. To av tre (67 prosent) unge med innvandrerforeldre bedømmer sine egne ferdigheter i norsk som «svært gode». Dette var det høyeste svaralternativet av fem mulige. Vel en av fire (27 prosent) svarte «gode», 5 prosent «middels». Knapt 1 prosent oppga å ha «dårlige», og ingen mente de hadde «svært dårlige» norskerferdigheter.

Til sammen gir 95 prosent av ungdommene uttrykk for at de har mer enn middels ferdigheter i muntlig norsk. Andelen er litt lavere blant unge med pakistansk bakgrunn enn blant unge med vietnamesisk og tyrkisk bakgrunn. Mens seks av ti unge med pakistansk bakgrunn mener de har *svært gode* norskerferdigheter, gjelder dette nesten åtte av ti unge med vietnamesisk eller tyrkisk bakgrunn. Ifølge de unges vurdering av egne og av sine foreldres språkerferdigheter er ungdommene – neppe overraskende – langt bedre i norsk enn foreldregenerasjonen.

Snakker også foreldrenes morsmål

De aller fleste av ungdommene er tospråklige. Tre av fire mener de behersker foreldrenes morsmål godt, hvorav de fleste svært godt, innenfor den samme fem-delte svarskalaen som for norskferdigheter. Da skalaen og svaralternativene er identiske, kan vi sammenligne vurderingen av ferdigheter i norsk med vurderingen av ferdigheter i foreldrenes morsmål. Vi finner da at et mindretall av ungdommene vurderer norskferdighetene høyere enn ferdighetene i foreldrenes morsmål (se figur 1).

Et knapt flertall på 56 prosent mestrer tilsynelatende morsmålet *minst* like godt som norsk, hvorav 17 prosent *bedre* enn norsk. Blant unge med pakistansk bakgrunn mestrer hele to av tre morsmålet minst like godt som norsk og en av fire bedre enn norsk. Det må her tas forbehold om at svarene er subjektive og at rangeringen mellom ferdighetene ikke nødvendigvis sier hvor godt det ene eller andre språket «faktisk» mestres.

De unges tospråklighet må sees på bakgrunn av at halvparten har foreldre som ikke snakker godt norsk, og at en av tre unge ser film eller TV på foreldrenes morsmål daglig mens et stort flertall av de unge (seks av ti) gjør dette ukentlig.

Alt i alt sier en av fire unge med innvandrerforeldre at de for det meste snakker norsk innenfor hjemmets fire vegger. Det er unge med vietnamesisk bakgrunn som i størst grad bruker norsk hjemme. De med pakistansk bakgrunn gjør dette i minst grad. Dette til tross for at pakistanske foreldre (etter de unges mening) er best i norsk og vietnamesiske foreldre dårligst. Forskjellen mellom generasjonenes norskferdigheter er dermed minst blant dem med pakistansk, og størst blant dem med vietnamesisk bakgrunn.

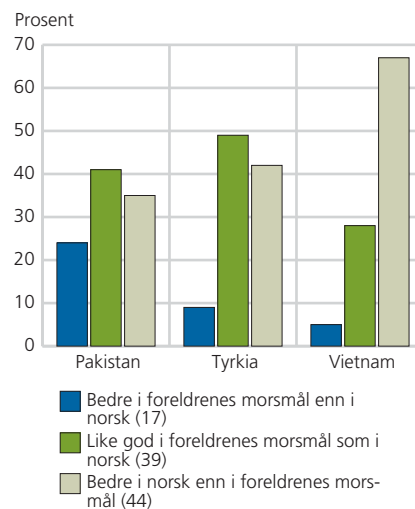
Det er bare små forskjeller i norskferdigheter mellom de som har gått i norsk barnehage og de som aldri har gjort dette (gjelder en av fire i utvalget), og forskjellen gjelder bare blant gutter.

Flertallet har gode norske venner

Om man har gode venner med «norsk» bakgrunn, forteller hvor *sosialt* integrert man er i det norske samfunnet. De unge ble stilt følgende spørsmål: «Er noen av dine gode venner norske? Med norsk mener vi her en person med norsk bakgrunn.» Svarene viser at et stort flertall på syv av ti unge med innvandrerforeldre har minst én god venn med norsk bakgrunn. Samtidig er det altså en ikke ubetydelig gruppe – tre av ti – som *ikke har noen* gode venner med norsk bakgrunn.

Figur 1. Andel unge med innvandrerforeldre som mestrer foreldrenes morsmål bedre enn norsk, like godt som norsk eller som mestrer norsk bedre enn foreldrenes morsmål. Etter landbakgrunn. Gjennomsnitt for alle i parentes. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant unge med innvandrerbakgrunn 2006, Statistisk sentralbyrå.

Blant eldre innvandrere (i alderen 25-70 år) er andelen uten venner med norsk bakgrunn dobbelt så høy. At de unge *per i dag* i større grad har norske venner enn eldre personer som ikke har hatt sin oppvekst i Norge, betyr imidlertid ikke nødvendigvis at ungdommene også senere i livet vil være mer sosialt integrert i det norske samfunnet. Undersøkelsen viser nemlig her at andelen unge med innvandrerforeldre uten norske venner, øker betydelig med alder, etter hvert som de slutter på skolen og stifter familie og så videre. Blant unge for øvrig mangler svært få (under 2 prosent) «gode venner» (Levekårsundersøkelsen 2002).

En av fire har gått på skole i utlandet

Selv om samtlige unge som er med i undersøkelsen, enten er født i Norge eller har innvandret før de fylte seks år – altså før skolestart – har de ikke nødvendigvis gjennomført hele grunnskolen i Norge. En av fire forteller at de har gått på skole utenfor Norge i en eller flere perioder.

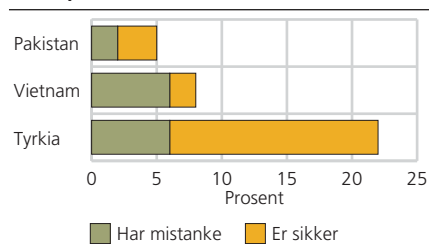
Mest utbredt er denne praksisen blant unge med pakistansk bakgrunn, der dette gjelder en av tre, og et flertall av dem har minst ett opphold på minst ett år i Pakistan. Slike avbrudd i skolegangen i Norge vil antakelig kunne få negative konsekvenser for de unges språktilegnelse og deltakelse i storsamfunnet.

Opplever like mye diskriminering

I hvilken grad man opplever å bli forskjellsbehandlet på grunn av sin utenlandske bakgrunn, kan fortelle mye om man blir sett på som norsk. Det vil også kunne ha betydning for om man føler seg (akseptert) som norsk.

De unge ble spurt om de har opplevd å bli dårlig behandlet på arbeidsmarkedet, boligmarkedet og på en rekke andre samfunnsområder på grunn av sin

Figur 2. Andel som mener at de har blitt nektet å leie eller kjøpe bolig på grunn av sin innvandrerbakgrunn. Unge som ikke deler husholdning med foreldre, etter landbakgrunn. (Inkluderer svaret «vet ikke».) Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant unge med innvandrerbakgrunn 2006, Statistisk sentralbyrå.

innvandrerbakgrunn. Alt i alt svarte nær halvparten bekreftende på minst ett av disse spørsmålene. Unge med vietnamesisk bakgrunn opplever sjeldnere enn unge med pakistansk eller tyrkisk bakgrunn at de blir dårlig behandlet.

Med forbehold om at både spørsmålene og mulighetene for å bli eksponert for ulike former for forskjellsbehandling ikke er helt sammenlignbare mellom de to undersøkelsene, ser de unge alt i alt ikke ut til å oppleve mindre diskriminering enn innvandrere generelt (Blom og Henriksen 2008). Andelen som ser forskjellsbehandling som helt eller delvis årsak til arbeidsledighet, er den samme blant unge med innvandrerforeldre som blant eldre innvandrere (i begge tilfelle 27 prosent).

Det er naturligvis færre unge som så langt i livet har erfart forskjellsbehandling på boligmarkedet sammenlignet med eldre innvandrere, som nok oftere har vært på boligjakt. Likevel sier en av seks unge med tyrkisk bakgrunn (som ikke bor i foreldrenes hjem og som derfor har hatt egne erfaringer på boligmarkedet) at de har blitt «nektet å leie eller kjøpe bolig» på grunn av sin innvandrerbakgrunn (se figur 2). Det kan dermed synes som om mange unge med innvandrerforeldre «arver» noen av foreldrenes problemer med diskriminering.

Bor oftere sammen med familien

Unge med innvandrerforeldre bor sjeldnere alene, og de bor generelt i større husholdninger enn det som er tilfelle blant unge for øvrig. Forskjellen er særlig stor blant de yngste ungdommene.

Unge med pakistansk bakgrunn bor i de største husholdningene – og med flest søsken. Forskjellene må dels sees på bakgrunn av at unge med innvandrerforeldre, særlig eldre ungdommer, i større grad bor i foreldrenes hushold enn unge for øvrig. Men også blant dem som er etablert i egne hushold er det flere som bor i boligen enn det vi finner blant unge generelt (i gjennomsnitt 3 mot knapt 2 personer).

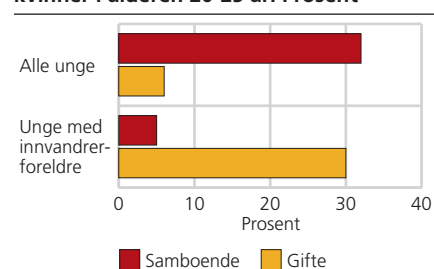
Ekteskap fremfor samboerskap

Blant unge med innvandrerforeldre er andelen samboere vesentlig lavere – og andelen gifte til gjengjeld tilsvarende høyere – enn blant unge for øvrig (se figur 3). Med forbehold om statistisk usikkerhet som følge av at det er få gifte i utvalget (99 stykker), og at disse har giftet seg i ung alder og ikke nødvendigvis er representative for dem som venter med å gifte seg, har så godt som samtlige gifte funnet sin ektemake blant personer som også har innvandrerbakgrunn.

Flertallet av unge med pakistansk og tyrkisk bakgrunn, inkludert dem som ennå ikke er gift, ser ut til å støtte fortsatt etnisk likhet i ekteskapet. Nærmere bestemt sier en av tre med pakistansk og fire av ti med tyrkisk bakgrunn seg uenig i påstanden «Man bør gifte seg med en person med samme etniske bakgrunn som en selv». Blant dem med vietnamesisk bakgrunn gjelder dette syv av ti.

I alt har tre av ti gifte unge med innvandrerforeldre giftet seg med en fetter eller kusine. En av tre forteller at de hadde begrenset innflytelse på valget av ektefelle. Under-

Figur 3. Andel samboende og gifte blant unge kvinner i alderen 20-25 år med innvandrerforeldre og blant alle unge kvinner i alderen 20-25 år. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant unge med innvandrerbakgrunn 2006 og Levekårsundersøkelsen 2005 (tverrsnitt), Statistisk sentralbyrå.

søkelse har vist at unge med innvandrerforeldre venter lenger med samlivs-etablering og med barnefødsler enn hva foreldrene gjorde (Daugstad 2006, 2008).

Beholder religionen

Samtlige unge med pakistansk og tyrkisk bakgrunn er oppdratt i islamsk tro, mens unge med vietnamesisk bakgrunn stort sett har fått en buddhistisk eller kristen oppdragelse. Nesten alle ungdommene gir uttrykk for at de har beholdt den religionen de er oppdratt i, og at de også praktiserer den. Om lag halvparten er med i en religiøs organisasjon, og like mange sier at religion er «svært viktig» i deres liv.

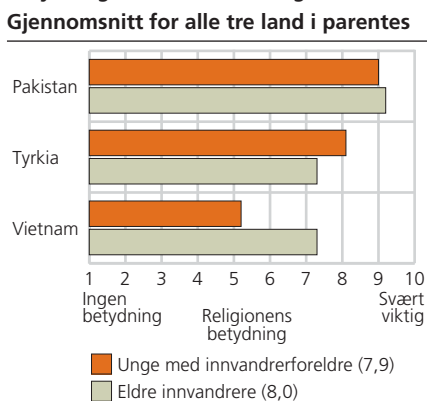
Unge med vietnamesisk bakgrunn er minst religiøse – og er klart mindre religiøse enn eldre innvandrere med samme landbakgrunn. For dem med pakistansk og tyrkisk bakgrunn er religion vel så viktig som for eldre innvandrere (se figur 4). Når vi ser på religionsutøvelse finner vi at unge menn med pakistansk bakgrunn er klart mer religiøst aktive enn eldre mannlige innvandrere. Mens eldre mannlige innvandrere fra Pakistan i gjennomsnitt deltar på 50 religiøse møter i året (Blom og Henriksen 2008), går den yngre generasjonen på 75 slike møter.

En av tre er usikre på om de forblir i Norge

Nesten samtlige unge med innvandrerforeldre forteller at de har oppholdt seg i kortere eller lengre perioder i foreldrenes opprinnelsesland. Andelen som på kortere eller lengre sikt vurderer å flytte til opprinnelseslandet for å bo der fast, er betydelig lavere enn blant eldre innvandrere. Likevel er det et ikke ubetydelig mindretall av de unge – i alt en av tre – som ikke kan utelukke slik flytting på sikt. Halvparten av disse potensielle utflytterne har mer eller mindre klare flytteplaner, og andelen som vil flytte, er høyest blant dem med tyrkisk bakgrunn.

Så godt som alle unge med vietnamesisk eller tyrkisk bakgrunn har norsk statsborgerskap, mens dette gjelder litt færre unge med pakistansk bakgrunn. I disse tre gruppene er henholdsvis 1, 2 og 8 prosent ikke norske statsborgere. Hele tre av fire unge med tyrkisk bakgrunn har tyrkisk statsborgerskap i tillegg til det norske, og dette er like mange som blant eldre innvandrere fra Tyrkia. Unge med pakistansk og vietnamesisk bakgrunn har svært sjelden annet statsborgerskap enn det norske. Mønstrene må sees i sammenheng med regler for dobbelt statsborgerskap (Blom og Henriksen 2008).

Figur 4. Hvor viktig religion er i livet, blant unge med innvandrerforeldre (16-25 år) og blant eldre innvandrere, etter landbakgrunn. På en skala fra 1 (ingen betydning) til 10 (svært viktig)

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant unge med innvandrerbakgrunn 2006 og Levekårsundersøkelsen blant innvandrere i Norge 2005/2006, Statistisk sentralbyrå.

Føler ikke sterkere samhørighet med Norge

Etter noen spørsmål om foreldrenes bakgrunn og eventuelle planer om å flytte til landet foreldrene vokste opp i, erklærte intervjueren at «folk som bor i Norge kan i varierende grad føle samhørighet med Norge som land». Ungdommene ble deretter bedt om å ta stilling til følgende spørsmål: *I hvilken grad føler du samhørighet med Norge som land?* Svarene skulle gis langs en 7-delt skala med følgende ytterpunkter 1) «ingen samhørighet» og 7) «stor samhørighet».

En av fire unge svarte at de føler stor samhørighet med Norge. Blant eldre innvandrere er det en høyere andel – en av tre – som sier det samme. Når vi slår sammen svaralternativene 5-7 – som skulle indikere over middels samhørighet – blir derimot andelen den samme – syv av ti – både blant unge med innvandrerforeldre og eldre innvandrere. Dersom vi forutsetter at både unge

og eldre oppfatter spørsmålet på samme måte, kan tallene tolkes dit hen at ungdommene ikke har en «norskere» identitet enn eldre innvandrere med samme landbakgrunn.

Da det ikke er noen forskjell på samhørighetsfølelsen mellom ulike aldersgrupper av unge, tyder resultatene på at følelsen ikke vil styrkes med alder. Det har liten eller ingen betydning om man er født i Norge eller har innvandret i førskolealder (Henriksen 2009, Øya og Vestel 2007).

Et identisk spørsmål er ikke blitt stilt til hele befolkningen, og det *kan* tenkes at mange unge med norske foreldre føler begrenset samhørighet med Norge – eller med noe land overhodet. Sett i lys av spørsmålets kontekst må vi kunne anta at de fleste unge oppfattet spørsmålet som en slags avveining mellom Norge og foreldrenes hjemland. Annen forskning viser at få (en av ti) unge med innvandrerforeldre opplever seg som «helt norske», mens så godt som samtlige unge *uten* slik bakgrunn oppfatter seg som dette (Øya og Vestel 2007).

Problematisk identitetsdannelse

I denne artikkelen bryter vi langt på vei med en forskningstradisjon der man har drøftet og vurdert integrasjon av unge med innvandrerforeldre på lik linje med innvandrere generelt, og da med jobb og utdanning i fokus. Det konvensjonelle integrasjonsmålet kan av flere grunner synes lite egnet for personer som er født og/eller oppvokst i Norge. Derfor har vi her valgt å sette fokus på sosial og kulturell deltakelse og identitet.

Mønstrene i artikkelen må sees som en følge av at de unge trekkes mellom to kulturer. Identitetsdannelsen vil være preget av impulser fra storsamfunn og skolekamerater på den ene siden og av foreldrenes og deres opphavskulturs føringer på den andre. I tillegg kommer ungdommenes egen søken etter identitet og egenart.

I den grad de unge er i *opposisjon* til foreldrene (som unge gjerne er) vil dette kunne slå begge veier hva angår «norskhet». Opposisjonen *kan* ta form av en løsrivelse fra bakgrunnskulturen – fra foreldrene og deres etnisitet – og en assimilering med storsamfunnet.

Mer tankevekkende er det hvis opposisjonen i noen tilfeller – tvert imot – tar form av et opprør mot det de unge eventuelt måtte oppfatte som foreldrenes sekulariserte levesett og forsøk på å tilpasse seg det nye landet. I slike tilfel-

Referanser

Blom, S og K. Henriksen, red. (2008): Levekår blant innvandrere i Norge 2005/2006, Rapport 5/2008, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/00/02/rapp_200805/rapp_200805.pdf

Daugstad, G. (2006): *Grenseløs kjærlighet? Familieinnvandring og ekteskapsmønstre i det flerkulturelle Norge*, Rapport 39/2006, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/02/02/30/rapp_200639/rapp_200639.pdf

Daugstad (red) 2008: Innvandring og innvandrere 2008, Statistiske analyser 103, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/02/sa_innvand/sa103/sa103.pdf

Henriksen, K. red. (2009): *Unge som innvandret før skolealder – hvor like er de norskfødte med innvandrerforeldre?* Notater 2009/35, Statistisk sentralbyrå, http://www.ssb.no/emner/00/02/notat_200935/notat_200935.pdf

Løwe, T. (2008): *Levekår blant unge med innvandrerbakgrunn. Unge oppvokst i Norge med foreldre fra Pakistan, Tyrkia og Vietnam*, Rapport 14/2008, Statistisk sentralbyrå, http://www.ssb.no/emner/00/02/rapp_200814/rapp_200814.pdf

Olsen, B (2008): *Innvandrerungdom og etterkommere i arbeid og utdanning: Hvor forskjellige er unge med ikke-vestlig bakgrunn fra majoriteten?* Rapporter 2008/33, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/06/01/rapp_200833/rapp_200833.pdf

Olsen, B (2009): *Unge med innvandrerbakgrunn i arbeid og utdanning. Hvor forskjellige er de i forhold til majoriteten?* Notater 2009/41, Statistisk sentralbyrå, http://www.ssb.no/emner/06/01/notat_200941/notat_200941.pdf

Øya, T. og V. Vestel (2007): *Møter i det flerkulturelle Norge*, NOVA-rapport 21/07. <http://www.nova.no/index.gan?id=16349&subid=0>

Litteratur

Gulløy, E. (2008a): *Levekår blant innvandrere i Norge 2005/2006*. Dokumentasjonsrapport, Notater 2008/5, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/00/90/notat_200805/notat_200805.pdf

Gulløy, E. (2008b): *Levekår blant unge med innvandrerbakgrunn 2006*. Dokumentasjonsrapport, Notater 2008/31, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/00/90/notat_200831/notat_200831.pdf

Løwe, T. (2008): *Living Conditions of Youth of Immigrant Origin. Young people who have grown up in Norway with parents from Pakistan, Turkey or Vietnam*, Reports 2008/51, Statistisk sentralbyrå, http://www.ssb.no/english/subjects/00/02/rapp_200851_en/rapp_200851_en.pdf

ler vil ungdommene fremstå som *mindre* «norske» enn foreldrene, for eksempel i religiøs sammenheng og gjennom bruk av spesielle klesplagg og så videre. Nyere forskning viser at mange ønsker å markere og fremheve sin kulturelle egenart. Syv av ti unge med innvandrerbakgrunn gir uttrykk for at de selv legger vekt på å «leve etter foreldres opprinnelige hjemlands kultur og tradisjoner» (Øya og Vestel 2007).

Fordi ungdommene er vokst opp i Norge, vil de samtidig stille større krav enn foreldrene til å bli behandlet som norske, og vil sette en strengere grense for forskjellsbehandling og fordommer. At negative hendelser i hverdagen iblant oppfattes av de unge som utslag av diskriminering, vil neppe styrke deres identitet som norske.

Som man kunne vente?

Det bør kunne stilles langt høyere forventninger til utdanning, språkferdigheter og sysselsetting til dem som er født og/eller oppvokst i Norge enn til dem som har innvandret i voksen alder. At unge med innvandrerforeldre tar utdanning og er i arbeid omtrent på lik linje med unge for øvrig, og at de snakker bra norsk og har «norske» venner og så videre er tegn på vellykket oppvekst i foreldrenes nye land. Dette er utfordringer og et ansvar som *bare dels* hviler på de unge selv, og som de må dele både med sine foreldre og familier – og selvfølgelig med storsamfunnet.

Man kunne kanskje trodd og håpet at ungdommene hadde en sterkere følelse av å høre til i Norge enn eldre innvandrere. Men når syv av ti i begge grupper føler over middels samhørighet, bør dette neppe sees som alarmerende. Og resultatet er i alle fall svært positivt for eldre innvandrere. På utpreget private områder som religion og familiemønster er det ikke opplagt at unge med innvandrerforeldre – eller deres etterkommere – skal måtte forventes å ligne flertallet av befolkningen.

Livet etter soning – hindrer arbeid tilbakefall?

Innsatte som hadde jobb da de ble løslatt fra fengselet, havnet sjeldnere bak murene igjen enn de uten jobb. En fjerdedel av dem som slapp ut fra fengsel i 2003 var sysselsatt ved løslatelsen. Blant dem som ikke var det, fikk over 40 prosent en jobb innen utgangen av 2006. Få påbegynte utdanning eller kom på uføretrygd. Om lag en fjerdedel av alle løslatte havnet innenfor fengselsmurene igjen innen utgangen av 2006.

Det er et viktig politisk mål å styrke tilbakeføringen til samfunnet for innsatte som løslates fra fengsel (St.meld nr. 37, 2007-2008). Både opplæring og arbeid under soningen og arbeidsmarkedstiltak under og etter soning benyttes for å nå dette målet. En jobb å gå til strukturerer hverdagen, gir et sosialt nettverk, sosial status og en legal inntekt. Ordinært arbeid har derfor blitt antatt å være en viktig forutsetning for å endre livsstil for folk som har en tidligere lovbruddskarriere (Laub og Sampson 2003, Uggen og Wakefield 2008).

Det er velkjent at fangebefolkningen har en rekke levekårsproblemer (Skarðhamar 2003, Friestad og Hansen 2004, Visher mfl. 2008), og situasjonen etter løslatelsen kan være vanskelig bare av den grunn. I tillegg kan arbeidsgivere være skeptiske til å ansette tidligere straffede.

Det antas at andelen som blir fengslet på nytt, er høy, men dette har vi ikke hatt sikre tall på tidligere. En indikasjon får vi imidlertid gjennom at mange innsatte har tidligere fengselsopphold bak seg (Skarðhamar 2003, Friestad og Hansen 2004). Vi vet generelt lite om hva som skjer med tidligere innsatte i tiden etter løslatelsen – hvor mange får seg formelt arbeid eller påbegynner utdanning, og hvor stort er tilbakefallet? Det er mange måter å definere «tilbakefall» på (se Thorsen mfl. 2009), men vi ser her kun på gjeninnsettelse i fengsel.

Før, under og etter soning

En hovedårsak til at vi mangler kunnskap om livet til tidligere innsatte, er at tilgjengelige data har vært lite utnyttet. For første gang har vi tilrettelagt registerdata for fengselsopphold slik at vi kan følge innsatte før, under og etter soning. Vi kan da også koble disse dataene til registerinformasjon om for eksempel utdanning, arbeidsmarkedstilknytning og trygdebruk.

I denne artikkelen ser vi på alle innsatte som ble løslatt fra soning (altså unntatt varetekt) i norske fengsler i 2003 og følger dem frem til utgangen av 2006. Først beskriver vi noen sentrale kjennetegn ved denne populasjonen. Deretter ser vi på hvor lang tid det tar før de blir sysselsatt, om de deltar på arbeidsmarkedstiltak, mottar uføretrygd, eller begynner på en utdanning samt hvor mange som blir fengslet på nytt i løpet av de etterfølgende tre til fire årene.

Voksne norske menn ...

I 2003 ble 7 489 personer som var bosatt i Norge, løslatt fra dom i norske fengsler (se tekstboks for mer om data). Nesten alle de løslatte er menn (92 prosent) og norske statsborgere (94 prosent), se figur 1. Innvandrere eller

Torbjørn Skarðhamar og
Kjetil Telle

Om prosjektet

Denne artikkelen er en del av et prosjekt om løslatelse fra fengsel finansiert av Justis- og politidepartementet. Flere resultater finnes i Skarðhamar og Telle (2009).

Torbjørn Skarðhamar (t.v.) er kriminolog og førstekonsulent ved SSBs forskningsavdeling (torbjorn.skardhamar@ssb.no).

Kjetil Telle er samfunnsøkonom og forsker ved SSBs forskningsavdeling (kjetil.telle@ssb.no).

barn av innvandrere utgjorde 11 prosent. Gjennomsnittsalderen er over 33 år, mens om lag 5 prosent er under 20 år. Mange er mellom 20 og 25 år (23 prosent), mens under 5 prosent er over 50 år. Dette er altså en gruppe ganske voksne menn som ut fra alderen kunne forventes å være ferdig med grunnleggende skolegang og enten være i arbeid eller høyere utdanning.

... med kort dom for vinning eller veitrafikk

De fleste løslatte sonet relativt korte dommer, og bare 5 prosent hadde sonet lenger enn et år. Halvparten av dem som slapp ut i 2003, hadde sittet inne i 40 dager eller mindre, og en fjerdedel slapp ut etter tre uker.

Hyppigheten av relativt korte soningstider henger sammen med hvor alvorlig lovbruddet de soner for er. Mange har trolig blitt dømt for flere lovbrudd, men vi har bare informasjon om «hovedlovbruddet», som er det lovbruddet med høyest strafferamme. Den største kategorien hovedlovbrudd er brudd på veitrafikkloven som gjelder 31 prosent av de løslatte (se figur 2). Dernest utgjør vinningsforbrytelser 23 prosent. Andre store kategorier er vold (19 prosent) og narkotikaforbrytelser (13 prosent). Fordi vi ikke har informasjon om bi-lovbrudd i våre data, får vi ikke et fullstendig bilde av hvilke type lovbrudd det er sonet for. For eksempel er det anslått at om lag halvparten av de innsatte har et betydelig narkotikaforbruk (Skarøhamar 2003, Friestad og Hansen 2004).

Lav utdanning og inntekt

Det er velkjent at fangebefolkningen har lav utdanning, noe våre data bekrefter. 7 prosent har ikke fullført obligatorisk grunnskole, og bare 5 prosent har utdanning ut over videregående skole (se figur 1).

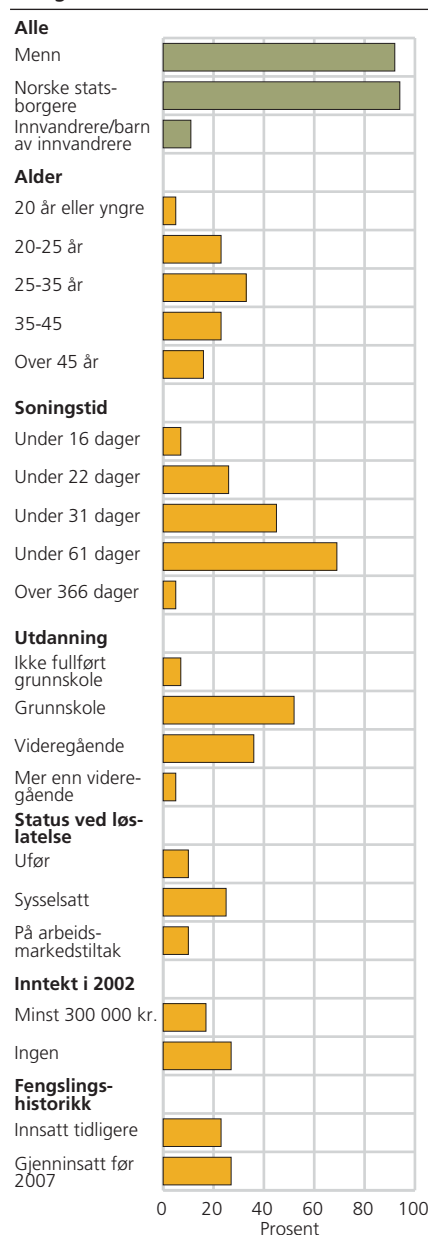
Tilsvarende er tilknytningen til det formelle arbeidslivet også begrenset. Riktignok var 25 prosent sysselsatt på løslatelsestidspunktet, noe som omtrent tilsvarer andelen som hadde en rimelig god lønnsinntekt i 2002.

De løslattes lønnsinntekt, definert som pensjonsgivende inntekt, for perioden 1995-2005 er illustrert i figur 3, der den vertikale streken markerer løslatelsesåret. For folk flest vil lønnsinntektene øke noe med alder, og det gjelder også denne populasjonen. Det er imidlertid en svært høy andel som er helt uten lønnsinntekt i hvert av årene. Året før løslatelsen (2002) gjaldt dette nesten 30 prosent, og halvparten tjente under 100 000 kroner årlig. Vi legger også merke til at fengselsoppholdet reduserte andelen med lønnsinntekt over 300 000 kroner i 2003, men denne reduksjonen ser ut til å være forbigående.

En mulig grunn til lav lønnsinntekt de foregående årene kunne vært at de satt i fengsel i denne perioden og dermed var forhindret fra å være i jobb, men de aller fleste hadde sonet kun noen få måneder i fengsel (50 prosent sonet mindre enn 40 dager). Av dem som slapp ut fra fengsel i 2003 hadde 23 prosent minst ett annet fengselsopphold bak seg de to foregående årene (figur 1).

Fengselsopphold er derfor neppe hovedforklaringen på de løslattes lave lønnsinntekter i årene før 2003. Hovedbildet er liknende for den gruppen løslatte som hadde et tidligere fengselsopphold, men andelen med null lønnsinntekt er både høyere og mer stabil fra år til år (se figur 4). Denne gruppen med tidligere fengselsopphold har dessuten lav inntekt, og bare snaut 5 prosent tjente 300 000 kroner eller mer i 2002. Merk imidlertid at denne andelen går noe opp de to årene etter løslatelsen.

Figur 1. Kjønnetegnet ved de innsatte som ble løslatt i 2003. Prosent innenfor angitt kategori

Kilde: Fengslingsstatistikk og FD-Trygd (egne)

En god del kommer i jobb ...

Situasjonen ved løslatelsen antas å være sentral for hvordan den løslatte klarer seg videre. På løslatelsestidspunktet var om lag 2 prosent registrert under utdanning og 25 prosent var sysselsatt (figur 1). Gjennomsnittlig sonings-tid for dem som var sysselsatt ved løslatelsen, var 58 dager, mot 110 dager for dem uten arbeid. De som hadde arbeid da de ble løslatt, var således i hovedsak personer med kortere fengselsopphold, og de hadde typisk sonet for brudd på veitrafikkloven og vold (se figur 5).

For de resterende 75 prosent som ikke var sysselsatt da de ble løslatt, ser vi på hvor lang tid det tar før de kommer i jobb. Figur 6, del A viser hvor mange som fremdeles ikke hadde fått seg en jobb på angitt tid etter løslatelsesdatoen, se for øvrig egen tekstboks for mer om metode. Etter ett år hadde 20 prosent av dem som sto uten jobb ved løslatelsen, fått en jobb. Etter to år var andelen 30 prosent, så snaut 40 prosent etter tre år og drøyt 40 prosent etter fire år.

Andelen som ikke har fått seg jobb, synker altså mest det første året etter løslatelsen og flater etter hvert mer ut. Dette indikerer at sannsynligheten for å få jobb synker med hvor lang tid som har gått siden løslatelsen. Dette skyldes trolig at de løslatte som har lettest for å få jobb, for eksempel fordi de er mer motivert eller har relevant yrkeserfaring, klarer å få seg jobb ganske hurtig, mens de resterende er en mer selektert gruppe med større problemer på arbeidsmarkedet. Et slikt mønster kan forsterkes ved at arbeidsgivere også kan være skeptiske til å ansette folk som har vært utenfor arbeidslivet lenge – i tillegg til en skepsis til å ansette tidligere straffede.

Det er viktig å understreke at selv om en relativt høy andel av de løslatte enten er i jobb på løslatelsestidspunktet eller kommer i jobb på et eller annet senere tidspunkt, innebærer ikke det nødvendigvis at de påbegynner en vellykket karriere i det ordinære arbeidslivet. Noen har bare fått en midlertidig jobb, og noen vil miste jobben.

Vi har ikke her studert i hvor stor grad de klarer å *beholde* denne jobben. Men det er nok store variasjoner her, og de som soner kortere dommer, gjerne for brudd på veitrafikkloven eller vold (se figur 5), ser ut til å være bedre integrert i arbeidsmarkedet enn andre.

Gitt at det er så mange av de løslatte som har dårlig tilknytning til arbeidsmarkedet, kan det forventes at en del vil bli skrevet inn i et eller annet arbeidsmarkedstiltak. NAV og Kriminalomsorgen (2006) har et formelt samarbeid for å sikre innsatte samme tilgang på slike ytelser som resten av befolkningen. Av de 90 prosentene som ikke deltok på arbeidsmarkedstiltak ved løslatelsen, viser figur 6, del B hvor mange som fremdeles ikke hadde deltatt på angitt tid etter løslatelsen. Innen ett år etter løslatelsen hadde 10 prosent blitt registrert på et arbeidsmarkedstiltak og 18 prosent etter tre år.

... men få i utdanning eller på uføretrygd

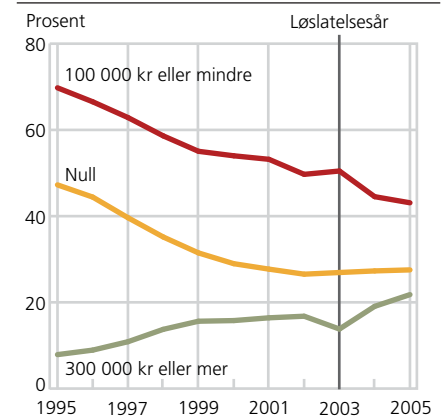
Skolegang kan også styrke den tidligere innsattes langsiktige muligheter på arbeidsmarkedet. En del fullfører skolegang i fengselet, og en undersøkelse viser at svært mange ønsker å fortsette med skolegang etter løslatelsen (Manger mfl. 2006). I kontrast til dette ønsket om videre utdanning viser våre data at nesten ingen kommer i utdanning etter løslatelsen (figur 6, del C).

Figur 2. Andel av de løslatte som hadde sonet for angitt kriminalitetstype. Prosent

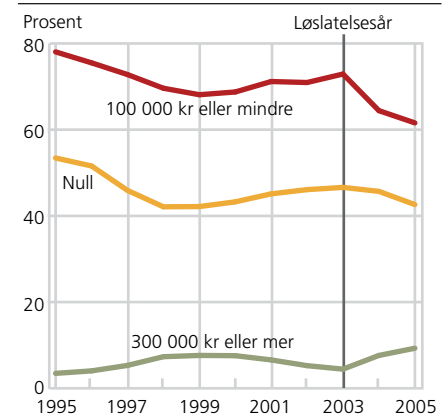
Kilde: Fengslingsstatistikk og FD-Trygd (egne beregninger), Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. Andel med angitt lønnsinnteksnivå i ulike år (2008-kroner). Prosent

Kilde: Fengslingsstatistikk og FD-Trygd (egne beregninger), Statistisk sentralbyrå.

Figur 4. Andel med angitt lønnsinnteksnivå i ulike år (2008-kroner) blant personer med minst ett forutgående fengselsopphold. Prosent

Kilde: Fengslingsstatistikk og FD-Trygd (egne beregninger), Statistisk sentralbyrå.

Figur 5. Andel innenfor angitt kriminalitetstype som hadde arbeid ved løslatelsen. Prosent

Kilde: Fengslingsstatistikk og FD-Trygd (egne beregninger), Statistisk sentralbyrå.

Gitt den store andelen uten yrkesinntekt, og kjennskap til utbredelsen av store helseproblemer blant innsatte i norske fengsler (Friestad og Hansen 2004), kunne man kanskje forvente en høy andel uføretrygdde blant de løslatte. Men mens 10,4 prosent av hele befolkningen i yrkesaktiv alder mottok uføretrygd i 2003 (Trygdestatistisk årbok 2004), var om lag 10 prosent av de løslatte uføretrygdet. Av de 90 prosentene som ikke mottok uføretrygd ved løslatelsen, kom om lag 5 prosent på uføretrygd innen utgangen av 2006 (se figur 6, del D).

En del fengsles på nytt ...

Det er rimeligvis ønskelig å få mindre tilbakefall til kriminalitet og ny fengsling blant tidligere innsatte. Hvor lang tid tar det til ny fengsling, hvis vi ser på alle typer gjeninnsettelse inkludert varetekt? Figur 7 viser andelen som fremdeles ikke er gjeninnsatt etter angitt antall dager fra løslatelsen i 2003.

Vi ser at drøyt 10 prosent er gjeninnsatt etter ett år, snaut 20 prosent etter to år, om lag 25 prosent etter tre år og nesten 30 prosent etter fire år. Sannsynligheten for gjeninnsettelse er altså størst i de to første årene etter løslatelsen, og kurven flater deretter ut. Dette mønsteret kan skyldes at de som er mest tilbøyelige til å begå kriminalitet, begår nye lovbrudd ganske raskt og dermed blir gjeninnsatt etter kort tid. Med tiden vil den gjenværende gruppen i stadig større grad bestå av personer med mindre kriminalitetstilbøyelighet. Man kan

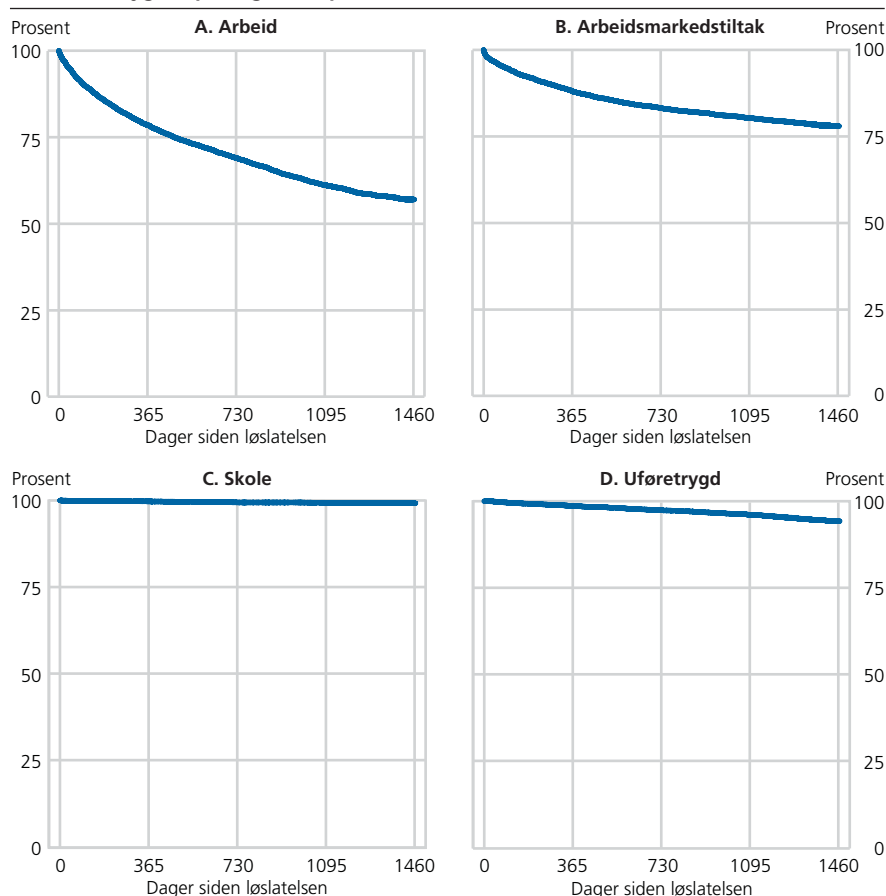
imidlertid også tenke seg andre forklaringer, for eksempel at løslatte som unnslipper politiets spesielle årvåkenhet rett etter løslatelsen, har mindre sannsynlighet for å bli tatt på et senere tidspunkt.

... og noen grupper mer enn andre

I figur 8 sammenlikner vi tid til ny fengsling for ulike grupper. Etter ett år har 11 prosent av mennene og 6 prosent av kvinnene blitt fengslet på nytt, og denne forskjellen endrer seg i liten grad over tid. Personer med lav utdanning blir i større grad fengslet på nytt enn de som har minst fullført videregående skole. Etter ett år har 14 prosent av de lavt utdannede blitt fengslet på nytt, sammenliknet med drøyt 5 prosent for dem med mer utdanning.

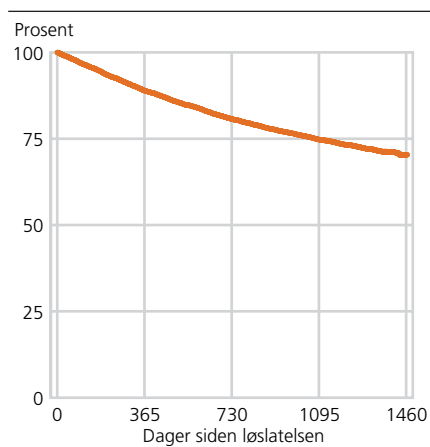
De som har sonet en lang dom, har også høyere sannsynlighet for å bli fengslet på nytt. Imidlertid ser vi ingen forskjell mellom personer uten innvandrerbakgrunn og innvandrere eller barn av innvandrere. Med unntak av at personer over 35 år i mindre grad blir fengslet på nytt, er det heller ingen klar sammenheng mellom alder ved løslatelsen og ny fengsling (figur 9, del A).

Figur 6. Andel som fremdeles ikke er i jobb, på arbeidsmarkedstiltak, under utdanning eller uføretrygdet på angitt tidspunkt etter løslatelse. Prosent

Kilde: Fengslingsstatistikk og FD-Trygd (egne beregninger), Statistisk sentralbyrå.

Figur 7. Andel som fremdeles ikke er gjeninnsatt på angitt tidspunkt etter løslatelsen. Prosent

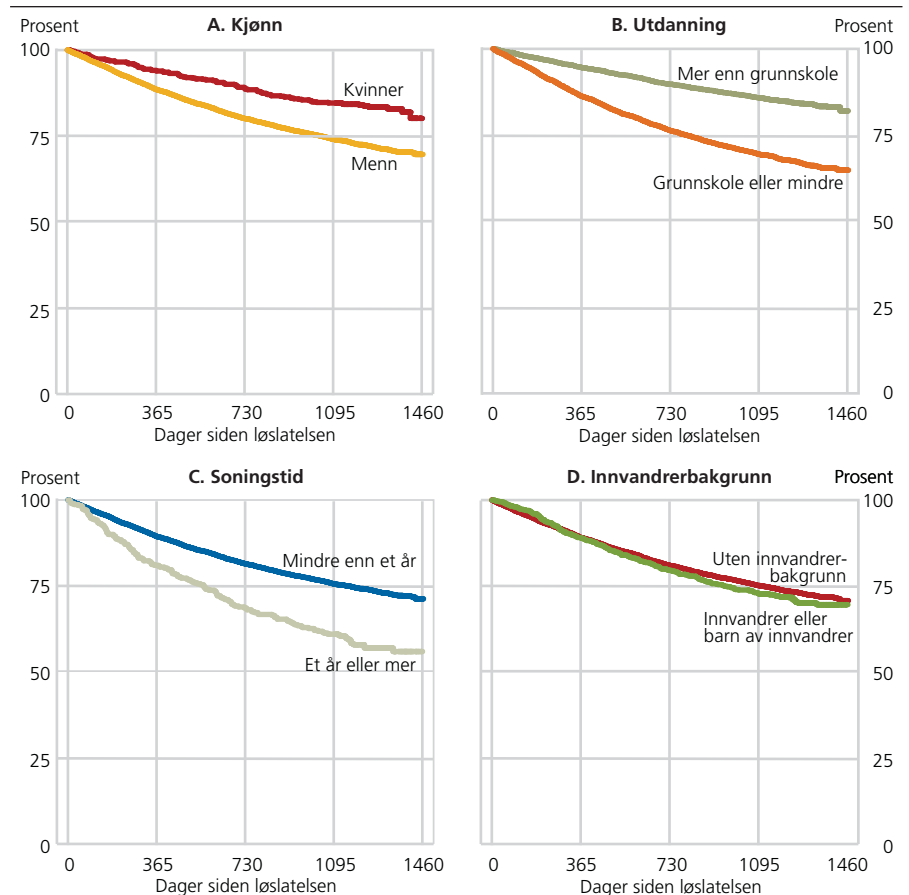

Kilde: Fengslingsstatistikk og FD-Trygd (egne beregninger), Statistisk sentralbyrå.

Sysselsatte sjeldnere gjeninnsatt

Politikktiltak forutsetter implisitt – og noen ganger eksplisitt – at integrering i normalt samfunnsliv med lovlig inntekt gjennom arbeid vil redusere tilbakefallet. Selv om dette virker rimelig, er det vanskelig å dokumentere, fordi det trolig er slik at de minst kriminelt belastede også har lettere for å få jobb. Årsaksretningen kan dermed være usikker.

Figur 8. Andel som fremdeles ikke er gjeninnsatt på angitt tidspunkt, etter kjønn, utdanning, soningstid og innvandrerbakgrunn. Prosent

Kilde: Fengslingsstatistikk og FD-Trygd (egne beregninger), Statistisk sentralbyrå.

I figur 9, del B sammenlikner vi tid til gjeninnsettelse blant dem som var i jobb ved løslatelsen og dem som ikke var det. Som forventet ser vi at de som hadde jobb ved løslatelsen, i betydelig mindre grad blir fengslet på nytt. Vi har undersøkt sammenhengen mellom sysselsetting og gjeninnsettelse nærmere i en annen artikkel (Skardhamar og Telle 2009). I en serie regresjonsanalyser finner vi at de som var i jobb ved løslatelsen, samt de som fikk jobb på et eller flere tidspunkt etter løslatelsen, i mindre grad ble fengslet på nytt. Denne sammenhengen holder seg også når vi kontrollerer for en rekke

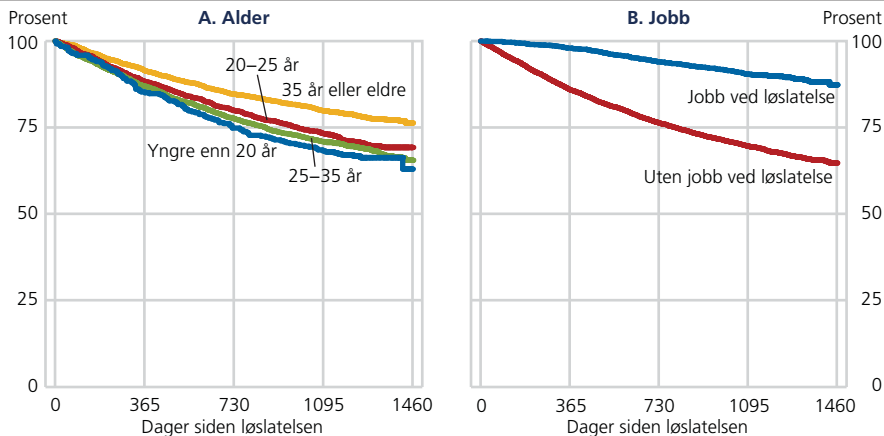
Fengslingsdata

I denne artikkelen ser vi på alle innsatte som slapp ut etter soning av dom (ikke varetekt og samfunnsstraff) fra norske fengsler i 2003. Utvalget er avgrenset til personer med gyldig fødselsnummer, og den samme personen telles kun én gang. Totalt gir dette 7 489 personer. For dem som fengsles flere ganger i løpet av året, tar vi utgangspunkt i første løslatelse. Tallene for løslatte er derfor ikke direkte sammenliknbare med offisiell statistikk (www.ssb.no/fengsling/).

Vi er spesielt opptatt av de innsattes arbeidsmarkedstilknytning før og etter soning, men vi beskriver også andre kjennetegn ved gruppen, inkludert gjeninnsettelse (til både varetekt og ordinær soning). Vi har hatt tilgang til fengslingsdata for perioden fra og med 2001 og ut 2006.

Vi kobler fengslingsdata (www.ssb.no/fengsling/) med sosioøkonomiske data tilgjengelig i databasen *FD-trygd* (www.ssb.no/emner/03/fd-trygd/). Denne databasen dekker alle personer bosatt i Norge, og inneholder en mengde informasjon om inntekt og sysselsetting, demografiske forhold, trygdemottak, og så videre tilbake til 1992.

Figur 9. Andel som fremdeles ikke er gjeninnsatt på angitt tidspunkt, for personer med ulik alder og med/uten jobb ved løslatelsen. Prosent

Kilde: Fengslingsstatistikk og FD-Trygd (egne beregninger), Statistisk sentralbyrå.

andre individkjennetegn, inkludert tidligere fengslinger, utdanningsnivå og arbeidserfaring.

Arbeid som kriminalpolitisk virkemiddel?

Våre data underbygger inntrykket av fangebefolkningen som en gruppe med lav utdanning og liten tilknytning til arbeidsmarkedet. Dette kan i seg selv være et hinder for vellykket tilbakeføring til samfunnet, da det kan gjøre det vanskelig å få seg en stabil og legal inntekt.

Selv om dette er riktig for en stor andel innsatte, er det også en betydelig andel som er bedre stilt i den forstand at en fjerdedel har en jobb ved løslatelsestidspunktet.

I tillegg er det en betydelig andel som kommer i jobb innen et par år. Vi har sett at disse stort sett har sonet kortere dommer for brudd på veitrafikkloven eller vold.

Sannsynligheten for gjeninnsettelse er lavere for personer som hadde jobb på løslatelsestidspunktet eller fikk jobb noe senere. Dette kan bety at arbeid reduserer tilbakefallet, men det kan også skyldes at det er de som uansett ville klart tilbakeføringen som får seg jobb. Implikasjoner for praktisk politikk er dermed ikke klare.

Det er nærliggende å spørre om arbeidsmarkedstiltak rettet spesielt mot innsatte, kan redusere tilbakefallet. Kriminalomsorgen og NAV har, som nevnt tidligere, inngått en formell samarbeidsavtale. Denne avtalen skal sikre at innsatte får samme tilgang til NAV-tjenester som alle andre.

Selv om det er grunn til en viss optimisme når det gjelder arbeid og tilbakeføring (Uggen 2000, Schafft 2004, Jess 2005), finnes det svært få effektstudier med skikkelige kontrollgrupper av arbeidsmarkedstiltak rettet mot innsatte (Visher mfl. 2005). Vi vet derfor overraskende lite om i hvilken grad arbeidsmarkedssatsning rettet mot innsatte bidrar til en «straff som virker» (jf. St.meld. nr. 37, 2007-2008). Effekten av slike tiltak vil være betinget både av om de øker jobbsjansene og om jobb medfører redusert tilbakefall. Ulike tiltak

Metode

Vi følger alle innsatte fra deres første løslatelse i 2003 og studerer overgangen til ulike livssituasjoner innen utgangen av 2006. De følges altså mellom tre og fire år etter løslatelse, og vi bruker teknikker for forløpsanalyse (Hosmer og Lemeshow 1999). Eksempelvis ser vi på *tid* til første jobb og *tid* til gjeninnsettelse.

Et enkelt mål på gjeninnsettelseshyppigheten vil være andelen av tidligere innsatte som igjen er registrert bak murene på et gitt tidspunkt. I figur 1 ser vi at 27 prosent av dem som ble løslatt i 2003, igjen er gjeninnsatt innen utgangen av 2006. Forløpsanalyse gjør at vi blant annet kan ta hensyn til at personer har forskjellig observasjonstid, eller dør eller utvandrer før en ny mulig gjeninnsettelse. Vi benytter her Kaplan-Meier estimatoren for å ta hensyn til at ikke alle kan gjeninnsettes (jf. figur 7). Denne estimatoren måler andelen innsatte som fremdeles ikke er gjeninnsatt på et angitt tidspunkt *gitt at* de fremdeles er i populasjonen. Vi ser fra figur 7 at nesten 30 prosent (av de som kan bli det) er gjeninnsatt innen utgangen av 2006. Overganger til arbeid, utdanning og så videre analyseres på tilsvarende måte.

vil trolig også ha svært ulik effekt på forskjellige grupper av innsatte. På dette feltet er det mange viktige spørsmål og få veldokumenterte svar. Det ville derfor vært en fordel om fremtidige arbeidsmarkedstiltak rettet mot innsatte blir fulgt opp med pålitelige effektevalueringer.

Referanser:

Friestad, C., og I. L. S. Hansen (2004): *Levekår blant innsatte*, Oslo: FAFO.

Hosmer, D. H., og S. Lemeshow (1999): *Applied survival analysis. Regression modeling of time to event data*, New York: John Wiley og Sons, Inc.

Jess, K. (2005): Socioeconomic evaluation of a correctional programme in Sweden - long-term effects, *European Journal of Social Work* 8: 399-417.

Laub, J. H., og R. J. Sampson (2003): *Shared beginnings, divergent lives : Delinquent boys to age 70*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Manger, T., O.-J. Eikeland, A. Asbjørnsen, og T. Langelid (2006): Educational intentions among prison inmates, *European Journal on Criminal Policy and Research* 12: 35-48.

NAV og Kriminalomsorgen (2006): Samarbeidsavtale mellom kriminalomsorgen og Arbeids- og velferdsetaten, Oslo, 11. september 2006.

Schafft, A. (2004): *Ny start i arbeidslivet. Evaluering av et samarbeidsprosjekt mellom atetat og kriminalomsorgen*, Oslo: Arbeidsforskning sinstituttet/Work Research Institute.

Skarøhamar, T. (2003): Inmates' social background and living conditions, *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention* 4: 39-56.

Skarøhamar, T., og K. Telle (2009): Life after prison: The relationship between employment and reincarceration, *Discussion papers*, Statistisk sentralbyrå.

St.meld. nr. 37 (2007-2008): Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn (kriminalomsorgsmeldingen), Justis- og politidepartementet.

Thorsen, Stene og Lid (2009): «Kriminalitet og rettsvesen 2009», Statistiske analyser, Statistisk sentralbyrå.

Trygdestatistisk årbok (2004): Rikstrygdeverket, utredningsavdelingen, Oslo.

Uggen, C. (2000): Work as a turning point in the life course of criminals: A duration model of age, employment, and recidivism, *American Sociological Review* 67: 529-46.

Uggen, C., og S. Wakefield (2008): 'What have we learned from longitudinal studies of work and crime? ', in A. M. Liberman ed. *The long view of crime*, New York: Springer, 191-219.

Visher, C., L. Winterfield og M. B. Coggeshapp (2005): Ex-offender employment programs and recidivism: A meta-analysis, *Journal of Experimental Criminology* 1: 295-315.

Visher, C., S. Debus og J. Yahner (2008): Employment after Prison: A Longitudinal Study of Releasees in Three States, *Research Brief*, Urban Institute, Justice Policy Center, USA.

Anders Barstad

Anders Barstad er sosiolog og forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning.

Hans viktigste interesseområder er psykisk helse og livskvalitet, sosial integrasjon og tilhørighet, bysosiologi og utvikling i levekårene. Han har blant annet publisert: «På vei mot det gode samfunn?», Statistiske analyser 64 (sammen med Ottar Hellevik), «Levekår og flyttemønstre i Oslo indre øst», Rapporter 2006/15 (med flere medforfattere). (anders.barstad@ssb.no)

Trær og det gode liv

Jeg har en nabo utenom det vanlige. En fåmælt kjempe på godt og vel 5 meter. Han står rett utenfor vinduet mitt, sommer som vinter, enten sola skinner eller regnet høljer ned. Neida, jeg snakker ikke om naboen fra helvete. Min nærmeste nabo er et tre; en parklind, om jeg ikke tar feil. Om sommeren, når dette skrives, står det i sin fulle prakt, med sin krone av mørkegrønne og skjevt hjerteformede blad.

Lindetreet er en god nabo. Det kommer ikke mye dunk-dunk fra stereoanlegget i en sein nattetime fra den karen. I den grad han gir lyd fra seg, er det suset fra vinden som rasler i bladverket. Verdens beste lyd, spør du meg.

Grøntområder bra for helse

Forskning tyder på at nærheten til trær og andre former for natur har en positiv innvirkning på helse og livskvalitet. En nederlandsk undersøkelse (S. de Vries og medarbeidere: Natural environments – healthy environments? Environment and Planning A, 2003) fant for noen år siden at folk som hadde store grønntområder i nærheten av boligen var friskere både fysisk og mentalt enn de som hadde lite grønntområder.

Effekten var særlig sterk for personer med lav utdanning, kanskje fordi dette er en gruppe som tilbringer mer tid i nærmiljøet enn mange andre. På nasjonsnivå har undersøkelser funnet en positiv sammenheng mellom tilgangen på naturkapital og befolkningens tilfredshet med livet.

Hvorfor er det slik?

Nå forteller ikke slike undersøkelser så mye om årsakssammenhenger. Som de Vries og medarbeidere peker på, kan en eventuell årsakssammenheng mellom grønntområder og helse forklares på i hvert fall tre måter: a) grønntområder fører til mindre lokal forurensning, b)

grønntområder gir større muligheter for helsebringende fysisk aktivitet, og c) grønntområder innebærer mer kontakt og erfaring med natur.

Utsikt til trær gir velbefinnende

Det er støtte for alle de tre årsaksmekanismene i forskningslitteraturen. For eksempel filtrerer byens grønne lunger lufta for helseskadelig svevestøv og gasser. Men her tenkte jeg å se nærmere på den siste årsaksmekanismen: Er det slik at bare det å ha kontakt med, utsikt til, trær og andre naturherligheter i seg selv virker befordrende på fysisk og psykisk velbefinnende?

Svaret ser ut til å være ja. En berømt undersøkelse gjennomført av Robert Ulrich, nå professor i arkitektur ved Texas A&M University, fant at pasienter som hadde gjennomgått en galleblæreoperasjon og som hadde vinduer med utsikt til trær, kom seg fortere og hadde færre komplikasjoner etter operasjonen enn pasienter som hadde utsikt til en murvegg.

Andre undersøkelser, blant annet av innsatte i fengsler, har bekreftet utsiktens helsemessige betydning. Utsikt til natur fra vinduet på arbeidsplassen kan også ha noe å si, og har blitt knyttet til mindre stress, lavere sannsynlighet for å slutte i jobben og høyere jobbtilfredshet.

Kjøp en plante!

Andre studier har tatt for seg effekten av blomster og planter i innemiljøet, og for eksempel vist at en gruppe av nyopererte pasienter har kortere liggetider og mindre smerter hvis de ligger i rom med mange blomster og planter enn hvis de ligger i rom uten noen form for «grønt».

Blomster og planter kan også ha positive virkninger på arbeidsplassen. I en undersøkelse foretatt av nevnte Robert Ulrich økte idétrikken blant de mannlige ansatte med 15 prosent etter at det ble satt inn planter og blomster i et kontormiljø. Idétørke? Kjøp en potteplante!

Alt i alt er det belegg for å anta at kontakten med natur har en rekke positive virkninger, både for demping av stressreaksjoner, lavere aggresjon, økt kreativitet og en generell opplevelse av velvære (en fersk oversikt over forskningsbelegget for dette er gitt i boka til Ed Diener med flere: *Well-being for public policy*, Oxford University Press 2009, s. 154-157).

Det finnes forskjellige teorier om hvorfor kontakten med naturen har disse virkningene. En av dem er biofili-hypotesen, som har hatt sin fremste talsmann i den amerikanske biologen Edward O. Wilson. Mennesker har et nærmest instinktivt, ubevisst behov for kontakt med naturen og andre levende vesener, ifølge Wilson,

et behov som er nedlagt i oss gjennom tusener av års evolusjonshistorie. En interessant, men ogsåomdiskutert teori.

Politiske implikasjoner

Uansett forklaring, er det lett å se at slike forskningsresultater har politiske implikasjoner. De peker på muligheten for at en sterkere urbanisering har uforutsette konsekvenser for befolkningens livskvalitet. Ikke minst vil økonomiske interesser trekke i retning av høy tomteutnyttelse og fortetning i byene, mens et helse- og velværeperspektiv kan tilsi en mer moderat fortetning.

I Oslo og flere andre byer minket tilgangen til trygge leke- og rekreasjonsarealer svakt fra 1999 til 2006. Bare Trondheim hadde en økning (http://www.ssb.no/emner/01/sa_nrm/nrm2008/kap8-areal.pdf). Ikke bare er det viktig å ta vare på og kanskje bygge ut parkene, men også å plante trær rundt bygninger, ha planter i bygninger, og gi folk mulighet til å se natur fra vinduene i bygningene de bor og arbeider i.

Fortjener en klem

Etter å ha lest om denne forskningen, ser jeg for min del med enda mer respekt på kjempen som står utenfor vinduet mitt og vifter med sin flora av skjeve hjerter. Og i tillegg til alt som er nevnt, kommer at treet der ute, så lenge det vokser, bidrar til å dempe vår tids største miljøproblem: Den globale oppvarmingen. Trær som vokser, tar opp CO₂, den viktigste drivhusgassen, fra atmosfæren. Gjennom den årlige tilveksten av skog i Norge fjernes vel halvparten av utslippene.

Jeg tenker på buddhistmunken Thich Nhat Hanh, som lærer sine elever kunsten å omfavne trær. Han bukker, legger kinnnet inntil barken og gir treet en klem. Rett og slett. Det virker litt rart, og jeg har ikke prøvd det ennå. Men du skal ikke se bort fra at jeg tar mot til meg en gang, i nattens mulm og mørke. Gode naboer fortjener en klem.

Siden sist

All ny statistikk publiseres som artikler på ssb.no. Vi presenterer nedenfor et utvalg av disse artiklene, som er gitt ut etter forrige utgave av Samfunnsspeilet.

4.9.2009

Eigarskap i næringslivet

Fire av fem etablerarar menn

Meir enn 83 prosent av dei personlege etablerarane av aksjeselskapa og allmennaksjeselskapa i 2007 var menn. Blant etablerarar av personleg eigde føretak året etter utgjorde kvinner drygt ein tredel.

Delen mannlege etablerarar ligg på om lag same nivå som i 2006. Kjønnsbalansen blant etablerarane av aksjeselskapa gjaldt dei fleste næringane. Lågast del menn blant etablerarane finn ein blant etablerarar av føretak innanfor helse- og sosialtenester. Her utgjorde mennene om lag 60 prosent.

Ein av tre enkeltpersonføretak vart etablert av kvinner

Det vart etablert litt over 29 000 personleg åtte føretak i 2008, ein auke på nesten 3 prosent i høve til 2007. Dei fleste av desse var enkeltpersonføretak, og 35 prosent av etablerarane av desse var kvinner. Tilsvarende tal for 2007 var 34 prosent.

Menn dominerte som etablerarar av personleg åtte føretak i dei fleste næringane. Eit unntak er helse- og sosialtenester. Over 63 prosent av etablerarane innanfor denne næringa var kvinner.

Ein av fem etablerarar av personleg åtte føretak hadde ein annan landbakgrunn enn Noreg. Dette er ein auke på 6,4 prosent i høve til 2007.

Høg utdanning blant kvinnene

Nesten 44 prosent av dei kvinnelege etablerarane av enkeltpersonføretak i 2008 hadde utdanning frå universitet eller høgskule. I underkant av 27 prosent av dei mannlege etablerarane hadde utdanning på same nivå.

Ubalansen i utdanningsnivået blant kjønna jamnar seg litt ut om vi ser på dei personlege etablerarane av aksjeselskapa i 2007. Av desse hadde om lag 43 prosent av kvinnene og 37 prosent av mennene høgare utdanning.

3.9.2009

Konjunkturtendensene for Norge og utlandet

Bedring, men fortsatt konjunkturedgang

Det kraftige fallet i økonomisk aktivitet i Norge og utlandet gjennom vinterhalvåret er over. Veksten blir imidlertid neppe sterk nok til å hindre økt arbeidsledighet i lang tid framover. Men ledigheten i Norge har økt klart mindre enn i andre OECD land, noe vi regner med også vil være tilfelle i tiden som kommer.

Den inneværende norske konjunkturedgangen startet allerede tidlig i 2008, men ble kraftig forsterket da finanskrisen traff økonomien med full tyngde i slutten av 3. kvartal i fjor. Ifølge de siste sesongjusterte tallene fra kvartalsvis nasjonalregnskap falt BNP Fastlands-Norge med hele 2,7 prosent fra 3. kvartal i fjor til 1. kvartal i år. I 2. kvartal økte BNP Fastlands-Norge med 0,3 prosent, og vi antar at veksten vil ta seg gradvis opp i de nærmeste årene. Først i 2011 vil imidlertid den økonomiske utviklingen kunne karakteriseres som en konjunkturoppgang. Arbeidsledigheten vil trolig nå toppen samme år med en AKU-arbeidsledighet på knappe 110 000 personer.

Motkonjunkturpolitikken virker

Oppbremsingen av konjunkturedgangen kommer etter massive politikkinngrep både rettet direkte mot problemene i finansmarkedene og i form av mer tradisjonell etterspørselsstimulering. Renta er nede på rekordlavt nivå og finanspolitikken er svært ekspansiv. Våre handels-

partnere har langt mindre finanspolitisk handlingsrom enn Norge, og dette bidrar til usikkerhet om den økonomiske utviklingen framover. Vi legger til grunn at veksten internasjonalt vil holde seg svak en god stund framover.

Eksportnæringene vil fortsette å slite

Mange av de tradisjonelle eksportnæringene i Norge er hardt rammet av den internasjonale nedgangen. Finanskrisen bidro imidlertid til å svekke kronekursen, noe som lettet presset i mange bedrifter. En del av dette kursutslaget er nå reversert, og vi antar at krona vil styrke seg videre framover. Fordi norsk økonomi samlet sett klarer seg klart bedre enn våre handelspartnere, forventer vi også en høyere vekst i norske lønnskostnader enn hos konkurrentlandene. Svekket kostnadmessig konkurransevne vil derfor motvirke bedringen i de internasjonale markedene. Til tross for vekst i tradisjonell vareeksport framover, antar vi at eksportvolumet i 2012 bare så vidt vil overstige nivået i 2008.

Investeringene i næringslivet faller

Vi regner med at investeringsfallet i norske fastlandsnæringer som startet alt tidlig i fjor, vil fortsette inn i 2010. På årsbasis antar vi en nedgang på 12,5 prosent i år og et videre fall på over 4 prosent neste år. I 2011 og 2012 regner vi derimot med at investeringene i fastlandsnæringene vil øke klart, men likevel ikke komme over 2008-nivået. Petroleumsinvesteringene antar vi vil gå noe ned fra første halvår i år, men at de på årsbasis vil øke fra 2008 til 2009 og holde seg om lag på 2009-nivå ut prognoseperioden. Utviklingen i petroleumsinvesteringene ventes dermed ikke å gi noen vesentlige vekstimpulser for norsk økonomi, men det høye nivået innebærer likevel et stabiliserende element for økonomien.

Ekspansiv finanspolitikk

Finanspolitikken er i år meget ekspansiv, med en anslått vekst i offentlig konsum og investeringer på henholdsvis 5,7 og 12 prosent. For neste år antar vi at politikken blir klart mindre ekspansiv. Vi regner med at offentlig konsum vil vokse med 3,5 prosent, mens vi legger til grunn at investeringene vil øke nesten like mye som i år. I 2011 og 2012 er innretningen av finanspolitikken antatt å bli relativt nøytral. Vekst i Statens pensjonsfond – Utland kan medføre at det strukturelle, oljekorrigerede budsjettunderskuddet i 2012 kan være på linje med 4-prosentregelen i finanspolitikken, etter at budsjettunderskuddet har vært klart større i de mellomliggende årene.

Renta trekker opp

Vi antar at rentebunnen i pengemarkedet er passert og at Norges Bank vil sette styringsrenta gradvis opp, første gang i desember. Bankenes utlånsrente påvirkes med ett tidsetterslep av pengemarkedsrenta. På årsbasis anslås den gjennomsnittlige utlånsrenta i bankene til å nå en bunn i 2010 med 3,7 prosent, og at den deretter vil øke gradvis til 7 prosent i løpet av 2012.

Fallet i konsumet stopper opp

Lav rente, vekst i inntektene, økt formue og lysere fremtidsutsikter bidro til at konsumet i husholdningene, som hadde falt i ett år, snudde til oppgang i 2. kvartal. Som årsgjennomsnitt anslår vi konsumveksten i år til 0,4 prosent, og hele 5,4 prosent neste år. Husholdningenes konsum tilsvarer rundt 55 prosent av BNP i Fastlands-Norge, og dette omslaget bidrar dermed i betydelig grad til at aktiviteten i norsk økonomi tar seg opp. I 2011 og 2012 regner vi imidlertid med at konsumveksten avtar, blant annet på grunn av økte renter.

Boligmarkedet i bedring

Prisene på boliger falt gjennom andre halvår i fjor, men har deretter økt. Vi antar imidlertid at det ikke vil bli noen ytterligere økning gjennom resten av inneværende år og at boligprisen som årsgjennomsnitt dermed vil bli vel 2 prosent høyere enn i fjor. I de neste tre årene regner vi med at prisen på boliger vil vokse med rundt 6 prosent årlig. Realprisen på boliger kan da komme til å overstige tidligere toppnivåer i 2011.

Bedringen i boligmarkedet ventes å bidra til et omslag i boliginvesteringene, slik at fallet som nå har vart i to år, kan snu til oppgang neste år.

Redusert lønns- og prisvekst

Lavkonjunktoren i norsk økonomi bidrar til at lønnsveksten reduseres klart. Lønn per normalårsverk beregnes i år å øke med 4 prosent fra i fjor, mot en vekst på nesten 6 prosent i 2008. Lønnsveksten antas å gå ytterligere litt ned i de påfølgende to årene. Konsumprisveksten, som i fjor var på hele 3,8 prosent, ventes å avta i tiden framover og komme ned i 1,9 prosent som årsgjennomsnitt for 2009. Styrkingen av den norske kronen antas å bidra til at prisveksten neste år vil falle til under 1 prosent.

3.9.2009

Utdanningsstatistikk. Gjennomstrømning i videregående opplæring

Starter på yrkesfag, får studiekompetanse

En av fire elever som startet på en yrkesfaglig studieretning i videregående opplæring høsten 2003, hadde oppnådd studiekompetanse fem år senere. Elevenes karakterer fra grunnskolen betyr mye for gjennomstrømningsresultatene.

54 prosent av elevene som startet på grunnkurs i videregående opplæring i 2003, begynte på en yrkesfaglig studieretning. Om lag 33 prosent av disse elevene fullførte utdanningen med en yrkeskompetanse/fagbrev, mens 23 prosent fullførte med studiekompetanse. 45 prosent av elevene på de yrkesfaglige studieretningene oppnådde ingen formell kompetanse i løpet av fem år. Disse elevene hadde enten sluttet i løpet av opplæringsløpet (28 prosent), befant seg fortsatt i videregående opplæring (9 prosent) eller hadde gjennomført hele utdanningsløpet, men likevel strøket i ett eller flere fag (8 prosent).

En vesentlig større andel av elevene som begynner på allmennfaglige studieretninger, fullfører videregående opplæring. 26 000 elever startet på en allmennfaglig studieretning i 2003, og av disse fullførte åtte av ti i løpet av fem år. Tilnærmet samtlige av disse fullførte med studiekompetanse (99 prosent). I

løpet av fem år hadde 8 prosent av elevene ved allmennfaglige studieretninger gjennomført hele utdanningsløpet, men strøket i ett eller flere fag, 2 prosent befant seg fortsatt i videregående opplæring og 8 prosent hadde sluttet i løpet av opplæringsløpet.

Liten forskjell mellom elevkullene

I likhet med tidligere kull i videregående opplæring hadde nesten 70 prosent av de 56 300 elevene som startet på grunnkurs i 2003, oppnådd studie- eller yrkeskompetanse etter fem år. Halvparten fullførte med studiekompetanse, 18 prosent med yrkeskompetanse, mens vel 30 prosent ikke oppnådde noen formell kompetanse. Av de som ikke oppnådde noen kompetanse, var 6 prosent fortsatt i videregående opplæring, 8 prosent hadde gjennomført VKII eller gått opp til fagprøve, men ikke bestått, mens 19 prosent hadde sluttet underveis.

Grunnskolepoeng og gjennomføring

Ni av ti elever med høyest grunnskolepoengsum (55-66 poeng) fra avsluttet grunnskole som startet på videregående opplæring i 2003, oppnådde studie- eller yrkeskompetanse på normert tid. Nesten alle disse elevene/lærlingene gjennomførte utdanningen i løpet av fem år. Blant elevene som gikk ut av grunnskolen med færre enn 40 grunnskolepoeng, oppnådde halvparten eller færre formell kompetanse. For eksempel var det bare én av tre elever/lærlinger med 30-34 grunnskolepoeng som fullførte i løpet av fem år. Over 40 prosent av disse sluttet underveis i utdanningsløpet.

Gutter har i gjennomsnitt dårligere gjennomstrømningsresultater i videregående opplæring enn jenter. 75 prosent av jentene, mot 62 prosent av guttene, som startet i videregående opplæring i 2003, oppnådde studie- eller yrkeskompetanse i løpet av fem år.

Forholdet er et annet dersom vi sammenlikner jenter og gutter innenfor ulike grunnskolepoengsintervaller. For elever med de beste resultatene (karakterene) fra grunnskolen var det tilnærmet ingen kjønnsforskjeller, men fordi det er flere jenter i gruppene med høye grunnskolepoeng, har jenter i snitt bedre gjennomstrømningsresultater. Blant elevene med 30 til 39 grunnskolepoeng ser vi derimot

at guttene har høyere kompetanseoppnåelse enn jentene. Andelene som oppnådde studie- eller yrkeskompetanse i løpet av fem år, var her 5 prosentpoeng høyere for gutter enn for jenter.

Forskjeller mellom studieretningene

Det er fortsatt forskjell i gjennomføringsgraden for elever/læringer på allmennfaglige og yrkesfaglige studieretninger. 82 prosent av elevene som startet på allmennfaglige studieretninger i 2003 oppnådde studie- eller yrkeskompetanse i løpet av fem år, mens den tilsvarende andelen for yrkesfaglige studieretninger var 55 prosent.

Elevenes grunnskolepoeng har også her betydning for resultatene. For elever med de beste grunnskoleresultatene, var det en høyere andel som i løpet av fem år oppnådde formell kompetanse på de allmennfaglige studieretningene enn på de yrkesfaglige. For elever med mellom 25-34 grunnskolepoeng var imidlertid situasjonen omvendt. Andelen elever/læringer som oppnådde studie- eller yrkeskompetanse var her i gjennomsnitt 4-6 prosentpoeng høyere på yrkesfaglige studieretninger enn på allmennfaglige. Det var imidlertid en større andel av elevene i yrkesfagene, uavhengig av grunnskolepoeng, som sluttet underveis i skoleløpet, enn i de allmennfaglige studieretningene.

27.8.2009

Befolkningsstatistikk. Ekteskap og skilsmisser, 2008

Stadig mange vigslar

I 2008 vart det inngått 25 100 ekteskap. I løpet av dei siste 30 åra er det berre i år 2000 og 2008 at det har vore registrert vigselstal på over 25 000. Talet på skilsmisser låg på same nivået som i 2007, medan talet på separasjonar var noko høgare.

25 100 ekteskap vart inngått i 2008, ein auke på 1 650 sett i høve til førre året og ein auke på 3 400 på dei to siste åra. Ein må attende til 2000, og før det til 1976, for å finne tal som ligg over 25 000 vigslar per år. Talet på ekteskap frå eitt år til eit anna vil kunne variere med storleiken på dei ulike fødselskulla frå år til år.

Sett i høve til førre året auka giftarmålsraten – førstegongsvigde per 1 000 ikkje tidlegare gifte – mest i aldersgruppene 35 år og over, både for kvinner og menn. For aldersgruppene under 30 år var det lita eller ingen endring i raten. Høgast giftarmålsrate var det i aldersgruppa 30-34 år, for både menn og kvinner.

Gjennomsnittsalderen for dei som giftar seg, har stadig auka sidan 1970-talet. For førstegongsvigde i 2008 var den 34,1 år for menn og 31,2 år for kvinner. Det er ein auke på 0,4 år for både kjønn samanlikna med året før.

Færre giftar seg i kyrkja

Stadig færre giftar seg i statskyrkja. Om lag 45 prosent gifta seg statskyrkjeleg i fjor, 33 prosent gifta seg borgarleg, 5 prosent gifta seg i eit anna trussamfunn og 17 prosent gifta seg i utlandet. Med unnatak av år 2000 har prosentdelen av vigslar i statskyrkja gått ned sidan midten av 1990-talet.

Mange gifta seg 08.08.2008

Fredag den 8. august 2008 var det 1 051 par som gifta seg. Det er over tre gonger så mange vigslar som gjennomsnittet for alle fredagane i august månad i fjor, og meir enn åtte gonger så mange som ein gjennomsnittleg fredag i resten av året.

Over 50 prosent av alle som gifta seg i 2008, gjorde det på ein laurdag, og 26 prosent valde å gifta seg på ein fredag.

Færre skilde under 40 år

I 2008 var det 10 200 ekteskap som vart oppløyste ved skilsmisse. Skilsmisseraten – skilde per tusen gifte og separerte – gjekk ned i alle aldersgruppene 39 år og yngre, både for menn og kvinner, sett i høve til 2007. For aldersgruppene 50 år og over var endringa særst lita. Dei fleste menn som skilde seg, var i aldersgruppa 40-44 år, og dei fleste kvinner var i aldersgruppa 35-39 år, sett i høve til dei gifte og separerte i befolkninga. Flest skilsmisser samanlikna med talet på gifte og separerte kvinner var det i Finnmark og Oslo i 2008, færrast var det i Sogn og Fjordane.

For vel 50 prosent av para som skilde lag i fjor, hadde ekteskapet vara i 10 år eller meir, 30 prosent hadde vore gifte mellom 5-9 år og 8 prosent mellom 20-24 år.

Sidan 1999 har delen skilsmisser for dei som har vore gifte mellom 5-9 år, auka med 7 prosentpoeng, medan han for dei som har vore gifte mellom 20-24 år, har gått ned med 3 prosentpoeng.

56 prosent av para som vart skilde i fjor, hadde felles barn under 18 år. Av dei om lag 10 000 barna som opplevde skilsmisse, var om lag helvta i aldersgruppa 6-12 år.

11 700 par vart separerte i fjor, ein liten auke frå 2007. Separasjonsraten – separerte per 1 000 gifte – var 13,6 for menn og 14,0 for kvinner, ein auke på høvesvis 0,2 og 0,3 frå året før.

Det vart inngått 224 registrerte partnerskap i 2008, ein nedgang på 43 i høve til førre året. For tredje året på rad vart det inngått fleire registrerte partnerskap mellom to kvinner enn mellom to menn. 58 partnerskap vart oppløyste ved skilsmisse, og 94 partnarpar vart separerte i 2008.

Frå 1. januar 2009 vart ekteskapslova endra slik at likekjønna par kan gifta seg. Det kan ha fått fleire til å vente med å inngå partnerskap, sjølv om det er mogleg å gjere om på eit partnerskap til eit ekteskap.

6.7.2009

Barnevern, 2008

Fleire undersøkingar i barnevernet

Nær 44 200 barn og unge tok imot tiltak frå barnevernet i løpet av 2008. Det er 3,6 prosent fleire enn året før. Talet på starta undersøkingar i barnevernet auka med 11 prosent.

Barnevernet starta 27 850 undersøkingar i 2008, ein auke på 11 prosent samanlikna med året før. Auken i avslutta undersøkingar var også sterk, med nesten 9 prosent frå 2007 til 2008. Halvparten av dei undersøkingane som vart avslutta i 2008, førte til tiltak etter lov om barneverntjenester, det same som året før.

Det var flest starta undersøkingar i høve til folketalet i dei tre nordlegaste fylka også i 2008. I Finnmark vart det starta 37,6 undersøkingar per 1 000 barn, følgt

av Troms med 34,3 og Nordland med 31,2.

Nær familie melder ofte frå til barnevernet

Det er foreldre/føresette som klart oftast melder frå til barnevernet. I 18 prosent av dei starta undersøkingane i 2008 tok foreldre/føresette kontakt. Skole, politi og barnevernstenesta sjølv er også vanlege meldingsinstansar, dei stod bak høvesvis 14, 13 og 12 prosent av meldingane. Barnevernsvakt var registrert som melder i 7 prosent av undersøkingane. Barnehage, helsestasjon og lege/sjukehus har ofte eit godt utgangspunkt for å melde frå til barnevernet om otte for dei yngste barna. Desse instansane stod for høvesvis 4, 6 og 5 prosent.

Asylmottak, krisesenter, utekontakt/fritidsklubb, frivillige organisasjonar/idrettslag og andre offentlege instansar stod til saman for nær 6 prosent av undersøkingane.

Innhaldet i meldinga

I nær kvar fjerde sak, 23 prosent, var omsorgssvikt/mishandling kryssa av som grunn for undersøkinga. 16 prosent kom av atferdsavvik hos barnet. I vel halvparten av undersøkingane, 56 prosent, var tilhøva i heimen registrert som grunn. Sistnemnde er ein kategori der ein ser at familien har behov for litt hjelp og støtte, utan at dette viser til ein meir alvorleg situasjon.

Kva for tiltak har barna?

Vel åtte av ti barn med barnevernstiltak tek berre imot det vi kallar hjelpetiltak, som til dømes kan vere økonomisk hjelp, besøksheim, barnehage eller støttekontakt. I alt nær 36 300 barn tok imot hjelpetiltak i 2008, ein auke på 3,9 prosent frå året før.

Nesten 7 900 barn var under omsorg av barnevernet i 2008, det vil seie 2,2 prosent fleire enn i 2007. Talet på barn som var plasserte utanfor heimen, ligg noko høgare enn talet på barn under omsorg, fordi nokre er frivillig plasserte utanfor heimen utan at vedtak om å overta omsorga er teke i fylkesnemnda.

Det er framleis noko fleire gutar enn jenter i barnevernet. Vel 23 900 gutar mot 20 200 jenter tok imot tiltak i løpet av

2008. Også blant dei barna som var nye i barnevernet i 2008, er kjønnsfordelinga slik, med 54 prosent gutar.

Auke i alle aldersgruppene

Talet på barn med tiltak auka i alle aldersgruppene førre året, men ser ein talet i høve til folketal, er biletet noko meir nyansert. For aldersgruppa 3-5 år finn vi då ein liten nedgang frå 30,5 per 1 000 i 2007, til 30,2 i 2008. Fleire ettervernsklientar – dei som er over 18 år – tok imot hjelp frå barnevernet siste året, men sett i høve til folketalet var det 14,7 per 1 000 både i 2008 og året før. Nær 300 fleire barn i aldersgruppa 0-2 år tok imot tiltak, og vi finn ein auke frå 14,8 til 16,1 per 1 000 frå 2007 til 2008. Både for dei i skulealder 6-12 år og for tenåringane i alderen 13-17 år finn vi ein auke på i overkant av 500. Desse to gruppene hadde størst auke i klienttal i høve til folketal, frå 37,1 til 38,5 per 1 000 for aldersgruppa 6-12 år og frå 45,1 til 46,7 per 1 000 for tenåringgruppa 13-17 år.

Økonomisk hjelp og besøksheim mest vanleg

Av alle barn som tok imot tiltak frå barnevernet i 2008, fekk 25 prosent økonomisk hjelp. Økonomisk hjelp frå barnevernet skal kome barnet til gode, og kan til dømes vere tilskott til ferie, skuletur, høgtider eller fritidstilbod. 25 prosent av barna med tiltak hadde besøksheim, medan vedtak om råd og rettleiing, barnehage, SFO og fosterheim er andre tiltak som ofte blir nytta.

Heimebaserte tiltak som multisystemisk terapi (MST) og foreldrerettleiing (PMTO) vart berre brukt i 2 prosent av tilfella. Medan MST syner ein nedgang frå vel 750 til 700, kan ein for PMTO registrere ein auke i høve til i fjor, frå nær 700 til vel 900.

Sterk auke i dei nye tiltaka

For kategorien andre heimebaserte tiltak registrerer vi ein formidabel auke, frå nær 700 i 2007 til nær 3000 i 2008. Også dei to andre tiltakstypene som var spesifiserte for første gong i skjemaet i 2007, vedtak om deltaking i ansvarsgruppe og vedtak om råd og rettleiing, har auka frå høvesvis vel 800 til vel 3 000, og frå 3 100 til 9 500. Auken må ein sjå i samheng med at samlekategorien an-

dre tiltak har gått ned frå 19 850 i 2007 til 17 500 i 2008.

33 900 barn med tiltak

Ved utgangen av 2008 var 33 900 barn registrerte med barnevernstiltak. Dette er 1 200 fleire enn året før, og ein vekst på 3,7 prosent. Åtte av ti av desse barna, 27 500 barn, var registrerte med berre hjelpetiltak. Ved utgangen av året var det vel 1 100 fleire barn med hjelpetiltak enn året før, ein auke på 4,2 prosent.

Per 31. desember var vel 6 400 barn under omsorg av barnevernet, jamfør § 4-12 i lov om barneverntjenester. Av desse var langt dei fleste, nær 5 700 barn, plasserte i fosterheimar. Vel 100 fleire barn var under omsorg per 31. desember 2008 enn ved utgangen av 2007. Det vil seie ein auke på 1,7 prosent det siste året.

I alt var 10 850 barn og unge per 31. desember 2008 plasserte utanfor familien, anten som hjelpetiltak eller omsorgstiltak. Av desse var tre av fire plasserte i fosterheimar. 1 400 barn hadde plass i barnevernsinstitusjon, og nær 100 var i andre behandling sinstitusjonar. Vel 400 barn var i beredskapsheimar, og 1 050 hadde hybel eller bustad med oppfølging.

Store skilnader mellom fylka

Per 31. desember 2008 var det i gjennomsnitt 28,4 barn per 1 000 barn under 18 år som tok imot tiltak, mot 27,5 året før. Det er framleis store skilnader mellom fylka. Telemark, Troms og Finnmark ligg no på topp med høvesvis 35,5, 34,9 og 34,5 klientar per 1 000 barn. Desse tre fylka og Hedmark har også hatt den største veksten det siste året målt i høve til folketalet. Til samanlikning hadde Akershus berre 21,1. Sogn og Fjordane, Vestfold og Sør-Trøndelag ligg også lågt. Aust-Agder hadde størst nedgang i talet på barn med tiltak i høve til folketalet førre året.

Flest med tiltak i Bergen

Av dei fire største byane er det Bergen som har flest barn med tiltak i høve til barnebefolkninga, med Oslo og Stavanger på dei neste plassane. Ved utgangen av 2008 hadde 31,3 per 1 000 barn under 18 år i Bergen barnevernstiltak, i Oslo 29,0 og 28,2 i Stavanger. I Trond-

heim hadde 21,0 per 1 000 barn tiltak frå barnevernet ved utgangen av året.

Nye barn i barnevernet

Det var i alt vel 11 700 nye barn i barnevernet i 2008, omtrent det same som i 2007. Det er ein svak auke, under 1 prosent, i talet på nye barn med hjelpe-tiltak, medan det er nesten 11 prosent færre nye barn med omsorgstiltak i 2008 sett i forhold til 2007.

22.6.2009

Utenrikshandel med IKT-varer. 2002-2008 (endelige tall 2008)

IKT-eksport for 18 milliarder

Eksporten av IKT-varer steg 18 prosent i 2008, noe som reduserte handelsunderskuddet for slike varer med 14 prosent i forhold til året før. Handelen med IKT-varer har utviklet seg annerledes enn handelen med tradisjonelle varer.

2008 representerer et toppår hva gjelder norsk eksport av IKT-varer. Til sammen ble det nemlig eksportert for 18 milliarder kroner, en oppgang på 18 prosent fra året før. Til sammenlikning, vokste den samlede eksporten av tradisjonelle varer (utenom råolje, naturgass, kondensat, skip og oljeplattformer) med kun 7 prosent. IKT-varenes andel av total eksport steg dermed fra 4,6 prosent i 2007 til 5 prosent i 2008.

IKT-importen er over dobbelt så stor som eksporten, men i fjor falt den for første gang siden 2002. I 2008 ble det nemlig importert IKT-varer for 39,2 milliarder kroner, noe som tilsvarer en nedgang på 1,8 prosent fra året før. Den totale importen av varer (utenom skip og oljeplattformer) gikk derimot opp med 5 prosent. Dette medførte at IKT-importens andel av den totale importen gikk ned til 8 prosent, den laveste andelen siden 2002.

Fra 2002 til og med 2008 har eksporten av tradisjonelle varer utviklet seg i takt med importen - begge har økt med 80 prosent. Eksporten av IKT-varer har tilsvarende steget med 67 prosent, mens importen kun har økt med 41 prosent.

Import av datamaskiner for 12,9 milliarder

Selv om importen av *datamaskiner og relatert utstyr* falt med 4 prosent, dominerte denne varegruppen likevel importen av IKT-utstyr. Totalt ble det importert datamaskiner for 12,9 milliarder, tilsvarende 33 prosent av den samlede importen av IKT-varer.

Det var økning i eksport for alle IKT-varegruppene i 2008. De største gruppene var her *andre IKT-produkter*, hvor det ble eksportert for 6,3 milliarder kroner - eller 25 prosent av den totale eksporten av IKT-varer - og *telekommunikasjonsutstyr*, hvor eksporten utgjorde 5,3 milliarder kroner, eller 29 prosent av den totale eksporten. *Andre IKT-produkter* omfatter blant annet navigasjonsutstyr og diverse måleutstyr.

Styrket handelsbalanse for IKT

Norge har alltid hatt høyere import enn eksport av IKT-varer, men i 2008 var differansen på sitt laveste nivå siden 2004. Handelsunderskuddet var særlig stort for varegruppene *datamaskiner og relatert utstyr*, med 11 milliarder kroner. For *andre IKT-produkter* og *elektroniske komponenter* var det derimot overskudd i handelsbalansen. I tillegg var eksporten av elektroniske komponenter større enn importen for første gang siden 2002. Årsaken til dette er den kraftige veksten i eksporten, som gikk opp med hele 41 prosent fra 2007.

Stor vekst i eksporten fra Nord-Norge

Samlet sett eksporterte fylkene Østfold, Buskerud, Vestfold og Telemark IKT-varer for 5,4 milliarder kroner i 2008. Dette utgjorde 30 prosent av den samlede eksporten av IKT-varer i Norge, og er 754 millioner kroner mer enn tilsvarende tall for Oslo og Akershus. Den største eksportøkningen ble registrert for Nordland, Troms og Finnmark, hvor den samlede eksporten økte fra 815 millioner i 2007 til 2 milliarder kroner i 2008.

Forsendelser av IKT-varer blir registrert med opprinnelsesfylket ved eksport og tollsted ved import. På bakgrunn av disse registerdataene kan eksport og import av IKT-varer fordeles per landsdel.